

TC
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**KÜRESELLEŞME, AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ
STRATEJİLERİ VE TÜRKİYE’NİN AVRUPA
BİRLİĞİ’NE KATILIMINDA ENERJİNİN ROLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet ÖZTÜRK
0650Z38207

Danışman: Yrd. Doç.Dr. Oya DAĞLAR

İstanbul, Şubat 2009

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Ahmet ÖZTÜRK ’ün “Küreselleşme, Avrupa Birliği Enerji Stratejileri ve Türkiye’nin Avrupa birliği’ne Katılımında Enerjinin Rolü” Konulu tez çalışması jürimiz tarafından Endüstri Mühendisliği Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Oya DAĞLAR

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mim Kemal ÖKE

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Kerem ALKİN

ONAYLI

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulunun/...../2009 tarih ve kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Kerem ALKİN
Müdür

ÖZET

Enerji kavramının içeriği bir anlamda insanoğlunun tarihsel ve ekonomik evrimiyle şekillenmiştir denilebilir. Avcılık-toplayıcılıkla ilgili yaşam tarzından yerleşik yaşama geçişe; ilkçağdan günümüze insanoğlu geliştikçe doğa ya da yaşadığı çevre üzerinde etkili oldukça enerji olgusu da önemli bir hale gelmiştir.

Günümüzde, Enerji, ülkelerin kalkınma, sanayileşme, şehirleşme süreçlerinde en önemli ve vazgeçilemez bir girdidir. Bu nedenle her ülkenin en temel ekonomik faaliyet alanı olan enerji sektörü rekabet, verimlilik, teknolojiyi takip etme, ucuz ve güvenli şekilde temin etme gibi özellikleri sağlayacağı varsayılmaktadır.

Hiç kuşkusuz dünya çapında en başarılı ekonomik bütünleşme olan Avrupa Birliği'nin bu başarısının ardında yatan sebeplerden biri de ortak ticaret politikasıdır. Avrupa Birliği içerisinde ortak ticaret politikası üye ülkeler arasında iç düzenlemeler (malların serbest dolaşımı) ve dış düzenlemelerden (ortak dış ticaret politikası) oluşmaktadır. AB iç pazarı tamamlandıktan sonra topluluk dışındaki ülkelerle ikili ve bölgesel antlaşmalar imzalayarak ticaretini küresel düzeyde tutmayı amaçlamaktadır.

Avrupa Birliği günümüzde siyasal birlik amacı güden ve bu amaçla birçok ortak politika belirleyerek devletlerin politikalarını uyumlaştıran bir örgüttür. Ortak tarım politikasından sanayi politikasına, ortak para politikasından tüketici politikasına kadar birçok alanda faaliyet göstermektedir. Bu politikalardan biri ise enerji politikasıdır. Enerjinin AB gündemindeki yeri ve önemi çok eski olmasa da özellikle Soğuk savaş sonrası dönemde Hazar petroleri konusu birlik için ABD ve Rusya ile rekabeti beraberinde getirmiştir. Bunun yanında AB içindeki enerji ihtiyacı da bu süreci desteklemiştir. Türkiye ise hem AB üyeliği hem de enerji sıkıntısı ve Rusya'ya olan bağıllığını azaltmak için bu sürece farklı bir şekilde yaklaşmaktadır. Bu bağlamda ilgili çalışmada AB enerji politikası ve Türkiye'nin sürece uyumu konusu incelenecektir

Anahtar Kavramlar: Avrupa Birliği, Enerji, Uluslar arası politika, Rusya, Hazar petrol ve Doğalgazı, Ortadoğu

ABSTRACT

It can be defined that the notion of energy has been shaped through the evolution of the history and economy to some extent. As the human-being proceeded from the life style, times of hunting and collecting, to settled inhabitation, mankind has developed since antiquity era till nowadays and been influential on the nature and environment where they inhabited, the notion of energy has turned out to be crucial, as well.

Nowadays, energy is an important and inevitable input in the process of the development of the countries, industrialization and urbanization. Thus, It is estimated that energy sector which is the most basic economical action zone in every could provide such improvements as competition, fertility, catching up with technology, and getting in a cheap and safety way.

Without any doubt, one of the reasons underlying behind this success of European Union considered to be the most successful economical integrity all over the world is mutual trade policy. Mutual trade policy within the European Union consists of internal organizing (free travel of the goods) and external organizing (foreign shared trade policy) among the countries having membership. Having completed domestic market, the EU aims to stabilize its trade in the global level after having signed bilateral and regional treaties with countries out of society.

European Union is an organization that aims the politic unification and harmonization of the politics of European countries by deciding many common politics for this unification. This organization has been working on many areas; from common agriculture politics to industry and common currency politics to customer ones. Energy is one of these politics. Although energy is not the current and major subject for European Union, after cold war era, Hazer petroleum put up competition among European Union and Russia, the USA, as well. In addition, the need of energy in European Union supported this competition. Turkey has been handling this process in a different way because of the membership of European Union, energy issues and decreasing relying on Russia. In this prospect, the energy politics of European Union and synchronization of Turkey is going to be analyzed soon.

The key words: European Union, Energy, International politics, Russia Hazer petroleum and gas, the Middle East.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE; ENERJİ KAVRAMININ GÜNÜMÜZDEKİ İÇERİĞİ

1.Enerji Kavramının İçeriği.....	4
2.Enerjinin Ülkeler İçin Önemi	6
2.1.Ekonomik Yaşamda Enerjinin Önemi.....	6
Enerjinin Siyasal ve Stratejik Önemi.....	10
3. Enerji Kaynakları Üzerindeki Uluslar arası Rekabetin Gelişimindeki Nedenler.....	12
3.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönem.....	12
3.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslar arası İlişkilerde Yaşanan Krizler ve Enerji Konusu İle Olan İlgileri	14
3.1.1.1. 11 Eylül Saldırıları ve Etkileri.....	14
3.1.1.2. Afganistan Müdahalesi	17
3.1.1.3. Irak Savaşı.....	19
3.1.2. Küreselleşme Süreci ve Enerji Kavramı.....	20

4.Dünyadaki Önemli Enerji Bölgeleri.....	22
4.1.Ortadoğu.....	22
4.2.Hazar Havzası Petrolleri.....	26
4.3.Diğer Bölgeler.....	28
5.Enerji Alanında Küresel Stratejiler ve Küresel Aktörler.....	29
5.1.ABD.....	29
5.2.Rusya.....	32
5.2.1. Baltık Boru Hattı.....	35
5.2.2. Murmansk Boru Hattı.....	36
5.2.3. Batı Sibirya – Pasifik Projesi.....	37
5.2.4.Doğalgaz Boru Hatları.....	38
5.2.4.1. Kuzey Boru Hattı.....	38
5.2.4.2. Yamal - Avrupa 2 Boru Hattı.....	39
5.2.4.3.Transgas Boru Hattı	39
5.2.4.4.Mavi Akım Boru Hattı.....	40
5.2.4.5. Burgaz - Dedeoğlu Projesi.....	41
5.2.4.6.Batı ve Doğu Sibirya Hatları.....	42
5.2.4.7.Iran - Pakistan - Hindistan Projesi.....	42
5.2.5.ABD'ye Gaz ihracı.....	43
5.3.Avrupa Birliği.....	43

İKİNCİ BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ VE ENERJİ POLİTİKASI

1.Avrupa Birliğinin Kuruluşu ve Ortak Politikaları.....	46
1.1. Avrupa Entegrasyon Teorileri	48
1.2. Avrupa Birliği'nin Derinleşme Süreci	50
1.2.1 Fonksiyonalizm	53
1.2.2 Neofonksiyonalizm (Yeni İşlevselcilik).....	54
2. Avrupa Birliği Enerji Politikasının Gelişimi.....	55
3.Avrupa Birliği Enerji Politikası Bağlamında Belirlenen Bazı Hedefler.....	59
4.Avrupa Birliğinin Enerji Potansiyeli.....	67
5. AB Enerji Politikasına İlişkin Bazı Uygulamalar.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE ENERJİ POLİTİKASI

1. AB-Türkiye İlişkilerinin Gelişimi.....	88
2. Türkiye'nin Enerji Potansiyeli.....	90
2.1. Kömür.....	90
2.2. Petrol.....	92
2.3. Doğalgaz.....	94
3. Türkiye'nin Enerji Politikaları ve Enerji Bölgeleri	97
3.1. Kafkasya ve Hazar Bölgesi.....	99
3.2. Bakü-Tiflis- Ceyhan Petrol Boru Hattı.....	104
3.2.1. BTC'nin Uluslar arası Enerji Politikalarına Katkısı.....	108
3.2.2. AB Enerji Politikası Bağlamında BTC ve Türkiye	109

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ENERJİ POLİTİKALARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE AB İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ

1. Enerji Ulaşım Yolları Bağlamında Türkiye'nin Önemi	115
2. Türkiye'nin AB Enerji Politikasına Uyum.....	119

SONUÇ.....	128
-------------------	------------

KAYNAKÇA.....	138
----------------------	------------

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Dünya Enerji Tüketiminin Dağılımı: 2000-2030 (Milyon tpe)	67
Şekil 2: AB Enerji Tüketiminin Dağılımı : 2000-2030 (%)	70

Şekil 1:

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Dünya Fosil Yakıt Rezervlerinin Kullanılabilme Süreleri(Yıl)	8
Tablo 2: Dünya Fosil Yakıt Üretim ve Tüketimi	9
Tablo 3: Dünya Enerji Tüketiminde Kaynakların Payı(%) (2000-2020 Dönemi).....	10
Tablo 4: Dünya Fosil Yakıt Rezervleri	25
Tablo 5: 2003 Yılı Doğal Gaz Rezervleri	68
Tablo 6: 2003 Yılı İtibarıyla Kesinleşmiş Petrol Rezervleri.....	70
Tablo 7: 2003 Yılı Kömür Rezervleri	71
Tablo 8: Türkiye’de sektörel petrol talep tahminleri (Bin Ton).....	93

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AEK	:Avrupa Ekonomik Komisyonu
ASAM	:Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
BCM	:Milyar Metreküp
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	:Birleşmiş Milletler
BMDHS	:Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BOTAŞ	:Boru Hatları ve Petrol Taşıma A.Ş.
BTC	:Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
CPC	:Caspian Pipeline Consortium(Hazar Boru Hattı)
DEİK	:Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
EİA	:Energy Information Administration(ABD Enerji Bilgi İdaresi)
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
İEA	:İnternational Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı)
İMF	:İnternational Monetary Fund (uluslararası Para Fonu)
LNG	:Likuefied Naturel Gas (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz)
MB/D	:Milyon Varil/Gün
MT	:Milyon Ton
NATO	:Kuzey Atlantik İşbirliği Teşkilatı
OECD	:Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
SOCAR	:Azerbaycan Milli Petrol Şirketi
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TCF	:Trilyon Cubic Feet
TCP	:Trans Caspian Project

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) kuruluşundan bugüne önce ekonomik sonrada siyasi bütünleşme hedefi ideali ekseninde ilerlemiştir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması ve 1957 Roma Antlaşmasına dayanan AB bir anlamda enerji kaynakları alanında temellendirildiğinin de göstergesidir. AB günümüzde eğitim, sağlık, tarım, enerji ve benzeri birçok alanda ortak politikalar geliştirerek üye devletler arasındaki politika ve uygulamaları uyumlaştırmaktadır. Aynı zamanda da üye ülke vatandaşlarının yaşam standartlarını geliştirmeye ve toplumsal, ekonomik ve siyasi gereksinimleri karşılamaya çalışmaktadır.

Bu bağlamda enerji politikası AB'nin önemli politikaları arasında yer almaktadır. Enerji arzının güvence altına alınması, enerji güvenliği ve uzun vadede enerji piyasalarında ki standartların artırılması gibi bazı hedefleri gerçekleştirme yönünde önemli girişimlerde bulunmaktadır. Bu amaçla farklı politikalar üretmektedir. Bunun dışında AB'nin en önemli ithalatçısı olan Rusya ile “AB Rusya Enerji Diyalogu” geliştirilmiştir. Benzer şekilde “Avrupa Akdeniz Diyalogu” ile Akdeniz ve Ortadoğu ülkelerine yönelik farklı politikalar geliştirilmektedir. Bu politikalar aynı zamanda enerji konusu ile de bağlantılıdır.

Günümüzde enerji, çeşitli biçimlere bürünerek adeta kan dolaşımı gibi ekonominin tüm sektörlerine ulaşmakta, onlara can vermektedir. Bu hayat kaynağının; ucuz güvenilir ve sürdürülebilir şekilde karşılanması, ekonomilerin rekabet ve refah düzeylerini arttırmakta; bununla birlikte tedarik zincirinin herhangi bir nedenle kırılması ya da aksamasıysa ciddi ekonomik ve sosyal sorunlara yol açmaktadır.

Enerji sektörü tüm bu yönleriyle ele alındığında, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için daha ciddi önem taşımaktadır; çünkü enerji maliyetlerinin önemli miktarlarda artması küresel şoklar yaratmakta, bu şokların doğrudan ve dolaylı

etkilerinden en çok gelişmekte olan ülkeler etkilenmektedir. Türkiye enerji sektörünün durumu bilhassa AB süreci açısından incelendiğinde daha dikkat çekicidir.

Gerek geçmişten günümüze gelen bir takım sorunların varlığı, gerekse son derece geniş olan AB müktesebatının üstlenilmesi, bir takım zorluklar taşımaktadır. Bunun yanında küresel serbestleşme hareketlerinin hız kazanması da belirsizlikleri arttırmaktadır.

AB ayrıca, Kafkasya petrolleri konusunda hem kendi ye ülkelerinin çıkarları hem de kendi amaçları doğrultusunda küresel aktörler ile (ABD, Rusya, Çin vb) rekabet etmeye çalışmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş ve 11 Eylül sonrası dönemde, küreselleşme sürecinin de etkisi ile enerji alanında küresel bir rekabet söz konusudur. Dünya enerji pastasından daha fazla pay alabilmek ve uzun vadeli çıkarlarını garanti altına almak küresel enerji aktörlerinin önemli stratejileri arasında yer almaktadır.

Bu glerden biri AB olmakla birlikte, ABD ve Rusya gibi önemli aktörler karşısında zayıf kalmaktadır. Özellikle ye ülkelerin dış politikalarının farklı olması ve ortak bir enerji politikası takip edilememesi AB'nin enerji alanındaki kozlarını zayıflatmaktadır. Bu bağlamda enerji alanında rekabet ve transit enerji koridorlarından yararlanma AB'nin temel öncelikleri olarak tartışılmaktadır.

Bu bağlamda, AB hem kendi i pazarına yönelik ekonomik öncelikler hem de küresel rekabet anlamında siyasal ve ekonomik çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. AB için enerji öncelikli olduğu lde, AB yeliği yolunda müzakere sürecini yaşayan Türkiye'nin bu süreçteki rolü tartışılmaktadır.

Türkiye enerji bölgeleri (Hazar ve Ortadoğu) ile olan yakınlığı, Bakü-Ceyhan-Tiflis Petrol Boru hattı gibi enerji koridorlarının kendi sınırlarından geçmesi gibi nedenlerle enerji alanında dikkat çeken aktörlerden olmaya başlamıştır. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren bölgede daha aktif bir siyaset izleyen Türkiye'nin stratejik önemi giderek artmaktadır.

Bu bağlamda ilgili çalışmada Avrupa Birliğin Enerji Politikası amaçları ve uygulamaları ile Türkiye'nin sürece uyumu incelenecektir.

Türkiye'nin önemi ve enerji konusundaki ihtiyaçları arttıkça AB ile çıkarları kesişmektedir. AB'nin ilgili bölgelerde çıkarlarını gerçekleştirmek adına Türkiye'den sağlayacağı faydalar bulunmaktadır. Bu nedenle AB enerji politikası bağlamında Türkiye'nin ilgili sürece etkileri ve Türkiye'nin süreçten nasıl etkileneceği konusu önemlidir.

Bu bağlamda, çalışmanın birinci bölümünde enerji konusunun tanımsal ya da kavramsal boyutuna yer verilecektir. Enerjinin ülkeler için önemi, farklı enerji kaynaklarının incelenmesi çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tartışılacak konular için fayda sağlayacaktır.

İkinci bölümde ise, Avrupa Birliği enerji politikasının ana hatları incelenecektir. AB'nin kuruluş ve gelişimi ile enerjinin bağlantısı, tarihsel süreç içindeki enerji politikalarının gelişimi bu bölümün konularını oluşturmaktadır.

Üçüncü bölüm, Türkiye'nin enerji potansiyeli ve ihtiyacı konusuna ayrılmıştır. Ayrıca Hazar ve Ortadoğu petrollerinin Türkiye için önemi ve enerji yollarının Türkiye'nin stratejik önemine katkısı yine bu bölümde incelenecektir.

Dördüncü ve son bölümde ise, Avrupa Birliği ve Türkiye'nin enerji politikaları değerlendirilecektir. Türkiye'nin AB enerji politikasına uyumunun nasıl gerçekleşeceği ve bunun Türkiye'ye etkileri yine bu bölümde irdelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ENERJİ KAVRAMIIN GÜNÜMÜZDEKİ İÇERİĞİ

1.Enerji Kavramının İçeriği

Enerji kavramının içeriği bir anlamda insanoğlunun tarihsel ve ekonomik evrimiyle şekillenmiştir denilebilir. Avcılık-toplayıcılıkla ilgili yaşam tarzından yerleşik yaşama geçişe; ilkçağdan günümüze insanoğlu geliştikçe doğa ya da yaşadığı çevre üzerinde etkili oldukça enerji olgusu da önemli bir hale gelmiştir.

İlk zamanlarda enerji (ateş, su vb temel maddeler) insanın yaşamsal ihtiyaçları bağlamında ele alınırken aynı zamanda ilahi bir boyutta kazandırılmıştır. İnsanlığın gelişimi ve bunun maddi çevresine yansımaları ile birlikte (elektriğin bulunması gibi) enerji kavramının içeriği ve önemi de değişmeye başlamıştır.

Günlük yaşam ve endüstri dünyası için temel girdilerden biri enerjidir. İnsanoğlu varlığından bu yana enerji ihtiyacını karşılamak üzere yeryüzü kaynaklarını kullanmıştır. İlk çağlarda insanoğlu, kendi bedeninde ve hayvanlarda beslenme ile edinilen kimyasal enerjiyi ısı ve mekanik enerji olarak kullanmıştır. Kölelik döneminde insan bedeni ardından odun (ısınma, pişirme ve aydınlatma için) rüzgar, su (değirmenler) enerji kaynağı olarak kullanılmıştır.

Eski Çin imparatorluğu, Mısır uygarlığı, Roma ve Batı Avrupa krallıklarında enerji olgusuna ilişkin örnekler ya da politikalar görülse de esas itibarıyla kapitalizmin gelişimi ile mümkün olmuştur. Odun kömürü ve odundan çeşitli kimyasalların üretimi uzun süre önemini korumuştur. Kömürün I. Elizabeth zamanında Küçük Britanya Adalarında keşfinin ardından yoğun kullanımı olmuştur ve “Endüstri Devrimi” sonrasında doğrudan ve dönüşüm ürünleri ile yakıt ve kimyasal madde üretimi için ilkel madde olarak kullanımı artmıştır.¹

¹ Filiz Karaosmanoğlu, “Dünyada Enerjiye Duyulan İhtiyaç ve Alternatif Enerji Kaynaklarına Yöneliş”, **SEMPOZYOM: Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26-27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s.9

Enerji olgusunun yaşamsal bir ihtiyaç ve araç olmaktan siyasal ve ekonomik bir boyutta ele alınması ile özellikle kapitalizmin ortaya çıkışı ile mümkün olmuştur. Özellikle coğrafi keşifler ve arkasından yaşanan sanayi devrimi enerji konusunu toplumların ve devletlerin esas gündemi haline getirmiştir. Buharlı makinelerin keşfi, sanayileşme ve teknolojik yenilikler dünyanın özellikle son 200 yılına damgasını vurmuştur. Fabrikalar, üretim süreçleri yanında otomobil, uçak ve benzeri ulaşım araçlarının yaygınlaşması özellikle petrolü önemli bir enerji unsuru haline getirmiştir.

Özellikle 19. yüzyılda yaşanan gelişmeler ve hatta yaşanan iki büyük dünya savaşı enerji kaynaklarının sadece ekonomik ya da üretimsel bir olgu olmadığını aynı zamanda siyasal da bir olgu haline geldiğini kanıtlamıştır.

Amerika’da 1800’lü yıllarda petrol keşfedilmiş ve petrol rafinasyon teknolojisinin gelişimi ile endüstri çağında kömür ve petrol rekabet içinde kullanılmıştır. İçten yanmalı motorların keşfi petrol kökenli yakıtları öne çıkarırken doğal gaz da zaman içinde önemli bir yer kazanmıştır. Enerji kullanımında nükleer enerji 1970’li yıllarda önemli bir yer kazanmıştır. 1990’lı yıllardan itibaren ise, yeni enerji kaynakları giderek artan uygulamaları ile önem kazanmıştır. Günümüzde 2000’li yılların yakıtları olarak mevcut fosil kaynakları ve alternatif enerji kaynaklarının etkin temiz teknolojilerle kullanımı enerji teknolojisinin temel amacıdır.²

Özetle, Kömür, çelik ve rüzgar enerji kaynakları devletlerin ekonomik gelişme süreçlerinde etkili olan enerji kaynakları iken 20. yüzyıldan itibaren petrol son 30 yıllık süre zarfında doğal gaz ve özellikle son 20 yılda (bilhassa günümüzdeki küresel ısınma süreci ile birlikte) su kaynakları dünyadaki önemli enerji kaynakları haline dönüşmüştür. Enerji kaynaklarının günlük yaşamdaki önemi arttıkça ülkelerin ekonomik ve siyasal yaşamlarında önemli hale gelmiştir. Bir anlamda günlük yaşamda bireylerin ve ekonomilerin ihtiyaç duyduğu enerji kaynakları bugün için, önemli bir siyasal ve ekonomik bir içeriğe sahiptir.

Enerjinin insan yaşamı ve ülkelerin amaçları bakımından önemini, bu olgunun içeriğindeki gelişim ile doğru orantılı olduğu saptamasından hareketle, enerjinin ülkeler için önemini incelemesinde fayda bulunmaktadır.

²Karaosmanoğlu, a.g.m., s.9.

2.Enerjinin Ülkeler İçin Önemi

Açıklandığı üzere tarihsel süreç içerisinde enerji kaynakları insanlar ve insanların oluşturduğu siyasal yapı olan devletler için önem kazanmaya başlamıştır. Enerjinin kapsamı ve önemi arttıkça ülkelerin iç ve dış politika amaç ve hedeflerinde daha da önemli hale gelmiştir. Enerji öncelikle ekonomik olarak değerlendirilirken zaman içinde siyasal hedeflerle bağlantılı ele alınmıştır.

Ülke üretimi, hane halklarının ihtiyaçları gibi ekonomik ve sosyal öncelikler içinde yer alırken, birinci etkene bağlı olarak siyasal unsurlar içindeki yerini almıştır. Hatta zaman içinde petro-politik ve su-politik gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. İki dünya savaşının da hammadde yarışı yanında özellikle kömür ve çelik kaynakları rekabetinden çıktığı düşünülürse ve hatta Avrupa Birliği (AB) nin Kömür ve Çelik Antlaşması ile kurulması, enerjinin ortak kullanımı kuruluş amaçlarından biri olarak belirlemesi enerjiyi politik bir unsur olarak belirginleştirmektedir.³

Bu bağlamda enerji konusunun önemini incelemek ve ilerleyen bölümlerde değerlendirilecek konulara kuramsal bir zemin oluşturmak için gereklidir.

2.1.Ekonomik Yaşamda Enerjinin Önemi

Ekonomi biliminin doğuşundan bugüne, temel sorunlardan biri toplumun refahının nasıl arttırılacağıdır. Ülke toplumunun yaşam seviyesini yükseltmek için üretimi arttırıp, ulaşılan zenginliğin adil bölüşümü, üzerinde uzlaşılan bir konu olmakla birlikte bunun nasıl yapılacağı ya da bu amaçla hangi yöntemlerin kullanılacağı konusu ekonomi bilimini düşünsel ve uygulama bazında meşgul etmiştir.⁴

Ülke hükümetlerinin zenginliği nasıl yaratacağı ve dağıtacağı sorunsalında temel olarak kabul edilen olgu; ülkenin doğal kaynaklarının etkin bir biçimde

³ Sabit Atman, “Türkiye’nin Enerji Kaynakları ve Rezervleri”, **SEMPOZYUM: Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26–27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s.59–61.

⁴R. Funda Barbaros, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, **2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları Kitapçığı**, DPT, İzmir s:14

kullanımı ve bu sürecin nitelikli işgücü ile organize edilip, kullanılmasıdır. Ancak bu belirtilen süreçlerin ulaşacağı ortak hedef, ülkenin sermaye birikiminin sağlanmasıdır.⁵

Ülke için daha önceden üretilmiş olan üretim mallarının anlamlı bir bütünü olarak ifade edebileceğimiz sermaye kavramı kalkınma için temel etken durumundadır. Doğal kaynakların verimli kullanımı ve nitelikli işgücünün istihdamı bizzat sermaye birikimini zorunlu kılmaktadır. Ülkelerin kalkınma amaçları için, özellikle sanayi devrimi sonrası hammadde kaynakları önemli bir hale gelmiştir. Aynı zamanda ülke sanayisinde kullanılan teknolojiler için kömür, elektrik, petrol ve doğalgaz kaynakları gibi unsurlar ekonomik yaşam içinde önemlidir. ⁶

Enerjinin özellikle sanayi sektöründe etkin ve verimli kullanımı önem arz etmektedir. Ancak enerji kaynaklarını edinme konusunda tüm ülkeler aynı oranda potansiyele sahip değildir. Hatta birçok ülke bu kaynaklardan tamamen yoksun oldukları için dışa bağımlıdırlar. Gelişmiş ülkeler sömürge dönemlerinde enerji ya da hammadde bakımından zengin ülkelerde sömürgeler oluşturarak zenginleşmişlerdir. Bu bağlamda enerji kaynakları ile kalkınma arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Bunun yanında gelişmekte olan ülkeler bu kaynaklardan yoksun oldukları ve kendi içsel koşulları nedeniyle gelişme sürecinde geride kalmışlardır. ⁷

Özellikle günümüzde enerjinin artan önemi ve ülkelerin ekonomik gelişme için enerjiye şiddetle ihtiyaç duymaları, dünyanın önemli enerji potansiyeline sahip ülkelerinde sıkı bir rekabet içine girmelerine neden olmaktadır. Ülkeler arasındaki kalkınma ve ticaret yarışı ekonomik yaşamı daha da hızlandırmaktadır. Bu bağlamda dünya ekonomisinin geleceği için enerjinin önemi giderek artmaktadır.

Enerjinin ekonomik yaşamdaki rolü konusunda yapılan değerlendirmelerde, dünyadaki mevcut petrol ve doğal gaz kaynaklarının % 50' sinin Orta Doğu' da olduğu, Afrika, Orta Doğu, Rusya ve Hazar Deniz' inden temin edilecek petrol ihtiyacının 2010 yılında bugünkü % 20 oranından % 40 oranına çıkacağı, Çin' in petrol ihtiyacının önümüzdeki 10 yıllık dönemde iki kat artacağı, bu ülkenin 2030

⁵ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Yay, İstanbul, 2006, s:12–18

⁶ Barbaros, a.g.m., s.14-16.

⁷ Atman, a.g.m, s.60–62.

yılında dünya petrolünün % 14' üne ihtiyacı olacağı belirtilmektedir.⁸ Ayrıca, ABD İstihbarat Konseyi (NIC) değerlendirmesinde⁹, enerji tüketiminin 1980–2000 yılları arasında % 34 oranında artmış iken, 2020 yılına kadar bu artışın % 50 olacağı, Hazar Denizi, Orta Doğu ve Afrika' nın bu nedenle önemli olduğu, dünyada üretilen doğal gazın % 95' inin boru hatları ile taşındığı, 2030 yılına kadar dünyadaki petrol ve doğal gazın çıkarılması ve dağıtımı için toplam 16 trilyon dolarlık bir yatırıma ihtiyaç olacağı belirtilmektedir.¹⁰

ABD İstihbarat Konseyi (NIC) değerlendirmesinde¹¹, dünya ekonomisinin 2020 yılında 2000 yılına göre % 80 daha büyüyeceği ve kişi başına düşen gelirin de % 50 oranında artacağı ifade edilmektedir. Ayrıca, enerji tüketiminin 1980–2000 yılları arasında % 34 oranında artmış iken, 2020 yılına kadar bu artışın % 50 olacağı, Hazar Denizi, Orta Doğu ve Afrika' nın bu nedenle önemli olduğu, dünyada üretilen doğal gazın % 95' inin boru hatları ile taşındığı, AB' nin dışarıdan enerji ihtiyacının 2000 yılında 1/3 oranında iken, 2020 yılında bu oranın 2/3 olacağı belirtilmektedir.

Tablo 1: Dünya Fosil Yakıt Rezervlerinin Kullanılabilme Süreleri(Yıl)

BÖLGE	Petrol	Doğalgaz	Kömür
Kuzey Amerika	14	11	239
Orta ve Güney Amerika	38	66	474
Avrupa	8	18	161
Eski SSCB Ülkeleri	24	82	>500
Ortadoğu	87	>100	175
Afrika	28	98	268
Asya ve Okyanusya	16	40	164
TOPLAM	41	62	230

Kaynak: BP Statistical Review Of World Energy June 2000

⁸ Rex W.Tillerson, "The role of energy in the 21st Century", www.presstrust.com, (Erişim Tarihi:15.06.2007).

⁹ Mapping the Global Future, National Intelligence Council, December 2004. (pdf format), s.12.

¹⁰ Rex W.Tillerson, "The role of energy in the 21st Century", www.presstrust.com, (Erişim Tarihi:15.06.2007).

¹¹ Mapping the Global Future, a.g.e., s.12

Tablo 2: Dünya Fosil Yakıt Üretim ve Tüketimi

(Milyon TEP)

BÖLGE	Üretim	%	Tüketim	%
Kuzey Amerika	1398.2	25.2	1666.7	29.8
Orta ve Güney Amerika	335.6	6.0	234.9	4.2
Avrupa	615.2	11.0	1096.2	19.6
Eski SSCB Ülkeleri	839	15.0	609.6	10.9
Ortadoğu	894.9	16.0	279.7	5.0
Afrika	419.5	7.5	184.6	3.3
Asya ve Okyanusya	1079.5	19.3	1521.3	27.2
TOPLAM	5593	100	5593	100

Kaynak: BP Statistical Review Of World Energy June 2000

Bu verilere dayanılarak dünyada artan enerji ihtiyacının nedenlerinin birinin yoğun ekonomik faaliyetler olduğu söylenebilir. 2010 yılında Çin’ in Gayrı Safi Milli Hasılasının, ABD hariç diğer Batılı devletleri geçeceği, Çin ve Hindistan’ın nüfuslarının sırasıyla 1,4 milyar ve 1,3 milyara ulaşacağı hesaplanmaktadır. Çin de, enerji ihtiyacının önümüzdeki on yıllık dönemde % 100 artacağını bilerek, Afrika’da ki enerji kaynaklarına sahip ülkelerde önemli miktarda yatırım yapmaktadır. Elbette ki artan dünya nüfusu ve tüketim ihtiyacı bu durum özelinde önemli olsa da özellikle sanayileşmiş ülkelerin yoğun ekonomik faaliyetleri ve üretimleri için önemli oranda enerji kaynağına ihtiyaçları bulunmaktadır.¹²

¹² Anthony H. Cordesman, “The US Government View of Energy Developments in the World”, www.eia.doe.gov (Erişim Tarihi 27.07.2007).

**Tablo 3: Dünya Enerji Tüketiminde Kaynakların Payı(%)
(2000–2020 Dönemi)**

	2000	2010	2020
Petrol	38.9	38.1	37.9
Doğalgaz	21.7	25.5	28.5
Kömür	26.1	23.1	22.1
Nükleer	5.9	5.1	3.7
Diğer	7.4	8.1	7.8

Kaynak: U.S. Energy Information Amdinistarion, International Energy Outlook(2000)

Yukarıdaki değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere ekonomik yaşam içinde enerji hayati öneme sahiptir. Bunun yanında enerjinin tarihsel süreç içindeki gelişimi düşünüldüğünde aslında her zaman ekonomik yaşam içinde önemli olmuştur. Enerji olgusunun ekonominin yanında siyasal yaşam içindeki rolü günümüzde ekonomik nedenlere bağlı hale gelmiştir. Artan enerji ihtiyacı ve devletlerin enerjiyi temin etmedeki rekabeti ister istemez politik unsurların da düşünülmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, ifade edilebilir ki, özellikle son yıllarda uluslar arası siyasal sistemdeki güç mücadelelerinin nedenlerinden biri de enerjidir.

2.2. Enerjinin Siyasal ve Stratejik Önemi

Enerji günümüzde siyasal bir olgu mudur şeklindeki bir soruya verilecek cevap üzerinde fazla düşünülmeden evet olacaktır. Son yıllarda doğal gaz da ön plana çıksa da petrol uluslar arası ilişkilerin temel siyasal enstrümanlarından biri haline gelmiştir. Şüphesiz enerji (özellikle petrol) devletlerin uluslar arası ilişkiler alanında ekonomik ve stratejik çıkarları için kullandıkları bir araç haline dönüşmüştür.

Bu durumun belki de ilk örneği ise 1973 ve 1979'daki petrol krizleridir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, günümüzde enerjinin siyasal ve stratejik önemini yansıtan en önemli enerji kaynağı petroldür. 1970'li yıllarda petrol ihraç eden ülkelerin petrol fiyatlarına yaptığı aşırı fiyat artışları ve uyguladıkları ambargo niteliğindeki kısıtlamalar özellikle gelişmiş ya da sanayileşmiş ülkeleri zor durumda

bırakmıştır. Öyle ki dünya çapında önemli bir ekonomik kriz yaşanmış ve ardından ülkelerde ekonomik korumacı eğilimler (neo merkantilizm) ağırlık kazanmıştır.¹³

Sanayide dışa bağımlı ülkeler (ABD, İngiltere, Fransa gibi) enerjinin özellikle petrolün önemini anlamışlardır. Söz konusu kısıtlamaların ülke ekonomilerine zarar verdiğini ve petrolün kısıtlanması haline nasıl bir kriz yaşayacaklarını fark eden ülkeler alternatif enerji kaynakları yaratmaya yönelmişlerdir. ABD gibi ülkeler kendi sınırları ya da karasuları içinde petrol arama faaliyetlerine yönelmişlerdir. Bunun da dışında, özellikle çalışmanın konusuyla bağlantılı olarak, özellikle gelişmiş ülkeler enerji konusunda inisiyatifi başka ülkelere bırakmamak için önemli politikalar uygulamaya koymuşlardır. Ortadoğu gibi önemli petrol rezervlerine sahip bölgelerde daha da aktif bir siyaset izleyerek, etkileri bugüne yansıyan hatta Irak işgalinde örnekleri görülen ölçüde, enerji konusunda aktif ve müdahaleci dış politikalar uygulamışlardır.¹⁴

Bu hususlar dikkate alındığında, enerji kaynaklarının kontrol edilmesi ve bu kaynaklara sahip ülkelerdeki istikrarın muhafaza edilmesinin ABD başta olmak üzere, AB, Rusya ve Çin için stratejik önemde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda enerji bölgeleri üzerindeki güç mücadelesinin de sebebini ortaya koymaktadır. Enerji kaynaklarına olan ihtiyacın artarak devam edecek olması nedeniyle, bu mücadelenin önümüzdeki dönemde daha da şiddetleneyeceği anlaşılmaktadır.¹⁵

Şüphesiz enerji konusu günümüzde ekonomik, sosyal, stratejik ve siyasi bir konu olduğundan çok boyutlu olarak ele alınmaktadır. AB'nin enerji politikalarını hem kendi iç politikaları hem de uluslar arası alandaki çıkarları inceleyebilmek için günümüzde enerji olgusunun çok boyutlu niteliğinin incelenmesinde fayda bulunmaktadır. Bu bağlamda, enerji konusunun ekonomi-politiğini hem onu önemli kılan unsurlar hem de sürecin aktörleri bağlamında incelemek gerekmektedir.

¹³ Gökhan Ürün, Petrol Piyasalarının Yapısı, Petrolün Etkileşim Ağları ve petrol Şirketleri Arasındaki Rekabet Ortamı", **Avrasya Dosyası: Enerji Özel**, Cilt:9, Sayı:1, Bahar, 2003, s.111-112

¹⁴ David Balaam, **Introduction to International Political Economy**, Upper Saddle River, New Jersey, 2001, s.372-375.

¹⁵ Davut Dursun, "Ortadoğu Siyaseti Üzerine Notlar", **Ortadoğu Yıllığı 2005**, ed Kemal İnat ve Ali Balcı, Nobel Yay, İstanbul, 2006, s.311-315.

Öncelikli olarak enerji konusunu günümüz uluslar arası sisteminde artan öneminin bazı nedenleri ve aktörleri etkileyen unsurlar bağlamında değerlendirmek gerekmektedir.

3. Enerji Kaynakları Üzerindeki Uluslar arası Rekabetin Gelişimindeki Nedenler

Yukarıdaki bölümlerde de değerlendirildiği üzere, enerji ülkeler için hem ekonomik hem de siyasal anlamda önem taşımaktadır. Bu önem günümüzde giderek artmakta ve uluslar arası güçlerin rekabetine sahne olmaktadır. Önceki dönemlerde büyük güçler arası ya da devletlerarası bir rekabet söz konusu iken günümüzde devletler yanında çok uluslu şirketler, uluslar arası örgütler (AB gibi) söz konusudur. İlgili aktörlerin rollerini incelemeden önce, özellikle 1990'lı yıllar sonrası yaşanan gelişmeleri incelemek, tartışmalara ilişkin satır aralarının okunmasında ve günümüz rekabetinin arka planının netleşmesinde yardımcı olacaktır.

3.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

“Soğuk savaş sonrası” kavramı 11 Eylül olaylarına kadar günümüz uluslararası ilişkiler tartışmalarında en çok kullanılan terim olmuştur. Her konuda yapılan yorumların mutlaka buna atıf yapılarak yorumlandığı bu geçiş döneminin en önemli tartışma konusu ise; iki kutuplu sistemin yerini, ABD hegemonyasına mı, yoksa çok merkezli bir uluslararası yapıya mı bıraktığıdır. Görünürde, birkaç güç odağının politika ürettiği varsayılsa da, ABD'nin tartışılmaz askeri üstünlüğünün dünyanın her yerine müdahale edebilecek konumda olması, tek kutuplu bir uluslararası sistem yaşadığımızın en önemli kanıtı sayılmaktadır. Ancak böyle bir gücün bile, günümüz dünyasında tam olarak güvende olmaması, sorunu daha da karmaşıktırmaktadır. Bu nedenle, ABD'nin tartışılmaz bir güç konumunda bulunduğu yıllar olan 90'lar, sistemde bir egemen gücün ve belli bölgesel güçlerin

bulunduğu tek kutuplu bir yapı görünümündedir ve uygulanan politikalar da bunu göstermektedir.¹⁶

Soğuk savaş sonrası dönemde enerji alanında gelişmeleri doğrudan ya da dolaylı olarak belirleyen temel gelişmeler; SSCB'nin yıkılışı ardından Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını kazanması ve Rusya'nın bölgede çeşitli mücadeleleridir. Buna bağlı olarak özellikle petrol ve doğalgaz konusundaki çıkarları itibariyle başta AB ve son yıllarda bölgeye artan ilgisi ile AB'nin Rusya ile mücadelesi söz konusudur.¹⁷

Günümüz uluslararası sistemini, siyasi-askeri, ekonomik ve teknolojik açılardan tek düzeyde ele almak mümkün değildir. Askeri ve siyasal açıdan ABD'nin üstünlüğünün tartışılmayacağı sistemde, ekonomik ve teknolojik parametreler açısından durum farklı olup, çok kutuplu bir yapı varlığını sürdürmektedir. Özellikle AB ülkeleri, Japonya ve Çin, ekonomik olarak ABD karşısında sistemde diğer güçler olarak yerlerini almışlardır. Belirtildiği üzere enerji konusunda rekabet eden aktörler ilerleyen konularda değerlendirilecek olmakla birlikte bu aşamada, Soğuk Savaşın ardından yaşanan en önemli gelişmelerden birinin iki kutuplu sistemin tersine bölgede rekabet eden güçlerin fazlalığıdır.¹⁸

Soğuk Savaş sonrası dönemde değişen dünya koşulları ile birlikte özellikle bölgeselleşme hareketleri ve işbirliği süreçleri de enerji politikalarında etkili olmuştur. Dünyanın demir bir perde ile ikiye ayrıldığı ve birbirlerine üstünlük mücadelesi yapan iki gücün bulunduğu bir ortamdan çıkıp işbirlikleri ve çeşitli siyasal ve ekonomik amaçların daha rahat takip edildiği bir dünya söz konusudur.¹⁹ Örneğin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Avrupa Birliği, Shangay İşbirliği örgütü gibi kurumlar kendi enerji politikaları olan ve bunları uluslar arası alanda korumaya çalışan örgütlerdir.

¹⁶ Stanley Hoffman, "Clash of Globalization", **Copyright 2002 Council on Foreign Relations, Inc. Foreign Affairs July**, 2002 / August, 2002, s.104–109

¹⁷ Nevin Selçuk, Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Enerji İhtiyacı Açısından İzleyeceği Politika Ne Olmalıdır?", **SEMPOZYOM: Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26–27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s.112–113.

¹⁸ Hoffman, a.g.m., s.105-106.

¹⁹ a.g.m., s.105-106.

3.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslar arası İlişkilerde Yaşanan Krizler ve Enerji Konusu İle Olan İlgileri

3.1.1.1. 11 Eylül Saldırıları ve Etkileri

11 Eylül Saldırıları uluslararası ilişkiler için bir milat sayılabilir. Saldırıları sonrasında ABD ve dünya'nın önemli ülkelerinin değişen dış politikaları ve bu yöndeki politikaları tartışılırken aynı zamanda enerji konusu da gündeme gelmektedir. Çünkü özellikle ABD'nin çeşitli müdahalelerinde, özellikle Irak ve Afganistan'da enerji konusunun da önemli olduğu vurgulanmaktadır. 11 Eylül 2001'de ABD'nin önemli sembollerinden olan İkiz Kuleler ve Pentagon'a yapılan saldırılar, yeni bir süreci başlattığı gibi, uluslararası diplomasiye yeni kavramların dâhil olması açısından da çok derin sonuçlar doğurmuştur. Öncelikli olarak, uluslararası ilişkilerde önceki dönemden kalan güvenlik endişeleri, yerini tamamen farklı bir sürece bırakarak, daha belirsiz, önceden öngörülemeyen bir uluslararası tehdit kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra dünyada tek hegemon gücün bile bu tarz büyük bir terör saldırısına maruz kalması, ABD'nin dünya çapında tek hegemon güç olarak varlığının sorgulanmasına yol açmıştır.

11 Eylül sonrası, uluslararası ilişkilerdeki aktör tanımlaması ciddi olarak sorgulanmaya başlanmıştır. Uluslararası sistemde aktör olabilmek için sistem içi ilişkilerde tamamlayıcı değil, belirleyici bir güç kapasitesine sahip olmak gerektiği kabul edildiği için, El-Kaide gibi küresel terör örgütleri de artık sistem içerisinde aktörler kabul edilmektedir. Bu nedenle, sınır algılamaları da coğrafi sınırların ötesine geçmekte, kendi sınırları içinde ulus devlet modelinin de güvenliği sorgulanır olmaya başlamıştır.

11 Eylül saldırılarının bir sonucu da, uluslararası ilişkilerde din faktörünün ilk kez bu kadar ön plana çıkarılması olmuştur. ABD'nin en üst noktasını temsil ettiği Vestfalya sistemi ve bu sistemin sekülerizm anlayışı, 11 Eylül ile beraber ciddi bir meydan okumalara maruz kalmıştır. Bu meydan okumanın yaygın uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının öngörülerini dışında devlet olmayan dini karakterli ulus - ötesi bir oluşumdan gelmesi uzunca bir süredir küllenen uluslararası sistem ve din ilişkisini yeniden gündeme getirmiştir.²⁰ Vestfalya sisteminin getirdiği dini ve kiliseyi arka

²⁰ Bülent Aras, "11 Eylül, Uluslararası Sistem ve Sekülerizm", **Radikal**, 14.09.2003.

plana atan anlayış, tüm Avrupa çapında 30 yıl savaşları sonrasında hızla yayılmıştır. Ancak, uluslararası ilişkilerde dinin etkisini sınırlayan Vestfalya sistemine karşı, ilk olarak Medeniyetler Çatışması şeklinde kavramsallaştırılan yeni karşıtlıklar, özellikle 11 Eylül'ün getirdiği yeni anlayışla beraber artmıştır.

Vestfalya sistemine esaslı bir meydan okuma olarak "farklı" uluslararası sistem düşüncesi Vestfalya kurgusunun temel aktörleri olan devletlerin dine nasıl bir rol vereceğini belirlemek üzere müdahale etmeyi dikte etmekteydi. Müdahalenin güç dengeleri, süper güç rekabeti benzeri süreçlerin dışında ve öngörülen aygıtlardan tamamen farklı bir tarzda gerçekleştirilmesi uluslararası ilişkilerin hâkim paradigmalarının sorgulanmasını gündeme getirmiştir.²¹ Bu nedenle, uluslararası sistem ilk kez bu kadar ciddi bir köktendinci tehdit ile karşı karşıya kalmıştır.

11 Eylül saldırıları, dünya kamuoyunun yeniden “medeniyetler çatışması” tezine odaklanmasına yol açmıştır. Saldırıların hemen ardından Başkan Bush'un “ Ya bizimlesiniz, ya da bize karşısınız” söylemi ve ardından teröre karşı savaşı “Haçlı Savaşları'na” benzetmesi, dünyanın farklı kesimlerinde tepkiyle karşılanmış, ancak ABD yönetimi bu saldırılardan intikam alacağını her fırsatta dile getirmiştir.

Saldırıların ardından, Bush yönetiminin Haçlı Seferleri'ni model alan 'fetihçi' söylemi ve suçluların Müslüman Araplar olduğunun ilan edilmesi üzerine, İslam-Batı çatışması, medeniyetler çatışması, modern/medeni dünya ile köktendincilik arasındaki savaş, bizden olanlar/bize karşı olanlar gibi militarist ve radikal söylemler üzerine kurulu yeni politika arayışlarına girilmiştir. Bu nedenle, özgürlükler ülkesi olarak bilinen ABD, çok sert tedbirler almaya başlamıştır. Bu durum özgürlük ve güvenlik ikilemini de doğurmuştur. Saldırıların bıraktığı travma, ABD'nin dış politikasında olduğu kadar, halkın başta Müslümanlar olmak üzere yabancılara karşı yaklaşımında köklü değişikliklere neden olmuştur.

Öncelikli olarak 11 Eylül sonrası en dikkat çekici gelişme, soğuk savaş sürecinde komünizm olarak lanse edilen tehdidin, bu saldırılarla beraber, büyük oranda “İslam tehdidi” ni de içeren terör tehdidine dönüştürülmesidir. Radikal İslam, Fundamentalist İslam ya da İslami terör olarak isimlendirilen kavramların çok sık telaffuz edilmesi de bunu doğrulamaktadır.

²¹ Aras, a.g.m.

İnceden inceye işleyen bu İslam fobisi özellikle 90'lardan sonra hızla yayılmaya başlamıştır. Bu nedenle ABD Başkanı George Bush'un 11 Eylül'deki saldırıların ardından kullandığı "Haçlı seferi" ifadesi, sadece basit bir dil sürçmesi olarak nitelendirilememektedir. Kısacası 11 Eylül saldırılarından sonra, Amerikan hükümeti için dünya biz/dostlar ve onlar/düşmanlar şeklinde ikiye ayrılmıştır.

Bush yönetimi 11 Eylül'den sonra ABD'nin dış politikasında radikal değişikliklere gitmiştir. ABD'nin Demokrat Partili eski başkanı Bill Clinton'ın sekiz yıllık iktidarı döneminde uygulanan barış ve uzlaşmanın yerini 'düşman saldırılara karşı saldırı' politikası almıştır. Öncelikli dış politika yönelimini, askeri müdahaleden yana kullanan ABD yönetimi, Ortadoğu'da iki savaşa girmiş, bu noktada özellikle Irak'a müdahale seçeneğinin kullanılmasıyla, AB ülkelerinden Almanya ve Fransa'ya karşısına almıştır. ABD'nin, Afganistan ve Irak'tan sonra yeni hedefleri haline gelen ve nükleer çalışmaları dolayısıyla İran ve Suriye'yi hedef alacağı da son zamanlarda en fazla tartışılan konu olmuştur.

11 Eylülün önemli etkilerinden biri de, ABD'nin bu saldırıları, bir bakıma yitirmeye başladığı dünya egemenliği pozisyonunu yeniden güçlendirmek için kullanacağı bir çıkış noktası olarak görmüş olmasıdır. Bu nedenle ABD'nin komünizm tehdidinin bertaraf edildiği yenedünya düzeninde, küresel varlık nedenini meşrulaştırma konusunda 11 Eylül ABD'ye bu meşrulaştırmayı fazlasıyla sağlamıştır.

Soğuk savaş döneminde Sovyet tehdidine karşı, yeşil kuşak olarak ifade edilen, İslam'ı en önemli müttefiklerinden biri kabul eden ABD dış politikası, Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ile İslam coğrafyasına karşı ciddi bir ikilemle yüz yüze kalmıştır. Ardından İslam ve terör bir arada kullanılan iki kavram olarak, uluslar arası ilişkilerdeki yerini almıştır. Bu bağlamda, uluslar arası kurumlar ve medya, önemli söylemlerle İslam'ın tehdit oluşturduğu şeklinde kampanyaya başvurmuştur. Bu nedenle, 11 Eylül sonrası, entelektüel temelleri 90'ların başında atılan İslamcı terörizm hedef düşman olarak lanse edilmiştir.²²

Amerikan yönetimi, Amerika'ya yönelik tehdit oluşturduğunu düşündüğü hedeflere önleyici saldırılarda bulunma hakkını kullanacağını, yayınladığı 35 sayfalık

²² Hasan Kösebalaban, "Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslararası İlişkiler", <http://www.haberbilgi.com/haber/amerika/223-0211/doktrin.html>, (Erişim Tarihi 27.11.2008).

bir metinle ilân etmiştir. 2002 Eylül ayında The National Security Strategy of the United States başlığıyla yayınlanan George W. Bush imzalı yeni Amerikan Milli Güvenlik Stratejisi uluslararası ilişkileri hem teorik hem de pratik olarak değiştirecek radikal unsurlar içermektedir.

Doktrinin en çarpıcı noktası: "ABD, haydut devletleri ve onların terörist dostlarını, bizi ve müttefiklerimizi kitle imha silâhlarıyla tehdit eder hâle gelmeden önce durdurmaya hazır olmalıdır." ifadesidir. Diğer bir deyişle, ABD kendisine yönelik doğrudan bir saldırı olmadan da tehdit olarak algıladığı hedefleri vurma hakkını kendinde görmektedir. Bu ABD'nin soğuk savaş yıllarından beri yürüttüğü, sadece saldırıya uğradığı anlarda karşı saldırı hakkını kullanma stratejisinden kesin bir dönüşü temsil etmektedir.²³ Böylece önleyici savunma olarak adlandırılan ve saldırının gerçekleşmeden önlenmesine dayalı bu doktrin, 11 Eylül sonrasında hiç olmadığı kadar gündemi işgal etmiştir.

3.1.1.2. Afganistan Müdahalesi

11 Eylül Saldırıları sonrasında ABD yönetiminin terörle savaş kapsamında başlattığı 2001 Ekim'de Afganistan'a karşı girişilen operasyonla Taliban rejimi devrilmiştir. Bu ülkenin boyunduruk altına alınması birçok açıdan çok önemlidir. Öncelikle, ABD'nin dünyanın her yerinde operasyon gerçekleştirebileceği kanıtlanmış, bunun öncesinde de ABD dünya kamuoyunun desteğini bir ay gibi çok kısa bir süre zarfında sağlamıştır. Afgan müdahalesinin gerekçesi, 11 Eylül saldırılarının mimarı olarak görülen El-Kaide'nin etkisiz hale getirilmesi olmuştur ve bu operasyonda, dünya ABD'nin yanında yer almıştır. "Teröristlerin düşmanınız" mesajıyla, girişilen operasyon sonucunda ABD, saldırıların sorumlusu olarak gördüğü Usame Bin Ladin'in liderliğindeki El Kaide örgütünün faaliyetlerine destek veren Taliban rejimini çok kısa bir süre içerisinde etkisiz hale getirmiştir.

Afganistan'a müdahale edilmesinin sadece 11 Eylül sonrası Bush yönetiminin teröre karşı topyekûn savaş nedeni ile yapıldığını söylemek de pek gerçekçi değildir. Bölge 19. yüzyılda Büyük Oyun olarak adlandırılan Rus-İngiliz çatışmasını,

²³ Hasan Kösebalaban, "Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslararası İlişkiler", <http://www.haberbilgi.com/haber/amerika/223-0211/doktrin.html>, (Erişim Tarihi 27.11.2008).

sonrasında ise SSCB-ABD güç mücadelesinin yaşandığı bir alan olmuştur. Bu nedenle, birçok yorumcu bu açıdan; Afganistan'ın ABD ve SSCB arasındaki dolaylı savaşta bir cephe olduğunu unutmuş gibi davranmaktadır. Bugün bu ülkede yaşanan sorunların çoğu aslında doğrudan Afganistan'da gerçekleşen ABD-SSCB 'dolaylı' savaşının geç sonuçlarıdır. Kuramsal olarak ifade etmek gerekirse, SSCB ve ABD arasındaki denge bir sistemik sorun olarak Afganistan sorununu doğurmuştur.²⁴

Bu müdahalenin diğer önemli bir etkisi de NATO'ya karşı olmuştur. Gelişen dünya şartlarına kendini adapte eden NATO'da kendi görev alanı dışında misyonlar edinmeye başlamıştır. Bu nedenle, Afgan müdahalesi sonrası, NATO'nun Avrupa dışında giriştiği ilk operasyon olması bakımından da ISAF'ın komutasının üstlenilmesi önemlidir. NATO, 11 Eylül sonrası ABD'nin gerçekleştirdiği Afganistan müdahalesi sonrası, bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla BM Uluslar arası Güvenlik Yardım Gücü'nü (ISAF) yönetmeyi üstlenmiştir. Bu kapsamda 6 bin kişilik bir kuvvet Afganistan'a konuşlandırılmıştır. Bunun dışında, NATO'nun Afganistan'ın güneyini de kontrol etmesi ve 2006'da 6000 kişilik bir kuvvetin daha konuşlandırılması planları yapılmaktadır.

Afganistan müdahalesinin en önemli sonuçlarından biri de ABD'nin bölgede hakim bir pozisyon elde etmesi olmuştur. Kafkasya başta olmak üzere bölgede üssü bulunmayan ABD, terörle mücadele adı altında gerçekleştirdiği işgal sonrası, özellikle Rusya'nın güneyden kontrol altına alınmasını da sağlayarak, Avrasya'da (Özbekistan, Kırgızistan) kendi üslerini kurmuştur. 11 Eylül'de ABD'ye yönelik saldırılar ardından Afganistan'a karşı başlatılan Sonsuz Özgürlük operasyonu, ABD'nin soğuk savaş sonrası tekrar bir yalnızcılık politikasına döneceğine ilişkin yorumların sona ermesine de yol açmıştır.

3.1.1.3. Irak Savaşı

11 Eylül'ün hemen ertesinde gelen Afganistan operasyonunda dünya, ABD'nin teröre karşı gösterdiği tepkiye destek verirken, Irak savaşı, her kıtada devletleri

²⁴ Gökhan Bacık, “İsrail- Filistin Barışı ve Uluslararası Sistem”, http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_03.html, (Erişim Tarihi 27.11.2008).

ABD'yi destekleyenler ve desteklemeyenler" şeklinde ikiye bölmüştür. Mart 2003'de gerçekleştirilen Irak müdahalesi, ABD'nin uluslararası hukuku ciddiye almadan hareket etmesi bir yana, sistemde BM ve AB gibi önemli örgütleri geri plana atması ve bunun olası sonuçları bakımından önemli bir olaydır.

ABD'nin Irak Savaşı öncesi, Türkiye'nin olası saldırılara karşı korunması talebinin, Fransa, Almanya ve Belçika tarafından NATO Konseyi'nde reddedilmesi, NATO içerisinde bir soru yaratmıştır. Bu gelişme sonrasında Türkiye, Washington Antlaşması'nın " taraflardan herhangi birinin güvenliğinin tehdit edildiği düşünüldüğünde, tüm tarafların danışmalarda bulunacağı" na dair 4. maddesinin işlerlik kazandırılması için başvuruda bulunmuştur.

NATO'nun askeri bütünleşmiş yapısına üye 18 ülkeden (Fransa üye değil) oluşan Savunma Planlama Komitesi (DPC), 16 Şubat 2003 tarihli toplantısında NATO'nun 4. maddesi çerçevesinde Türkiye'ye NATO desteği verilmesi kararını onaylamıştır. Bu bağlamda tüm müttefikler, Türkiye'nin savunmasının desteklenmesi adına NATO'dan kaynaklanan kolektif yükümlülüklerini yerine getirmeye hazır olduklarını bildirmişlerdir. Karar uyarınca Türkiye'nin istekleri doğrultusunda NATO askeri makamları Savunma Planlama Komitesi'ni bazı önlemler alınması konusunda görevlendirmişlerdir.²⁵

ABD, Irak müdahalesini Irak'ın uluslararası sistemde terörün kaynağı olarak şer ekseninin bir parçası ve kitle imha silahlarının varlığı nedenlerine dayandırmasına, dünya kamuoyundan ciddi tepkiler yükselse de, buna karşı engelleyici bir politika izlenememiştir. Bu nedenle, soğuk savaş sonrasında yeni diplomasi anlayışı konusunda, ABD'nin herhangi bir BM kararı olmadan gerçekleştirdiği Irak müdahalesi bir dönüm noktası niteliğindedir. Mevcut uluslararası sistem ve uluslararası hukuk kurallarına aykırı şekilde sistemde tek hâkim hegemonik güç olarak hareket eden ABD, tüm dünyanın tepkisini çekmiş ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin önüne silah denetimini sağlayacak önlemler yerine, bu denetimleri büsbütün olanaksız hale getirerek, silahlı güç kullanımı seçeneğine başvurmuştur. ABD'nin karşısında kıta Avrupa'sını temsil eden Almanya

²⁵Hakan Hanlı, (2005) "Yeni Dünya Düzeni Global Terörizm: Psikolojik Savaş", <http://www.elegans.com.tr/arsiv/64/haber033.html>, (Erişim Tarihi 28.11.2008).

ve Fransa'nın muhalefeti bile, ABD'yi kararından döndürmemiş, müdahale ayrıca Avrupa Birliği ülkelerinin kendi içinde bölünmesine ve oluşturulmaya çalışılan ortak dış politikanın zarar görmesine yol açmıştır.

Öncelikli olarak şer ekseninin bir parçası ilan edilerek Irak'ın işgal edilmesi BM Şartı'na aykırı bir görünümdeydir. BM Şartı 51. maddesi “ Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği muhafaza etmek için gerekli önlemleri alana kadar silahlı saldırıya karşı bireysel ve ya kolektif kendini savunma hakkını” tanımaktadır. Bu nedenle, ABD ve İngiltere'nin ‘kendilerine karşı tehdit olarak gördükleri’ Irak’a BM kararı olmaksızın girmeleri, uluslararası hukuk açısından bir suç niteliğindedir.

Soğuk savaşın bitimi özellikle 1980’li yıllardan itibaren daha da belirginleştiren bir olguyu ortaya çıkarmıştır. Bu, küreselleşme olarak adlandırılan süreçtir. Küreselleşmenin özellikle ekonomik yönü ve uluslar arası yatırımlar ve ticaret enerji bölgelerinin önemini daha da arttırmıştır. Bu nedenle dünyadaki enerji politikalarının anlaşılması için küreselleşme kavramının da incelenmesi gerekmektedir.

3.2.Küreselleşme Süreci ve Enerji Kavramı

Her dönem kendisini tanımlayan bir düşünce ile anılmaktadır. İçinde bulunulan dönem ise “globalleşme” kavramıyla temsil edilmektedir. Küreselleşme; içinde değerlerin, düşüncelerin ve bilginin hem farklılaştığı hem özneleştiği hem de standartlaştığı bir dünyayı çağrıştıran oldukça tartışmalı bir kavramdır.²⁶

Küreselleşme kavramı ekonomik, siyasal, kültürel, teknolojik farklı ve iç içe geçmiş alt yapıları bulunan günümüz fenomenlerinin başlıcasını ifade etmektedir. Küresel sistem olarak tanımlanan süreçte; güçlü uluslar üstü firmalar, kurumlar ve kapitalist dünyanın kültürel egemenleri tarafından yönlendirilen ama bunlara benzemeyen bir görüntü mevcuttur.²⁷

²⁶ Hülya Ekşi , “Kamu Yönetiminde Değişim Dinamikleri ve Değişimin Yönü”, **2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları: Kamuda İyi Yönetişim**, DPT, İzmir, 2004, s.94.

²⁷ R. Funda Barbaros, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, **2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları Kitapçığı**, DPT, İzmir, s.17

Öncelikle belirtmek gerekir ki küreselleşme, dünyada hemen her alanda yaşanan dönüşüm veya değişimleri ifade etmektedir. Bu bağlamda küreselleşmeyi bir tür süreç olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. İlgili süreç bazen belirli kurum, kural ya da olguları dönüştürürken bazen yeni olanları yaratmaktadır. Tüm bu değerlendirmeler ışığında, küreselleşme ile oluşan süreç, bilginin anında paylaşımı, ilişkilerin eşzamanlılığı, finansal hareketlerin sınırlar aşırı serbest hareketliliği, firmaların uluslar aşırı nitelik kazanması ve neoliberal ideolojinin genelleşmesi şeklinde birkaç örnekle somutlaştırılabilir²⁸.

Küreselleşme pek çok kavramı içerisine alan bir olgu olduğundan, ekonomik, siyasal, çevresel, kültürel ve hukuksal boyutlar tek başına değerlendirilmemelidir. Küreselleşme temelde, ekonomik (üretimin uluslar arasılaşması), siyasal (ulus devlet üzerindeki olumsuz etkileri ve ulusal sınırları aşan etkisi), kültürel (toplumlararası etkileşim), teknolojik (özellikle iletişim alanındaki gelişmeler) alanlarda yaşanan bir süreci ifade etmektedir. Görüldüğü üzere birbirinden bağımsız olmayan bu olgular aynı anda küreselleşmenin kurallarını; ayrıca bireyler, gruplar, firmalar, devletler ve uluslar arası kuruluşları doğrudan ve dolaylı yoldan etkilemektedir.²⁹

Yukarıda belirtilen konular küreselleşme tanımları yapmaktan ziyade içinde bulunulan durumu netleştirme amacı taşımaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte küresel ekonomi kavramı da doğmuştur. Artık çok uluslu şirketler vasıtasıyla üretimin farklı ülkelere kaydırılması söz konusudur. Uluslar arası yatırımlardaki maliyetlerin azalışı üretimi arttırmış aynı zamanda da üretimde kullanılan enerji kaynaklarına olan talebi arttırmıştır.

Küresel ekonomik ortamda yoğun ekonomik akışlar aynı zamanda devletleri küresel çapta rekabete zorlamaktadır. Küreselleşme aynı zamanda dünya çapındaki gelişmeleri ve sorunları da küresel çapta düşünmemize neden olmaktadır. Bu süreç özellikle çevre sorunları, enerji politikaları gibi konularda da kendini göstermektedir. Geçmişteki sorunlar sadece bir devletin kendi sınırları içinde yaşanırken ve kendi çözebileceği sorunlar gibi görünürken günümüzde birden çok ülkenin işbirliğini gerekli kılmaktadır. Enerji politikalarında da küreselleşmenin etkileri söz konusudur. Örneğin, Orta Asya ve Kafkasya enerji kaynaklarının uluslar arası pazarlara açılması

²⁸ ASOMEDYA, “Küreselleşme”, Ankara Sanayi Odası Yay., 1999 Nisan, s:3-11

²⁹ E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, **Global-Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Basım Yatım Dağıtım, İstanbul, 2000, s.25.

için son on yılda petrol-boru hatları gündeme gelmiştir. Konunun küreselleşme ile ilgili boyutu ise, söz konusu boru hatlarının birden çok ülkenin sınırlarından geçmesi zorunluluğu sebebiyle aralarında sorunlar bulunan devletleri bile işbirliğine gitmektedir. Ülkeler küresel enerji pazarlarında siyasal olarak söz söylemek ve bu süreçten yararlanmak için politikalarını ilgili süreçle uyumlu hale getirmektedirler³⁰

4.Dünyadaki Önemli Enerji Bölgeleri

19. yüzyıldan itibaren enerji kaynaklarına sahip olmak, üretimini elde tutmak ve ulaştırma güzergahlarını denetim altında bulundurmak ve bu uğurda uluslar arası mücadelede başarılı olmak devletlerin temel amaçları arasında olmuştur.³¹ Bu bağlamda küresel ölçekli ekonomik ve politik stratejileri değerlendirebilmek için enerji rezervlerinin yoğun olduğu bölgeleri incelemekte fayda vardır. Bu bölgeler aynı zamanda dünyanın strateji merkezleridir.

4.1.Ortadoğu

20. yüzyıl Ortadoğu olarak adlandırılan ve coğrafi olarak Güneybatı Asya'da bulunan Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası, Körfez ülkeleri ve Mısır'ı içine alan bölge tarihte olduğu gibi günümüzde de uluslararası gelişmelerin odağında yer almaktadır. İnsanlık tarihinde medeniyetlerin doğup geliştiği, semavi dinlerin dünyaya yayıldığı bir yer olmasının yanı sıra ekonomik, stratejik, kültürel ve demografik özellikler bölgenin küresel önemini arttırmaktadır.³²

Bugünkü Ortadoğu siyasetinin karmaşıklığı, belirsizliği, istikrarsızlığı, kayganlığı, siyasal anlamda çağdaşlığın sembolü olan demokratik sistemlerden yoksunluğu gibi belirgin özelliklerin şekillendirdiği bir tabloya sahip olması, aslında

³⁰ Necdet Pamir, “ABD, AB, Rusya ve Çin’in Stratejilerinin Türkiye’ye Etkileri”, **SEMPOZYOM: Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26–27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s.80–83.

³¹ Fatih Aydoğan, “Enerji Kaynakları ve Ulaştırmasının Güvenliği”, **SEMPOZYOM: Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26–27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s.25

³² Davut Dursun, “Ortadoğu Siyaseti Üzerine Notlar”, **Ortadoğu Yıllığı 2005**, Nobel Yayınları, İstanbul, 2006, s. 311.

sadece içinde yaşadığımız çağın bir sorunu değil, tarihten günümüze taşınan ortak bir sorun olarak görülmelidir.³³

Ortadoğu sadece bugün değil tarihin her döneminde uluslararası ilişkilerde politik, stratejik, kültürel, ekonomik ve genel dengeler açısından dünyanın en önemli bölgesi olarak aktif rol oynamıştır. Ortadoğu aynı zamanda inançların, kültürlerin ve medeniyetlerin birbiriyle kaynaştığı bir geçiş noktası olmuştur.

Dünyanın önemli bölgelerinden olan Ortadoğu için, tarihte hegemonik güç olmaya yönelik her devletin öncelikle bu bölgede hakimiyet tesis etmeye çalışmak dünya siyaseti açısından Ortadoğu'nun önemini ortaya koyan önemli bir göstergedir. Tarihte Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Osmanlılar, modern dönemde İngiltere ve Fransa, ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) bu bölgede etkin rol oynamaya çalışmışlardır.³⁴

Bu gelişmeler bölge politikalarıyla dünya dengeleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Uluslararası sistemdeki gelişme ya da değişimler doğrudan veya dolaylı olarak bölgeyi etkilemiştir. Bölgenin tarihsel önemi yanında Ortadoğu'nun etnik ve mezhepsel yapısındaki çeşitlilik hatta zıtlıklar, mevcut devletlerin çıkarlarının birbirinden farklı olması, petrol faktörü, İsrail devletinin varlığı, bölgenin birinci ve ikinci dünya savaşı sonrası mevcut sorunlarına eklemlenmiştir. Bu da Ortadoğu'yu dünyanın önemli kriz noktalarından biri haline getirmiştir. Ortadoğu'nun söz konusu konum ve niteliği Soğuk Savaş yıllarında da sürmüştür.

1940'lı yılların sonlarına doğru başlayan soğuk savaş, dünyanın politik olarak bloklaşması sonucunu doğurmuştur. O yıllardan 1990'lı yıllara geçen dönemde üç ayrı dünya bulunmaktaydı. Gelişmiş ülkelerden oluşan “Birinci Dünya” (serbest piyasa ekonomisine dayalı ülkeler), sosyalist ülkelerin oluşan ve tek parti yönetimine dayalı “ikinci dünya” ve çoğu batılı ülkelerin eski sömürgelerinden ve gelişmekte olan ülkelerden oluşan üçüncü dünyadır.³⁵

³³Dursun, a.g.m., s.312.

³⁴ Dursun, a.g.m., s. 312.

³⁵ ASOMEDYA, s. 29.

Özellikle ABD ve SSCB arasındaki soğuk savaş ve rekabet (askeri, ekonomik, siyasal)dünyanın farklı bölgelerinde de kendisini gösterirken, Ortadoğu da iki süper gücün rekabetinin yaşandığı bölgelerden biri olmuştur. Soğuk savaş sonrası dönemde ise, SSCB'nin yıkılışı ve ABD'nin tek hegemon güç olarak ortaya çıkması, yeni dünya düzeni söylemlerini de beraberinde getirmiştir.³⁶

Soğuk savaş sonrası dönem için birçok araştırmada yaşanan dönemin bir tür belirsizliği işaret ettiği görülebilir. Yenidünya düzeni ile birlikte Ortadoğu bölgesi de siyasal askeri ve ekonomik anlamda etkilenmiştir. 1990lı yılların başında Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında ABD'nin Irak ile savaşı; İsrail ve Filistin arasında Oslo görüşmeleri neticesinde varılan yol haritası ve sonrasındaki gelişmeler, Ortadoğu için yeni ama bir o kadarda bilinen bir sürecin habercisiydi.

Ancak küreselleşmenin etkileri, İsrail ile diğer ülkeler arasında kurulan görece diyalog (Mısır, Ürdün vb) ABD'nin bölgeye olan ilgisi, enerji konusunun dünya ekonomi gündeminde ağırlıklı olarak yerini alması gibi faktörler, Ortadoğu bölgesinin mevcut gerilimleri aşmasına engel olamamıştır.

Bu genel tarihsel görüntü içinde Ortadoğu dünyanın en önemli enerji kaynağı bölgesidir. Dünyada 2004 yılı itibariyle BP'nin verilerine göre 1189 milyar varil, OPEC verilerine göre ise 1144 milyar varil ispatlanmış petrol rezervi bulunmaktadır. Bunun yanında gelecek öngörüler bağlamında da petrole yaklaşık olarak 41 yıllık ömür biçilmektedir. Dünya petrol rezervlerinin bölgelere göre dağılımı incelendiğinde Orta Doğu 733,9 milyar varil ile dünya petrol rezervinin %61,7'sine sahiptir. Ortadoğu bölgesinde Suudi Arabistan dünya toplam rezervlerinin %22,1'i ile en zengin petrol rezervlerine sahip ülkedir. OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) 'te en büyük etkinliğe sahip olan Suudi Arabistan dünyadaki en düşük yeni rezerv keşif maliyetine sahiptir. İran ise %11,1'lik rezervi ile en zengin ikinci ülke konumundadır. Bu ülkeler dışında, Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Kuveyt, Katar, Nijerya, Endonezya, Cezayir gibi ülkeler bulunmaktadır. Bu ülkeler

³⁶ Atilla Sandıklı, Uluslararası Politik Ekonomi”, **Stratejik Öngörü**, Sayı:9, Tasam Yay, İstanbul, 2006, s:17

aynı zamanda OPEC üyeleri olup dünya petrol rezervinin %74,9'una sahiptir ve bu anlamda bir tür kartel durumundadır.³⁷

Tablo 4: Dünya Fosil Yakıt Rezervleri

Bölge	Petrol (Milyon Ton)	Doğalgaz (Trilyon m₃)	Kömür(Milyar Ton) Taş Kömürü Linyit	
Kuzey Amerika	8.4	7.3	116.7	139.8
Orta ve Kuzey Amerika	12.9	6.3	7.8	13.7
Avrupa	2.7	5.1	41.7	80.4
Eski SSCB Ülkeleri	9.0	56.7	97.5	132.7
Ortadoğu	91.5	49.5	0.2	-
Afrika	10.0	11.2	61.2	0.2
Asya ve Okyanusya	5.9	10.3	184.4	107.9
TOPLAM	140.4	146.4	509.5	474.7

Kaynak: BP Statistical Review Of World Energy June 2000

Özetle soğuk savaş sonrasında Ortadoğu bölgesinin jeopolitik önemi, uluslararası enerji kaynaklarının ve intikal yollarının kontrolünü yeniden gündeme getirmiş ve rakipsiz durumdaki ABD'nin tek yanlı tasarrufları ile bölge batılı devletlerin çıkarlarıyla entegre edilmek istenmiştir. Yirminci yüzyıl başlarında sömürgeci güçlerin menfaatlerine göre tanzim edilen siyasi coğrafyanın korunması, statükonun muhafazası ve tehdit olarak tanımlanan ideolojik ve siyasal hareketlerin tasfiye edilmesi için girişilen mücadeleler körfez savaşına ve Irak gücünün tasfiye edilmesine kadar gidilmiştir.³⁸

³⁷ Kerem Alkin ve Sabit Atman, **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın no: 2006-48, İstanbul, 2006, s.59-60

³⁸ Dursun, a.g.e., s. 314.

4.2.Hazar Havzası Petrolleri

Hazar denizine kıyısı olan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Rusya ve İran ile bölge üzerinde yer alan Özbekistan Hazar bölgesindeki temel enerji üreticileri konumunda yer almaktadır. Fakat dünyanın önde gelen ham petrol ve doğalgaz üreticilerinden Rusya ve İran'ın Hazar kıyısında önemli sayılabilecek petrol rezervleri bulunmadığından enerji, rezerv, üretim ve ihracat verileri ele alınırken kullanılan “Hazar Bölgesi” tanımı; sadece Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ı içermektedir.³⁹

Rusya dünya toplam petrol rezervlerinin %6,1'ine, Hazar Havzasından Kazakistan %3,3'üne, Azerbaycan ise sadece %0,6'sına sahip bulunmaktadır. Ancak ABD enerji bakanlığının verilerine göre Hazar bölgesi petrol rezervlerinin 260 milyar varile çıkaracak yaklaşık olarak dünya toplam rezervinin %25'ine sahip olabileceği tahmin edilmektedir. Bu varsayımların gerçekleşmesi durumunda ise Hazar bölgesi, Ortadoğu ile birlikte dünyanın en büyük ihracatçısı konumuna gelecektir.⁴⁰

Hazar bölgesinin yeni bir Ortadoğu olmadığı, fakat yakın rezervlerini tüketmesi beklenen ve stratejik açıdan Batı'nın elindeki en önemli petrol sahası konumundaki Kuzey denizi'nin yerini almaya aday olduğu öngörülmektedir. Bugün, bölge ham petrol ve doğalgaz rezervlerinin büyük bir kısmının henüz geliştirilme aşamasında olup ve bölgenin pek çok yerinde rezerv tespit işlemleri tamamlanamamıştır. Yarın ise küresel rekabet alanında en önemli petrol potansiyellerinin artması bakımından odak noktasında yer alacağı tahmin edilmektedir. 21. yüzyılın en stratejik enerji üretim merkezlerinden biri olmaya aday Hazar bölgesinde ham petrol üretim ve ihracat potansiyeli açısından en çok dikkat çeken ülkeler Azerbaycan ve Kazakistan'dır.⁴¹

Gelişmenin vazgeçilmez unsurlarından biri olduğunu her geçen gün daha güçlü delillerle kanıtlanan enerji ve enerjinin verimli kullanımı, hızlı bir küreselleşme sürecinde bulunan dünyamızda, arz kaynağı ülkelerle talep merkezlerinin çeşitli taşıma yolları ve en önemlisi boru hatlarıyla birbirine bağlanmasını zorunlu kılmıştır.

³⁹ Cenk Pala, “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye”, **Avrasya Dosyası: Enerji Özel**, Cilt 9: Sayı:1, Bahar 2003, s.10–14.

⁴⁰ Alkin ve Atman, a.g.e., s.59-60.

⁴¹ Alkin ve Atman, a.g.e., s.88-89

Bugün, yeni enerji haritalarını incelediğimizde ülkeleri bir ağ gibi kaplayan, sınırları çoktan aşmış olan, üstelik mevcut boru hattı sistemlerinden daha yaygın şekilde kendini belli eden “planlanan” boru hattı sistemleriyle karşılaşmaktayız.⁴²

Enerji üretiminde, endüstri devriminden bu yana, her dönem belli bir enerji ham maddesi önem kazanmış ve gelişime damgasını vurmuştur. Bugün için kömür, petrol ve doğal gaz, dünya enerji tüketimi içindeki toplam % 85’lik payları ile ezici bir ağırlık taşımaktadırlar.

Yapılan tahminlere göre, 2020 yılında dünya genel enerji talebinin % 88’inin fosil kaynaklardan karşılanacağı hesaplanmaktadır. Önümüzdeki 20 yılda doğal gazın pazardaki payının petrol, kömür ve nükleer kaynaklardan aldığı paylarla yaklaşık % 7 oranında arttıracığı öngörülmektedir.⁴³

Uluslararası Enerji Ajansı’nın verilerine göre, önümüzdeki 30 yıl içinde petrole olan talep yılda 75 milyar varilden 120 milyar varile yükselecek, doğal gaza olan talep ise 30 yılda ikiye katlanacaktır. Uluslararası Enerji Ajansı’nın hesaplamalarına göre hızla artacak olan talebin karşılanması için 2000 – 2030 yılları arasında 4,2 trilyon dolarlık yatırım yapılması gerekmektedir. Bunun gerçekleştirmesi ise ortamın güvenlik ve karlılık açısından buna uygun hale getirilmesi beklenmektedir. Kısacası, 21. yüzyıla gelindiğinde ABD’nin ve diğer sanayileşmiş ülkelerin enerji ihtiyaçları giderek artmaktadır.⁴⁴

Dağılan SSCB, önde gelen bir petrol ihracatçısıydı. Petrole sahip olmak, güç sahibi olmak olarak algılanmıştır. Hitler’in SSCB’yi istila girişiminde de petrol yataklarına sahip olma düşüncesi vardı. RF, eski SSCB nüfusunun yarısından çoğuna, petrolünün % 90’ına, doğal gazının % 80’ine, altın madenlerinin % 70’ine, elektriğinin % 62’sine sahiptir. Kömür, petrol ve demir zengini olan Rusya, doğal gaz üretimiyle de tüm dünyada % 32’lik paya sahiptir.⁴⁵

20. yüzyılın sonuna doğru bağımsızlığını kazanan Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetleri de petrol ve doğal gaz enerji rezervleriyle dünyada üçüncü sırada yer almıştır. Türk cumhuriyetleri, eski Sovyetler Birliği’nin tüm petrol rezervlerinin %

⁴² Alkin ve Atman, a.g.e., s.88-89

⁴³ “Russia”, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/rs.html>, (Erişim Tarihi 01.12.2008).

⁴⁴ “Russia”, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/rs.html>, (Erişim Tarihi 01.12.2008).

⁴⁵ “Executive Summary”, **World Energy Outlook – 2002**, International Energy Agency, 2002, s. 7.

32'sine, kömür rezervlerinin % 30'una, doğal gaz rezervlerinin % 50'sine, bakırın % 76'sına, cıva ve bizmutun tamamına, çinkonun % 86'sına, kromun % 90'ına, uranyum ve nikelin % 80'ine ve manganezin % 50'sine sahip bir bölgedir.⁴⁶

Dünya petrol rezervlerinin % 5'ini elinde tutan Rusya için, % 3'ünü barındıran Hazar bölgesi büyük önem taşımaktadır. Hazar Denizi'ne kıyısı olan devletler arasında Kazakistan, Türkmenistan, İran, Azerbaycan ve Rusya Federasyonu'dur. Zbigniew Brzezinski "Büyük Satranç Tahtası"nda bu bölgeye Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile Afganistan'ı ilave etmektedir.

Hazar Denizi altı ayrı hidrokarbon havzası içermektedir. Bölgedeki petrol ve gaz rezervlerinin önemli kısmı geliştirilmemiş olup, bölgenin büyük kısmında henüz araştırma dahi yapılmamıştır. Azerbaycan petrol rezervlerinin çoğu (kesinleşmiş ve muhtemel rezervler de dahil olmak üzere), Kazakistan ve Türkmenistan'ın ise toplam petrol rezervlerinin % 30-40'ı Hazar Denizi'nde bulunmaktadır.

Hazar Denizi sahip olduğu 16 – 32 milyar varil arasındaki ispatlanmış petrol rezerviyle, 22 milyar varil ispatlanmış petrol rezervine sahip ABD ve 17 milyar varil ispatlanmış petrol rezervine sahip Kuzey Denizi ile karşılaştırılabilir. Bunun yanında var olduğu tahmin edilen 200 milyar potansiyel petrol rezerviyle gelecek on yılda dünya petrol piyasasının en önemli oyuncusu olabilir. Yine bölge, 236 ile 337 trilyon metreküp arasında değişen ispatlanmış gaz rezerviyle dünyanın en zengin doğal gaz kaynaklarına sahip bölgesidir. Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın her biri sahip oldukları doğal gaz rezervleriyle dünyanın 20 zengin doğal gaz ülkesi arasında yer almaktadırlar.⁴⁷

4.3.Diğer Bölgeler

Ortadoğu'dan sonra rezervlerdeki en büyü pay %11,7 ile Avrupa-Avrasya ülkelerine aittir. Libya, Nijerya ve Cezayir başta olmak üzere Afrika, petrol rezervlerinin %9,4'üne sahiptir. Güney ve Orta Amerika bölgesinin ise %8,5 oranında

⁴⁶ Mustafa Aydın, **New Geopolitics of Central Asia and Caucasus Causes of Instability and Predicament**, Ankara, SAM, 2000, s. 46.

⁴⁷ Aydın, a.g.m, s.46–47.

petrol rezervi bulunmaktadır. Ayrıca ABD, Meksika ve Kanada’da önemli petrol rezervleri bulunmaktadır. Asya Pasifikte ise % 3,5 oranında petrol rezervi bulunmaktadır.⁴⁸

Petrol rezervlerine ilişkin yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı olarak yapılan değerlendirmeler yanında, diğer kaynaklara kısaca değinmek gerekmektedir.⁴⁹

Doğalgaz: 2004 yılında 176 trilyon metreküp seviyesinde saptanmıştır. Dünya toplamı içerisinde Rusya Federasyonu %31’lik pay ile birinci sırada yer almaktadır. İran ise 23 Trilyon metreküp ile ikinci sırada yer almaktadır.

Taşkömürü ve Linyit: Dünyanın görünür taşkömürü rezervleri ile linyit rezerv miktarları 2001 yılında sırası ile 519 milyar ton ve 465,4 milyar ton olarak belirlenmiştir. Bu rezervlerde % 25 ile ABD ilk sıradadır. Ardından ise Rusya, Çin ve Hindistan gelmektedir.

5. Enerji Alanında Küresel Stratejiler ve Küresel Aktörler

5.1. ABD

İki kutuplu dünya düzeninde, bir kutbun çöküşü ile beraber yeni bir dünya düzeninden söz edilmeye başlanmıştır. Bu kavram, ilk olarak ABD eski başkanı G. Bush tarafından Körfez savaşı sonrasında Washington’da düzenlenmiş olan bir basın toplantısında dile getirilmiştir. Gerçekte Bush’un bu kavramı kullanması bir yenilik değildir. Çünkü 20. yüzyılda her iki dünya savaşı sonrasında da ABD Başkanları muhtemel bir yenedünya düzeni tanımlaması yapmışlardır.

Soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte ekonomik ve askeri açıdan tek süper güç olarak ortaya çıkan ABD, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında terörü önlemek gerekçesiyle Afganistan ve Irak’ ı işgal etmiş, Kafkasya bölgesindeki ülkelerin büyük bölümünü etkisi altına alarak ve Orta Asya ülkelerinden bazılarında kuvvet konuşlandırarak, adeta Rusya’yı güneyden kuşatmış, Çin’ e daha da yaklaşmış, Kafkasya, Orta Doğu ve Orta Asya bölgesindeki enerji kaynaklarına emniyetli erişim

⁴⁸ Ayduğan, a.g.e., s.26-27

⁴⁹ Ayduğan, a.g.e., s.26-27

imkanı sağlamıştır. ABD, yenedünya düzeninde liderliğini sürdürmek için gerekli askeri, teknolojik ve ekonomik önlemleri almaya devam etmektedir. Bu önlemlerin ilgili bölgelere düşen payının en önemli boyutunu enerji konusu oluşturmaktadır.

Günümüzde ABD'nin süper güç olması nedeniyle küresel stratejilerini de buna uyum olarak şekillendirdiği söylenebilir. Özellikle 11 Eylül sonrası güvenlik kavramının uluslar arası sistemin merkezine yeniden yerleştiği söylenebilir. SSCB'nin yıkılışından 11 Eylül'e kadar geçen dönemde ABD politikaları neo liberal anlayışla şekillenmiştir. Buna göre devletler arası işbirliği ve ekonomik ilişkilerin (küreselleşmenin de etkisi ile) geliştirilmesi anlayışı hakim olmuştur. Buna göre ABD yeni süper güç olarak dünya sisteminin merkezinde olacak ve çatışma yerine işbirliği gelişecek, diktatörlükler yerine demokrasi, insan hakları ve ekonomik uzlaşma süreçleri yaşanacaktı. Ancak 11 Eylül bir anlamda bu sürece sert bir karşı çıkışı ortaya koymuş ve güvenlik kavramını ABD'nin de öncelikleri arasına almıştır.⁵⁰

Özellikle ikinci dünya savaşı sonrası hem sanayileşme alanındaki gelişmeler hem de savaş teknolojilerindeki yenilikler enerji kavramına olan önemi arttırmıştır. Bu bağlamda güvenlik kavramı ile enerji arasında yakın bir ilişki olduğu söylenebilir. Güvenlik sadece siyasal ya da askeri anlamda olmak yanında ekonomik olarak da belli bir içeriğe sahiptir. ABD'nin ekonomik olarak dünya liderliğini sürdürmesi ve ekonomik güvenliğini sağlaması için enerjiye (özellikle petrol) özel bir önem vermektedir.

ABD günümüzde tek başına dünya enerji kaynaklarının %25'ini tüketmektedir. Bunun %27'sini ithal etmektedir. Enerjiyi verimli kullanmasına rağmen 2025 yılında ithal etmek durumunda kalacağı oran yaklaşık %38'dir.⁵¹

Dünyanın her yerinde etkisi görülen ve çeşitli stratejiler uygulayan ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Kafkaslar ve Hazar Bölgesi'ni de etkisi altına alma politikaları uygulamaktadır. ABD dünyanın en fazla petrol tüketen ülkesidir ve ihtiyaç duyduğu bu enerji kaynağını Ortadoğu'dan temin etmektedir. Ancak

⁵⁰ Ronnie D. Lipschutz: "The Clash of Governmentalities: The Fall of the UN Republic and America's" **Reach for Imperiu**, s.11-13.

⁵¹ Necdet Pamir, "ABD, AB, Rusya ve Çin'in Enerji İhtiyaçları ve Stratejileri", **SEMPOZYOM: Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26-27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s.24

geçmişteki yaşanan petrol krizlerinden dolayı ABD ve batılı müttefikler çeşitli sıkıntılar yaşamışlardır. Bundan dolayı ABD kendi enerji kaynaklarını garanti altına almak için zengin rezervlere sahip Hazar Bölgesi'ne yoğun ilgi göstermektedir.⁵²

ABD'nin bölge stratejilerindeki diğer bir dayanak ise; Hazar Bölgesi'nde yeni bağımsızlığa kavuşan ülkeler ile ekonomik ve stratejik işbirliği yaparak hem Rusya'nın yeni yayılcılık politikalarını hem de İran'ın bölge ülkeleri ile canlandırmaya çalıştığı ilişkileri engelleme düşüncesidir. ABD'nin Hazar petrollerinde önemli bir dayanağı da bu bölgedeki Amerikan şirketlerinin faaliyetlerini kolaylaştırmak ve çıkarlarını korumaktır. Daha 1990'ların başlarından itibaren bölgedeki petrol arama, işletim ve ihraçlarına yönelik kurulan konsorsiyumlarda Amerikan petrol şirketleri önemli yatırımlar yapmış ve en büyük paylara sahip olmuşlardır.⁵³

Bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra ekonomik bağımsızlık için de hayli çaba sarf eden Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkeler ABD politikaları karşısında çoğu zaman zor duruma düşmüşlerdir. Çünkü ABD'nin ilk dönemlerde "önce Rusya" diye sembolleşen bölge politikaları, Rusya'nın hegemonik stratejilerinin altında sorunlar yaşayan bu ülkelerin "zincirlerini kırabilmelerine" yardımcı değil engelleyici olmuştur. ABD'nin bu politikasında bölgede faaliyet gösteren petrol şirketlerinin çıkarlarını koruma hedefleri etkili olmuştur.⁵⁴

ABD'nin Rusya ile ilişkilerinde; gerçekte yeni bir Rus İmparatorluğu'nun oluşmasına engel olmak istediği kadar Rusya'yı da tamamen dışlayacak yaklaşımlardan kaçındığı gözlenmektedir. Öte yandan ABD, boru hattı projelerinde Türkiye'nin tezi olan Bakü-Tiflis- Ceyhan Projesini desteklemiştir. Ancak ABD 1995'lerden itibaren "çoklu boru hattı" tezi dahilinde bu projeyi desteklemiştir. Aslında çoklu boru hatları (Multiple Pipe Lines) söylemi bugüne kadar sadece Rusya üzerinden geçen ihraç yollarının yanı sıra birden çok güzergahtan ihracını savunan bir görüştür.

ABD'nin enerji politikası çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bölgesel

⁵² Pamir, a.g.e., s.24-25

⁵³ Alkin ve Atman, a.g.e., s.88-89

⁵⁴ Temel İskit "A New Actor in the Field of Energy Politics", Perceptions 1, no 1, 1996, s. 71., www.geocities.com/enenergy/article, (Erişim Tarihi 01.12.2008).

politikalar ve Türkiye ile olan ilişkiler bağlamında ayrıntıları ile değerlendirilecektir. Bu aşamada ise küresel bir aktör olarak ABD'yi inceleme amacı taşınmaktadır. Güvenlik konusu ABD için ön plana çıkmasının ardından, enerji bölgelerinde de benzeri bir strateji görülmektedir. Örneğin, ABD'nin güvenlik ve Enerji politikası bağlamında Afganistan sonrası belirlediği strateji Irak işgali'dir. İşgal farklı gerekçelerle açıklanmasa da işgalin ardından ilk el koyduğu bakanlığın Petrol bakanlığı, ikinci bakanlığın ise Su kaynakları bakanlığı olduğunu ve bu bakanlıkların arşivlerine hemen el konulduğu görülmektedir.⁵⁵

Bu bağlamda ABD bölgede enerji konusunda en temel aktörlerden olup, bu politikalarını uygulamakta da çekinmemektedir. Bunun yanında yeni bir yükselen güç olarak AB'nin incelenmesinde fayda bulunmaktadır.

5.2. Rusya

Rusya; dünyada kara parçalarının %13'ü üzerine kuruludur. Dünya ispatlanmış hidrokarbon rezervlerinin ise % 15'i Rusya'dır. Rusya dünyanın ikinci petrol üreticisi ve ihracatçısıdır. Doğalgazda ise en büyük üretici ve ihracatçıdır. Doğal kaynaklar Rusya'da ihracatın yüzde 80'ini oluşturmaktadır. Petrol ve gaz'ın bütün ihracat içindeki payı ise yüzde 55 düzeyindedir. Buda Rus ekonomisinin petrol ve doğalgaza bağımlılığını arttırmaktadır. Dünyanın artan petrol ihtiyacına sadece Ortadoğu ve Rusya'nın üretim artışları ile yanıt verilebileceği tespit edilmiş vaziyettedir. Ve Rusya en büyük OPEC dışı üreticidir.

1986–1988 Dönemi, Rus petrol üretiminin pik noktasında olduğu bir dönemdir. O dönemde yıllık ortalama Rus üretimi 507 milyon tondur. Yani dünya üretiminin yüzde 20'sini Rusya karşılamaktaydı. 1990'larda Rusya'nın yeni enerji oligarkları, operasyonlarını devletin vergi gelirlerini azaltacak ve petrol üretimini ülke için karsız kılacak ölçüde sermayeyi yurt dışına transfer edecek şekilde yapılandırmışlardı. Üstelik Sovyet boru hattı sisteminin getirdiği sınırlamalarda petrol ihracatını olumsuz etkiliyordu. Gerçek kar ana olarak Rafinaj sektöründeydi. 1988–1998 döneminde Rus petrol üretimi günlük 11 milyon varilden 6 milyon varile kadar geriledi. Teknoloji

⁵⁵ Mithat Rende, “Çevremizdeki Ülkelerin Enerji Açılımları ve Bunun Bölgesel Etkileri”, **SEMPOZYUM: Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26–27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s.4.

eksikliğinin de bu durumda payı büyüktü. Çünkü bazı kuyulardan verim alınması için artık yeni teknolojilere ihtiyaç duyuluyordu.1995 yılma gelindiğindeyse Rus petrol üretimi yıllık 307 milyon ton düzeyinde gerilemişti bu büyük düşüşün ardındaki sebepler ise şöyle sıralanmaktaydı;⁵⁶

- Petrol talebinin azalmasına yol açan endüstriyel üretimdeki çöküş
- Organize yapıların ve kurulu dağıtım kanallarının tahrip olması
- Endüstriye yapılan yetersiz yatırımlar
- Eskimiş ve fiziki olarak yetersiz hale dönüşmüş donanım ve alt yapı
- Bazı ana yapılarda üretimin doğal olarak azalması

1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan yeni Türk Cumhuriyetleri'ne karşı Rusya kendini Sovyetlerin tabii mirasçısı olarak görerek bu bölgeleri yakın bölge (near abroad) sayarak enerji kaynaklarını denetleme politikaları geliştirmiştir.⁵⁷

Eski Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in ortaya attığı “yakın çevre”, “barış oluşturma” gibi kavramlar Rusya'nın stratejilerini belirleyen kavramlar olarak ortaya çıkmıştır. 1995 yılı Eylül ayında, Rusya Federasyonu'nun “BDT Üyesi Ülkelere Yönelik Stratejik Politikasının Kabulü” başlıklı kararnamesinde Başkan Yeltsin, gayri resmi olarak Rus İmparatorluğu'nun sürdürülebilir bir şekilde devam edeceğini vurgulamıştır. Bu politikanın temel hedefi Hazar petrol ve doğal gaz kaynaklarını kontrol altında tutmaktır. Yine Rus şirketlerinin Avrasya enerji kaynakları üzerinde kontrolünü güçlendirecek BDT içi gümrük birliği anlaşması 1996 yılının Nisan ayında bölge ülkeleriyle imzalanmıştır.⁵⁸

Rusya'nın Hazar Petrollerine yönelik stratejileri şu üç noktayla özetlenebilir:

—Hazar Bölgesi Petrol Piyasasına girme

—Yeni Petrol yataklarının geliştirilmesine katılma

⁵⁶Fırat Gazel, Petrodolar Kısıcında Rusya; 5. Enerji Sempozyumu, **Küreselleşmenin Enerji Sektöründe Yapısal Değişim Programı ve Enerji Politikaları**, Bildiriler Kitabı; Ankara, Aralık 2005, s.464.

⁵⁷ Temel İskit “A New Actor in the Field of Energy Politics”, *Perceptions* 1, no 1, 1996, s. 71.

www.geocities.com/enenergy/article, (Erişim Tarihi 01.12.2008).

⁵⁸ Pala, a.g.m, s.7-11; Pamir, a.g.m., s.82-83.

—Doğu-Batı trans-kıtasal enerji iletişimini geliştirmeye katılma ve birleşmiş bir petrol ulaşım ağını organize ederek elinde bulundurma.

Rusya'nın petrol güzergâhlarını etkileyen bölgesel çatışmaları da her zaman için istihbarat servisleri, ordusu ve sivil bürokrasisi aracılığıyla yönlendirdiği gözlenmiştir. Buna en iyi örneklerden biri; Gürcistan'daki çatışmaların arka planındaki etkileyici güç olan Rusya, Gürcistan'ı zayıflatarak Türk ve Batı nüfuzunu azaltmak ve Hazar Petrollerinin Gürcistan yerine kendi topraklarından geçmesini sağlamaya çalışmak olmuştur.⁵⁹

Rusya, dünyada doğal gaz rezervlerine göre birinci, kömür rezervlerine göre ikinci ve petrol rezervlerine göre ise sekizinci sırada olmasından dolayı enerji pazarı bakımından çok önemli bir konuma sahiptir. Aynı zamanda doğal gaz ihracatına göre birinci, petrol ihracatına göre ikinci ve enerji tüketimine göre ise üçüncü sıradadır. 2004 yılında Rusya'nın GSYİH yaklaşık 7% civarlarındaydı ve bu da G 8 ülkeleri arasında en yüksek göstergeydi. Rusya'nın önemli ölçüde ekonomik büyümesi son beş yılda enerji ihracatı ile gerçekleşmiştir. Bu da petrol üretimindeki artış ve o dönemdeki petrol fiyatlarının yükselişi ile ilgilidir.⁶⁰

Rusya ispatlanmış 60 milyar varil petrol rezervine sahip ve bunun da büyük kısmı Batı Sibirya bölgesinde, Ural Dağlarında ve Merkezi Sibirya Platosunda bulunmaktadır. Yaklaşık 14 milyar varili Sakhalin adalarında bulunmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde petrol üretimi göstergesi yüksekti, fakat bağımsız devletlerin ayrılması ile bu rakam doğal olarak düştü. Rusya'da petrol üretimindeki yükselme devri 1999 senesinden itibaren yeniden başladı ve 2004 senesinde günlük 9,27 milyon varile ulaştı(bunun da 8,8 milyon varilini ham petrol oluşturmaktadır). 1998 yılından 2003 yılına kadar 40% oranında bir artış olmuş ve 2003 senesinde Rusya Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci en büyük ham petrol üreten devleti durumuna gelmişti. 2004 yılının Mart ile Mayıs ayları arasında Rusya'da üretilen ham petrol Suudi Arabistan'da üretilenden daha fazlaydı.⁶¹

⁵⁹ Rende, a.g.m., s.6-7.

⁶⁰ Pala, a.g.m., s.7-11; Pamir, a.g.m., s.82-83.

⁶¹ Timur Onica, "Optimism increases for caspian sea agreement", **Business & Economics**, <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav041904.shtml>, (Erişim Tarihi 01.12.2008).; Pamir, , "ABD, AB, Rusya ve Çin'in Stratejilerinin Türkiye'ye Etkileri", a.g.m., s.82-83.

Rusya ham petrol üretiminin 70%'ini ihraç edilmekte ve geriye kalan 30%'luk kısmını ise iç tüketime ayırmaktadır. 2004 yılında günlük üretilen petrolün $\frac{3}{4}$ (6,7 milyon varil) Beyaz Rusya, Ukrayna, Polonya, orta ve doğu Avrupa'daki devletlere ihraç edilmekteydi. Petrolün bu yerlere ulaşımı esasen Druzhba boru hattı ve onun kolları vasıtasıyla yapılmaktaydı. Geriye kalan $\frac{1}{4}$ kısmı limanlara gönderilerek dünya pazarlarına satılmaktaydı. Şu anda dünya petrol fiyatlarının yüksek olmasından dolayı petrol ihracatının yaklaşık 40%'lık kısmı demir yolları ve ırmaklardaki tankerler vasıtasıyla taşınmaktadır.

Petrol ihracatı ile ilgili olarak Kremlin politikaları ile Rusya petrol şirketleri arasında bazen farklı görüşler çıkabiliyor. Ham petrol transferinde boru hatları tekel durumundalar. Diğer yollarla da petrolün nakli alıcının isteklerini tam karşılamamaktadır. Rusya'nın günlük yaklaşık 7 milyon varil petrol üretmesine rağmen sadece 4 milyon varillik kısmının nakliyesi boru hatlarıyla, geriye kalan kısmı ise demiryolları ve ırmaklardaki tankerlerle yapılmaktadır.⁶²

2005 yılında Rusya Enerji Bakanlığı'nın tahminlerine göre ham petrol ihracatında 7,4%'lük artış öngörülmekte ve bu da günlük 5,38–5,52 milyon varil yapmaktadır. 2007 yılında bu rakamın 5,8 milyon ve 2015 yılında 6,2 milyon varil olacağı tahmin edilmektedir. Avrupa, Amerika'ya tankerler vasıtasıyla taşınan petrolün yanı sıra, petrolün bir kısmı da tankerlerle Akdeniz ve Karadeniz vasıtasıyla Asya'ya taşınmaktadır. Bu nakliyyede daha çok Novorosiysk limanı kullanılmaktadır. BTC boru hattının 2005 yılında kullanılmaya başlanmasıyla şu anda Karadeniz limanlarından ne kadar petrol transfer edileceği de belirsiz durumdadır.⁶³

5.2.1. Baltık Boru Hattı

Batı Sibiry ve Timan Peçora'dan Finlandiya körfezindeki Primorsk limanına ham petrol taşıyor. Baltık denizinde Almanya ve Rusya arasına inşa edilecek bu boru hattının yıllık 55milyar m³'lük kapasitesiyle 2010 yılında Avrupa'nın doğalgaz ihtiyacının % 25'ni karşılaması bekleniyor. Tartışmanın temelinde ise boru hattının

⁶² Pamir, A.Necdet, "Hazar Bölgesinde Enerji Politikaları ve ABD'nin Konseptleri", <http://www.avsam.org.turkce/analizler>, (Erişim Tarihi 01.12.2008); Timur Onica, "Optimism increases for caspian sea agreement", **Business & Economics**, <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav041904.shtml>, (Erişim Tarihi 01.12.2008).

⁶³ Ürün, a.g.m. s.113; Selçuk, a.g.m., s.146-147.

güzergahı yatıyor. Bu Boru hattı İsveç'e ait Gotland adasının oldukça yakınından ve İsveç'in ekonomik sahasının içinden geçerek Almanya'ya kadar ulaşıyor, İsveçlilerin boru hattı ile ilgili başlıca üç endişesi bulunmaktadır.⁶⁴

Bunlardan birincisi, yapılan proje dahilinde İsveç'e oldukça yakın bir noktada bir pompalama istasyonu kurulması planlanmakta ve İsveç de bu istasyonun Rus gizli servisleri tarafından istihbarat amaçlı kullanılabileceğini belirtiyor. İsveç'in ikinci çekincesi ise boru hattının inşası sırasında ortaya çıkacak hafriyatın bölgenin doğal yapısını olumsuz şekilde etkileyebileceği yönünde. İsveç'in Gotland adasına geçen sene 700.000 turistin geldiği ve buradan 216 milyon dolar kazandığı düşünülürse bunun oldukça mantıklı bir gerekçe olduğu anlaşılabilir.⁶⁵

Son olarak da İsveç, boru hattının geçtiği güzergahta soğuk savaş döneminden kalma birçok kimyasal silahın bulunduğunu belirtiyor ve bu boru hattının inşası sırasında olası bir patlamanın bölgeye büyük zarar vereceğini ileri sürüyor. Bütün bunlara karşın, Ruslar ve şirketler birliği ileri sürdükleri gerekçelerle bu tür eleştirilerin oldukça yersiz olduğunu iddia ediyor ve hatta İsveç'teki Rus büyük elçi verdiği bir mülakatta olayı daha da dramatize ederek, Stockholm'deki araçların plakalarını bile okuyabiliyorken ikinci bir üsse daha ihtiyaçları olmadığını belirtiyor.

Diğer taraftan da konsorsiyum yetkilileri de yaptıkları açıklamada bir çevre fizibilite raporu hazırlamakta olduklarını ve raporun son halinin sonbahar döneminde gerekli yerlere ulaştırılacağını söylüyorlar. Ayrıca bu yetkililer bölgede silahların depolandığı yerleri iyi bilmeleri ve bölgeyi iyi tanımaları nedeniyle projenin deniz altındaki kimyasal silahlar için herhangi bir tehdit oluşturmadığını ileri sürüyorlar.⁶⁶

5.2.2. Murmansk Boru Hattı

Murmansk, eskiden Romanov-on-Murman, Rusya'nın kuzeybatısındaki Murmansk yönetim biriminin merkezi kenti. Barents Denizi'ne 12 km uzaklıkta, Kola Körfezinin doğu kıyısında yer alır.⁶⁷

Fairplay 'de yayınlanan bir habere göre, Rus petrol şirketleri Türk Boğazlarında meydana gelen tanker sıkışıklığını aşmak üzere yeni boru hatları yapımlarını

⁶⁴ http://www.saafoonline.com/haber_detay.php7haber_id~2799, (Erişim Tarihi 01.12.2008)

⁶⁵ <http://www.usalcgundemxom/haber.php?id=:10681>, (Erişim Tarihi 02.12.2008)

⁶⁶ <http://www.usalcgundemxom/haber.php?id=:10681>, (Erişim Tarihi 02.12.2008)

⁶⁷ <http://tn.wikipedia.org/wiki/Murmansk>, (Erişim Tarihi 02.12.2008)

hızlandırmaya yöneldiler. Bu şekilde Boğazlardaki sıkışık duruma olan bağımlılıklarını azaltmayı ve daha kesintisiz bir petrol sevkiyatını planlıyorlar. Devlete ait boru hattı tekeli elinde bulunduran Transneft yetkilileri, inşaatların hızlandırılması olasılığını göz ardı etmiyorlar. Rus Itar-Tass ajansına açıklama yapan Grigoryev, "Novorossiysk Limanının yükünü azaltmak ve şirketlerin Boğazlar ve Karadeniz'deki kötü hava koşullarına bağımlılığını azaltmak üzere Baltık Boru hattı Sistemi'ni inşa ediyoruz" dedi ve ekledi: "Bu hattın kapasitesi bu yıl 30 milyon ton'dan 42 milyon tona çıkacak ve kışın da 50 milyon tona ulaşmış olacak"

Rusya'nın ikinci büyük petrol üreticisi Lukoil'in Başkan Yardımcısı, tankerlerin geçmek için 20 güne kadar varan sıra beklediği İstanbul Boğazı'nın yalnızca Rus Petrolü için değil, Kazak Petrolü için de dar bir boğaz olduğunu söyleyerek daha geniş bir boru hattı altyapısı oluşturulmasının sadece Rus petrol üreticilerinin ilgi alanında olmadığını vurguladı ve ekledi: "Bu durumdan çıkmamızın en iyi yolu Murmansk Boru hattı sisteminin inşasıdır"⁶⁸

Transneft'in söylediğine göre, Hükümetin henüz görüşmekte olduğu konuyla ilgili önemli kararların alınmasından sonra Murmansk projesinin fizibilite çalışması yapılacak. Transneft'in verdiği çalışma takvimine göre boru hattının inşaatına 2006 yılında başlanacak. Bu arada tamamı devlete ait olan petrol şirketi Rosneft, 16 Ocak itibarıyla Arkhangelsk'de yeni bir petrol yükleme terminalini hizmete açtığını duyurdu. 150 yıllık şirket, halen Arkhangelsk Petrol Depolama Tesislerini yeniden inşa ediyor ve bu tesisleri yılda 4–6 Milyon Ton yüklemenin yapılabileceği modern bir petrol yükleme terminaline dönüştürüyor.

5.2.3. Batı Sibirya – Pasifik Projesi

Japonlar bu boru hattı projesine 7 milyar dolar yatırım yapacak. Çin, ŞİÖ vasıtasıyla Batı Türkistan'da ham madde ve enerji konusunda avantaj sağlamaya çalışırken, Japonya da Batı Türkistan ülkeleriyle ekonomik işbirliğine girdi.⁶⁹

Çin, Batı Türkistan enerjisini Doğu Türkistan'a çekmeye çalışırken, Japonya Batı Türkistan enerjisini Afganistan ve Pakistan veya Hindistan yoluyla Hint Okyanusu'na çekmeye çalışıyor. Nitekim Çin Devlet Başkanı Hu Jintao ve Başbakan

⁶⁸. Çağrı Kürşat Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, Ötüken Yayınları; İstanbul, 2006; <http://www.usalcgundemxom/haber.php?id=:10681>, (Erişim Tarihi 02.12.2008)

⁶⁹ http://vmw.tokishpilots.org.tr/DISBASIN/2004_01_17Jtar_Tass.html, (Erişim Tarihi 02.12.2008)

Wen Jiaobao'nun, Nisan ve Haziran 2006 tarihlerinde enerji işbirliğini hedef alan Afrika ziyaretlerinin ardından Koizumi, Nisan ayının sonu, Mayıs ayının başında aynı amaçla Afrika ülkelerini ziyaret etti.⁷⁰

Temmuz 2006'da Rusya'da düzenlenen G8 toplantısı sırasında Rusya lideri Putin ile görüşen Hu Jiantao “yeni enerji güvenliği konsepti”ni ortaya koyarken, Koizumi Putin'e Doğu Sibirya-Pasifik petrol boru hattının bağlanması için yatırım yapmaya hazır olduklarını ifade etti. Kasım 2005'te Çin-Moğolistan arasında Moğolistan'ın ham maddelerinin işletilmesi ile ilgili anlaşma yapılmış ve Çin'in Tian-jin Limanı'nın Moğolistan'ın denize çıkış kapısı olduğuna dair bir protokol imzalanmıştı. 10-11 Ağustos 2006'da ise Koizumi'nin Moğolistan ziyareti sırasında Moğolistan ile ham madde konusunda daha çok işbirliği yapılması mevzusu gündeme geldi.⁷¹

5.2.4. Doğalgaz Boru Hatları

5.2.4.1. Kuzey Boru Hattı

İnşası Kasım 2006'da başlayan bu boru hattı, üçüncü ülkeleri aradan çıkararak Rus gazını Baltık Denizi'nin altından Almanya'ya ulaştıracaktır. Böylece, Rusya ile arası bozuk olan Baltık ülkeleri ve Polonya devre dışı kalacak, Rusya bu ülkelere transit parası ödeme mecburiyetinden kurtulacaktır. Hattın uzunluğu 1200 kilometre olup, Rusya'nın Viborg şehrinden Almanya'nın Graysfald şehrine uzanarak yılda 40 milyar metreküp Rus gazının Almanya'ya ulaşmasını sağlayacaktır.⁷²

Projeye Baltık ülkeleri ile Polonya doğal olarak karşı çıkmıştır. Hatta Polonya eski Devlet Başkanı A. Kvasnevskiy, Rusya ile Almanya'nın bu konudaki işbirliğini, II. Dünya Savaşı öncesinde Stalin'le Hitler'in imzaladığı ve Avrupa'yı kendi aralarında paylaşma planlarını içeren Molotov-Ribentrop Antlaşması'na benzetmiştir. Baltık ülkeleri ve Polonya, bu projeye karşı çıkmalarının en büyük nedeni olarak çevre kirliliği riskini ileri sürmüştür.

⁷⁰Yüce, a.g.e., s.112-116. http://www.saafonline.com/haber_detay.php7haber_id=2799, (Erişim Tarihi 01.12.2008)

⁷¹<http://www.haber10xom/makale/4378/>, (Erişim Tarihi 01.12.2008)

⁷²<http://www.haber10xom/makale/4378/>, (Erişim Tarihi 01.12.2008)
; Yüce, a.g.e., s.112-116. http://www.saafonline.com/haber_detay.php7haber_id=2799, (Erişim Tarihi 01.12.2008)

Bununla birlikte Gazprom, eleştirilerin etkisini azaltmak için Kuzey Boru Hattı Projesi'nin başına, eski Almanya Şansölyesi Schröder'i getirmiştir Schröder'in projenin başkanlığına getirilmesinin nedenleri arasında, Kremlin'in enerji politikasında Batı'da destek noktaları oluşturulma arzusu ifade edilmektedir. Moskova'nın, Rosneft adlı Rus petrol şirketinin başkanlık koltuğunu ABD eski Ticaret Bakanı Donald Evans'a teklif etmesi de benzer bir örnek olarak gösterilmektedir.⁷³

5.2.4.2. Yamal - Avrupa 2 Boru Hattı

Avrupa'ya giden Rus gazının yüzde 80'i Ukrayna'dan, yüzde 20'si de Beyaz Rusya'dan geçmektedir. Beyaz Rusya (ve Polonya) üzerinden geçen ve Yamal- Avrupa adı ile anılan boru hattı, 4000 kilometre uzunluğunda olup, yılda 33 milyar metreküp gazı Avrupa'nın çeşitli ülkelerine ulaştırmaktadır. Ukrayna krizinden önce Gazprom yöneticileri, Yamal- Avrupa 2 projesiyle Rus gazını Polonya'nın güneydoğusundan geçirerek Slovakya'ya, oradan da Avusturya üzerinden İtalya'ya ulaştırmayı planlamıştır. Ancak Rusya'nın Polonya ile ilişkilerinin her geçen gün daha fazla gerginleşmesi yüzünden Gazprom bu plandan vazgeçmiş ve ekonomik olarak daha karlı olan Kuzey Boru Hattının inşasına karar vermiştir.⁷⁴

5.2.4.3. Transgas Boru Hattı

Avrupa'ya Ukrayna üzerinden ulaşan Transgas isimli hat ise yılda 130 milyar metreküp gaz taşımaktadır. Yani Beyaz Rusya'dan geçen hattın 4 katı kapasitesindedir. Ukrayna'daki boru hatları bütün komşu ülkelerin boru hatlarıyla birleşmiş durumdadır ve bu nedenle Ukrayna, Rusya için merkezi öneme sahiptir. Ukrayna bu stratejik öneminin farkında olduğu için de Moskova'ya karşı mukavemet gösterebilmiştir. Ukrayna'dan çıkan hattın Polonya'dan geçmesi ise Rusya için sıkıntı kaynağıdır. Çünkü tarihten gelen nedenlerle ve Ukrayna'daki Batı yanlısı "Renkli Devrim"

⁷³ <http://www.haber10xom/makale/4378/>, (Erişim Tarihi 01.12.2008); Yüce, a.g.e., s.112-116.
http://www.saafonline.com/haber_detay.php7haber_id=2799, (Erişim Tarihi 01.12.2008)

⁷⁴ <http://www.haber10xom/makale/4378/>, (Erişim Tarihi 01.12.2008); Yüce, a.g.e., s.112-116.
http://www.saafonline.com/haber_detay.php7haber_id=2799, (Erişim Tarihi 01.12.2008)

verdiği destek nedeniyle Moskova, Polonya ile yakın ilişkiler içinde değildir. Bu nedenlerle Rusya-Ukrayna-Polonya güzergahını kullanmak istememektedir.⁷⁵

5.2.4.4.Mavi Akım Boru Hattı

Mavi Akım Rusya'dan Türkiye'ye doğal gaz nakletmek için Karadeniz geçişli büyük boru hattıdır. Boru hattı merkezi Hollanda olan Rus Gazprom ve İtalyan ENİ ortaklığıyla kurulan Blue Stream Pipeline B. V. tarafından inşa edilmiştir. Blue Stream Pipeline B.V. boru hattının deniz bölümünün ve Beregovaya kompresör istasyonunun sahibidir. Gazprom boru hattının Rus topraklarında kalan bölümünün işletmesini üstlenmiş olup Türk topraklarında bulunan bölümün işletmesi ise Türk enerji şirketi BOTAŞ tarafından gerçekleştirilmektedir. Gazprom'un boru hattını inşa etmesindeki amacı Rus gaz iletim hatlarını arttırmak ve Türkiye'nin üçüncü ülkelerle enerji anlaşmaları yapmasına engel olmaktır.⁷⁶

2006 yılında resmî açılışı yapılan Mavi Akım'ın Türkiye'nin Rusya'ya enerji alanındaki bağımlılığını artırdığı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Rusya'dan doğalgaz ithal eden ülkeler arasında üçüncü sırada bulunan Türkiye'nin, Rus doğalgazına olan bağımlılığı yüzde 60'dır. 1984 yılında iki ülke arasında imzalanan anlaşma çerçevesinde Rusya, 1987 yılından itibaren Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye gaz ihracatına başlamıştır. 2005 yılında bu boru hattından Türkiye'ye 12 milyar metreküp gaz ihraç edilmiştir. Mavi Akım, tam kapasiteyle kullanıldığında, Türkiye'nin Rusya'dan yılda 30 milyar metreküp gaz satın alması beklenmektedir.

Rus yetkililer, değeri 3,2 milyar dolar olarak hesaplanan Mavi Akım'ın hayata geçirildiği 1997 yılında, tarafların 2010 yılında Mavi Akım'ı tam kapasite kullanmayı düşündüklerini, ancak Türkiye'nin bu kadar gaza ihtiyacı olmadığını bildirmesinden ve fiyatların indirilmesini istemesinden şikayetçidir. Bu nedenle Rusya, Mavi Akım'ın kapasitesini tamamen kullanmak, doğalgaz projelerini çeşitlendirmek ve böylece enerji alanında kendisine bağımlı ülkelerin sayısını artırmak için Mavi Akım'ı İsrail, Orta Doğu'nun diğer ülkeleri, Yunanistan ve İtalya'ya kadar uzatmak istemektedir. Nitekim, 19 Mart 2006 tarihinde İsrail'i ziyaret eden Gazprom Başkanı Aleksey Miller'in, İsrail

⁷⁵“Mavi Akım”, http://tr.wikipedia.org/wiki/Mavi_Ak%C4%B1m, (Erişim Tarihi 16.11.2008)

⁷⁶“Mavi Akım”, http://tr.wikipedia.org/wiki/Mavi_Ak%C4%B1m, (Erişim Tarihi 16.11.2008)

Başbakanı Ehud Olmert ile yaptığı görüşmede Rus gazının İsrail'e ihracatı konusunda anlaşmaya varılmıştır. İsrail'in gaz ihtiyacı bugün fazla olmasa da, 2025 yılında yıllık ihtiyacının 11,5 milyar metreküp seviyesine çıkacağı tahmin edilmekte ve Rusya da İsrail'in bu ihtiyacını karşılayabileceğini ileri sürmektedir. Mavi Akım'ın İsrail'e uzatılmasının 2–3 milyar dolara mal olacağı ve inşasının 1–2 yıl süreceği tahmin edilmektedir.⁷⁷

5.2.4.5. Burgaz - Dedeğaç Projesi

Rusya Nisan 2005'te Yunanistan ve Bulgaristan ile Transbalkan Boru Hattı'nın inşası konusunda anlaşma imzalamıştır. Uzunluğu 280 kilometre olan bu boru hattı yılda 35 milyon ton Rus petrolünü Akdeniz'e ulaştıracaktır, Gazprom'a bağlı Gazprom Petrol şirketinin yer alacağı projenin değeri 738 milyon dolardır. Proje ilk olarak 1994 yılında Rus ve Yunan petrol şirketleri tarafından ortaya atılmış ancak taraflar arasındaki anlaşmazlık yüzünden bir türlü yapımına başlanamamıştır.

Anlaşmazlığa neden olan konuların başında boru hattının inşasını kimin üstleneceği ve terminalleri kimin işleteceği vardı. Ancak Boğazlardaki tanker trafiğinin petrol şirketlerinin maliyetlerini yükseltmesi ve bunun Rusya'nın tankerler yoluyla Avrupa'ya yaptığı ihracatı da külfetli hale getirmesi nedeniyle, Burgaz- Dedeğaç Boru Hattı Projesi'nin önemi yeniden artırmıştır.⁷⁸

Hattın hayata geçmesi Boğazlardaki trafiğin azalmasını beraberinde getirecektir. Ancak bir taraftan da Türkiye için başka sorunlara neden olması ihtimali mevcuttur. Zira Rusya ve Hazar'a kıyısı olan devletlerin Asya ve Avrupa'ya ulaşmak için yeni yollar bulması, Türkiye üzerinden geçen hatları dolduracak petrolün bulunmasında sıkıntı oluşturabilir. Burgaz-Dedeğaç Boru Hattı, Balkanları enerji açısından daha fazla Rusya'ya bağımlı kılacaktır. Nitekim günümüzde Arnavutluk hariç, tüm Balkan ülkelerinin Rusya ile doğal gaz bağlantıları mevcuttur. Rus doğal gazı Balkanlara iki rota üzerinden ulaşmaktadır. Bunlardan İlki, Rusya'yı Macaristan ile bağlayan boru hattıdır. Rus gazı buradan eski Yugoslavya ülkelerine ulaşmaktadır.

⁷⁷ “Mavi Akım”, http://tr.wikipedia.org/wiki/Mavi_Ak%C4%B1m, (Erişim Tarihi 16.11.2008)

⁷⁸ Neslihan Adanalı, **Rusya Federasyonu’nun Eski Sovyet Ülkeleri ve Balkan Ülkeleri Üzerindeki Etkisi**, İTO, İzmir, 2007, s.4-8.

İkinci rota ise, Rusya'dan Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'a, oradan da Türkiye, Makedonya ve Yunanistan'a uzanmaktadır.⁷⁹

5.2.4.6.Batı ve Doğu Sibirya Hatları

Rusya, Avrupa'daki yoğun operasyonlarına Uzak Doğu ülkelerini ekleyerek hareket sahasını genişletmektedir. Bu bir anlamda da, Ukrayna ile patlak gaz krizinde kendisini Batı'ya şantaj yapmakla suçlayan Avrupa ülkelerine de mesaj niteliği taşımaktadır.

Gazprom ile Çin CNPS şirketi Mart 2006'da yaptıkları anlaşmada, her birinden yılda 40'ar milyar metreküp olmak üzere Batı ve Doğu Sibirya'dan iki ayrı yönden gaz sevk edilmesi konusunda anlaşmaya varmıştır. Gazprom Başkanı Aleksey Miller, Çin'i Rus enerji kaynakları için istikrarlı bir Pazar olarak nitelendirerek ilk Rus gazının Çin'e 2011 yılında ulaşacağını, hattın inşasının ise yaklaşık 10 milyar dolara mal olacağını ve ilk sevkiyatın batı hattından gerçekleşeceğini belirtmiştir.⁸⁰

Tarafların fiyat konusunda da anlaştıkları bilinmektedir. Yetkililer fiyat konusunu kamuoyuna açıklamasa da, Gazprom'un bu projeden karı hesaplanırken gazın bin metreküpü 150 dolar olarak baz alınmakta ve bu denli düşük bir fiyatla dahi yıllık karının 12 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir. Söz konusu birim fiyat, Rusya'nın Avrupa ülkelerine uyguladığının çok altındadır.

Proje, Rus gazının Güney ve Güneydoğu Asya'nın diğer ülkelerine ihracatını sağlayacak ve Rusya'nın Avrupa'ya olan pazar bağımlılığını çeşitlendirebilecektir. Rusya böylece, Uzak Doğu güzergahından kaynaklanabilecek tedarik riskini gören Avrupa'nın, kendisiyle daha iyi ilişkiler içinde olmaya özen göstermesini sağlayabilir. Çin ile yapılan anlaşmanın bir diğer getirisi de, Rusya'nın enerji ihtiyacı konusunda bu ülkeyi kendisine bağımlı kılma şansıdır.⁸¹

5.2.4.7.Iran - Pakistan - Hindistan Projesi

Rusya Başbakanı Mihail Fradkov, 2006 Martının ortalarında gerçekleştirdiği Hindistan ziyaretinde ülkesinin, İran ve Pakistan üzerinden Hindistan'a boru hattının

⁷⁹ Adanalı, a.g.e., s.3-8.

⁸⁰ Adanalı, a.g.e., s.3-8.; Yüce, a.g.e., s.117-119

⁸¹ Yüce, a.g.e., s.117-119

inşa edilmesini öngören projede yer alabileceğini bildirmiştir, Gazprom'un konuyu, Gas Authority of India Limited ve Oil and Natural Gas Company ile görüşmeye başladığı bilinmektedir. Gazprom'un bu tür projelere aktif biçimde katılma çabasının, ekonomik çıkarların yanı sıra, Rusya'yı bölge genelindeki tüm projelerde söz sahibi kılma ve Gazprom'un Batı'dakiler de dahil olmak üzere, diğer projelerinin geleceğini güvenceye alma niyeti taşıdığı söylenebilir.⁸²

5.2.5.ABD'ye Gaz ihracı

Eylül 2005'te Gazprom, ilk sıkıştırılmış gaz tankerini ABD'ye ulaştırmıştır. İkinci tanker ise ABD'ye Aralık 2005'te ulaşmıştır. Eylül 2006'da Gazprom ile British Petroleum (BP) Atlantik Havzası ülkelerine sıkıştırılmış gaz sevkiyatı konusunda anlaşmaya varılmıştır. Buna göre 2006–2007 yıllarında BP, sıkıştırılmış gazı Gazprom'a teslim edecek, Gazprom ise gazı Atlantik Havzası ülkelerinin pazarlarına sunacaktır. Nitekim ilk tanker, Eylül 2006'da Trinidad ve Tabago'nun Poynt-Fortin Limanı'nda yüklenmiş ve ABD'nin Maryland eyaletinin Kouv- Poynt Limanı'na ulaştırılmıştır. Gazprom, önümüzdeki dönemde ABD'nin enerji pazarında daha fazla yer almayı istemektedir.⁸³

5.3. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği ulus üstü bir yapılanma olarak Rusya ve ABD gibi küresel enerji politikaları izleyememektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri ise Ortak bir dış politika belirleyememiş olmasıdır. Temelde AB diğer ülkeler gibi bütüncül bir devlet niteliği taşımadığı için ortak bir dış politika belirlemesi zordur. Çünkü iç ve dış politikalarında bağımsız devletlerden oluşmaktadır. Hatta devletler birçok konuda (para politikası, anayasa gibi) egemenlik devri konusunda ciddi dirençler göstermektedir. Elbette ki enerji politikalarında da durum farklı değildir. Özellikle enerji alanında devletlerin mevcut enerji potansiyelleri ve ihtiyaçları ve dış politikalarında ki enerji stratejileri farklı olduğundan ortak bir politika belirlenememektedir. Bu durum da AB'nin kendi iç politikasındaki ortak enerji politikasından farklı olarak küresel ya da önemli enerji bölgelerine yönelik

⁸² Adanalı, a.g.e., s.3-8.; Yüce, a.g.e., s.117-119

⁸³ Adanalı, a.g.e., s.3-8.; Yüce, a.g.e., s.117-119

politikalarını engellemektedir.⁸⁴

Bu bağlamda, AB'nin Kafkasya ve Ortadoğu politikaları, Rusya ve ABD gibi tutarlı bir hat izlememektedir. AB ortak bir politika yerine devletlerin bireysel politikalarına sahne olmaktadır. Bu da AB'nin diğer ülkelere karşı bir güç olmasını engellemektedir. Örneğin, AB ülkeleri bir yandan özellikle Almanya ve İngiltere'nin desteğiyle Transkafkasya'ya yönelik açılımlar yaparken, diğer yanda özellikle Fransa ve Kıbrıs Rum kesiminin AB içindeki direnciyle Kafkasya'da etkisini çok daha artıracak adımlar atmaktan çekinmektedir. Örneğin Kafkasya'da tarihsel olarak Rusya'nın temel müttefiki olan Ermenistan da, Gürcistan benzeri bir Batı ile eklemlenme süreci yaşanması özellikle ABD, İngiltere ve Türkiye tarafından desteklenmektedir.⁸⁵

Ortadoğu bölgesinde ise öne çıkan ülkeler, İspanya, Fransa, Almanya ve İsveç'tir. Bu bölgeye 1998 yılı itibarı ile yılda yaklaşık 106 milyon ton petrol ithal edilmiştir. Bu ithalatta en önemli payı Orta Doğu petrolü almaktadır.

Kuzey Afrika ve Batı Afrika kaynaklı petrol ise iki ve üçüncü sıradadır. Rusya dahil BDT ülkeleri yılda 16 milyon tonla Batı Afrika ile başa baş durumdadır. İthalatın hızla artması ve 2010 yılında 120 milyon tona, 2020'de 130 milyon tona çıkması beklenmektedir. Azeri, Kazak ve Rus petrolünün toplam ihrac miktarının ise 2020 yılında 50 milyon tona 2025 yılında ise 60 milyon tona ulaşması beklenmektedir. Kükürtsüz petrole yönelik Avrupa'daki talep artışı da Azeri ve Kazak petrolü için Pazar şansını artıran faktörlerdir. Fransa'nın güneyinde yer alan ya da buradan boru hattı ile beslenen 6 rafinerisi kükürtsüz Azeri petrolü için ideal bir pazardır.⁸⁶

Bu pazarda İtalya, Avusturya, Arnavutluk, Hırvatistan, Sırbistan ve Slovenya belli başlı ülkelerdir. Bölgede 2010 yılı tüketiminin 105 milyon ton, 2020 yılında ise 110 milyon ton olması beklenmektedir. Aynı yıllar için ithalat rakamları ise sırasıyla 100 milyon ton ve 107 milyon tondur. Yerli üretim çok azdır. Mevcut durumda Orta Doğu ve Kuzey Afrika petrolü, bu pazarda en önemli Pazar paylarını ellerinde

⁸⁴ Yavuz Ege ve Gamze Öz, **Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Türkiye**, Ulusal Politika Araştırmalar Vakfı, Ankara 2004, s.189-191

⁸⁵ Öz ve Ege, a.g.e.s.191; Pamir, ABD..., a.g.m, s.80-83.

⁸⁶ Öz ve Ege, a.g.e.s.191; Pamir, ABD..., a.g.m, s.80-83.

tutmaktadırlar. 2010 ve 2020’lerde Kuzey Afrika petrolünün lojistik avantajı ile mevcut ihraç miktarını az bir artışla koruması, Orta Doğu petrolünün tamamen değilse de bir miktar azalması, Azeri ve Kazak petrolünün ise kısmen Rus petrolünün yerini alması, ancak daha çok Batı Afrika petrolünün yerini de alarak, artacak talebi büyük oranda karşılaması beklenmektedir. Bölgenin 1995’de 85 milyon ton olan ithalatının 2025 yılında 110 milyon tona yükselmesi ile ortaya çıkacak yıllık 25 milyon tonluk talep artışının büyük oranda Azeri ve Kazak petrolü ile karşılanacağı düşünülmektedir. Bu ülkeler arasında en önemli tüketici İtalya’dır. Bölgenin 100 milyon tonluk petrol ithalatının 33 milyonu Orta Doğu’dan, 31 milyon tonu Kuzey Afrika’dan karşılanmaktadır. Rus ve BDT ülkeleri ise pazarda 20 milyon tonlu paya sahipler.⁸⁷

Görüldüğü üzere AB ülkeleri mevcut petrol ya da enerji ihtiyacına göre farklı politikalar oluşturabilmekte ve enerji pazarları için önemli tüketim kaynakları olabilmektedirler. Elbette ki AB ülke politikaları haricinde, kendine hareket serbestisi yaratabildiği ölçüde bazı politikalar benimsemektedir. Bu politikalardan bazıları ilgili bölgelere ilişkin enerji ortak projeleri geliştirme, AB üye ülkelerin şirketlerine teşvikler sağlama ya da yabancı yatırımlarla ABD şirketlerine yönelik rekabet etme şeklindedir. Bunun dışında AB genişleme süreci ile de enerji politikaları ile ilgili hassasiyetler göstermektedir. Örneğin Güney Kıbrıs’ın bölge ülkelere yakınlığı ve bir geçiş yolu olarak stratejik önemi üyelik sürecinde önemli bir artı olmuştur.⁸⁸

Özellikle son yıllarda enerji geçiş koridorlarında önemli girişimlerde bulunan ve bazı sonuçlar alan Türkiye için de aynı tartışmalar söz konusudur. Türkiye’nin de enerji potansiyeli ve bölgeye yakınlığı ile potansiyelini kullanabileceği ve AB’ye üyelikte bunun avantaj olabileceği konusu tartışılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin enerji potansiyeli ve AB üyelik sürecindeki etkisini incelemek önemlidir. Ancak öncelikle AB için enerji konusu ve enerji politikalarının ne anlam ifade ettiğini incelemekte fayda vardır. AB için enerji politikalarının önemini ve şu andaki durumu incelemek ve anlamak Türkiye’nin geliştirebileceği politikalar için de önemlidir.

⁸⁷ Kerem Alkin ve Sabit Atman, **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açısından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın no:2006-48, İstanbul, 2006, s.185-188.

⁸⁸ Alkin ve Akman, a.g.e., s.187-188; Pamir, ABD..., a.g.m.,

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE ENERJİ POLİTİKASI

1. Avrupa Birliğinin Kuruluşu ve Ortak Politikaları

En yalın tanımlamasıyla Avrupa Birliği, ekonomik ve siyasal hedefleri olan bir bölgesel bütünleşme projesidir. Ekonomik bütünleşme biçimlerini kabaca Serbest Ticaret Alanı, Gümrük Birliği, Ortak Pazar, Parasal Birlik ve Ekonomik Birlik olarak beş kategoride toplamak mümkündür. Bunlardan ilki olan serbest ticaret alanı ile üye ülkeler arasında mal ve hizmet dolaşımının önündeki gümrük engelleri kaldırılmıştır.

Gümrük birliğinde serbest ticaret alanına ilaveten üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifeleri uygulanır, ortak pazarda mal ve hizmetlerin yanı sıra işgücünün dolaşımı da serbest hale getirilir; parasal birlikte ortak pazara ilaveten ortak bir para birimi kullanılır; en sonuncusunda ise tüm ekonomik politikalar ortaklaştırılır.⁸⁹

Avrupa Birliği halen sayılan tüm aşamaları geçerek tam bir ekonomik birlik sağlamış, son yıllarda uluslar arası ilişkilerde yaşanan gelişmelere paralel olarak da siyasal bütünleşme yönünde ciddi gelişmeler kaydedilmiştir. Tüm bu açılardan baktığımızda AB, tarihsel olarak en başarılı bütünleşme örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Düşünsel temelleri Ortaçağlara kadar uzanan Avrupa bütünleşme sürecinde ilk somut adımlar Birinci Dünya Savaşı sonrası atılmış, ancak İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaşın yıkıcılığının da etkisiyle Avrupa Federasyonu kurulması düşüncesi yaygın şekilde taraftar bulmaya başlamıştır. Savaşın ardından Spinelli'nin de çabalarıyla Birleşik Avrupa fikrini savunan örgütler tarafından toplantılar düzenlenmeye ve bu toplantılarda geleceğin Avrupa'sının üzerinde oturacağı temeller tartışılmaya başlanmıştır.⁹⁰

⁸⁹ Mehmet Uğur, **Avrupa Birliği ve Türkiye: Bir Dayanak ve İnandırıcılık İkilemi**, İstanbul, 2000, s.32–33 ; “European Union Background”,

http://europa.eu.int/comm/history_home/unit/libre_circublation_en.htm, (Erişim Tarihi 16.11.2008)

⁹⁰ İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2002, s. 49–50.

1950’li yıllarda Avrupa, birlik yolunda önemli adımlar atmıştır. Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman’ın 9 Mayıs 1950’de açıkladığı ve kendi ismiyle anılan planı bu konuda büyük önem taşımaktadır. Schuman o tarihte yaptığı bir konuşmasında “ Dünya barışını tehdit eden tehlikeler kadar büyük yaratıcı çabalar olmaksızın barış teminat altına alınamaz. Avrupa elbette, bir kerede bir tek plana göre inşa edilemez. Ancak Avrupa’da birlik oluşturmasını sağlayacak somut başarılar üzerine inşa edilebilir.” diyerek bugünkü Avrupa Birliği’nin temellerini atmıştır.⁹¹

Diğer taraftan, AT kuruluşundan itibaren dünya çapında bir ekonomik gelişme göstererek gelişmiştir. Soğuk savaş sonrası ortamında ABD’nin askeri ve siyasi olarak tek güç olarak yükselmesi karşısında, ekonomik olarak ABD’ye en büyük rakip olarak yükselen topluluğun siyasi bütünleşme ve özellikle dış politikasında da ABD’ye karşı bir rakip olabilmesi için dış politikasında işbirliğine gidilmesi gerektiği düşüncesi de özellikle soğuk savaş ertesinde çok artmıştır.

ABD’nin en önemli askeri güç olarak tek kutuplu sistemde istediğini yapmasının önlenmesi de, ABD ile rekabet etmek isteyen bir AB için bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu nedenle Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği’ne dönüşerek daha yakın siyasi bütünleşme çabası içerisine girmiştir.

11 Aralık 1991’de Maastricht’te kabul edilen anlaşma, 1 Kasım 1993’te yürürlüğe girmiş, bu tarihten itibaren de Topluluğun ismi Avrupa Birliği olarak değiştirilmiştir. Maastricht Antlaşmasına göre Birliği oluşturan üç temel sütun vardır. Sütunlardan ilki, Avrupa Toplulukları, ikincisi ortak gümrük ve dış politika (ODGP) ve üçüncüsü adalet ve içişleri alanlarıdır.⁹²

Özetle, “Ever Closer Union” ideali bağlamında, Avrupa Ekonomik Topluluğunun kuruluşuyla birlikte entegre olmuş kömür ve çeliğin doğurduğu tüm yararlardan faydalanabilmek için bütün ürünlerde ortak bir pazar yaratma fikri gelişmiş; sonra Roma Antlaşmasının sağladığı olanaklardan yararlanmak için mal, hizmet ve sermaye akımlarını merkezileşmiş tek bir kural oluşturma otoritesi ile düzenlenen “tek iç pazar” oluşturma fikri ağır basmıştır. Böylece 1985 tarihli Tek

⁹¹Ülger, a.g.e., s.121.

⁹² Maastricht Treaty, www.europe.eu.int (Erişim Tarihi 16.11.2008); http://www.europe.eu.int/eur_lex/en/treaties/selected/livre235.htm, (Erişim Tarihi 16.11.2008)

Avrupa Senedi (Single European Act) ortaya çıkmıştır. Tek pazarın işlerliği için tek para biriminin geçerli olması hedeflenmiştir. Tüm bu ekonomik, sosyal ve siyasal amaçların birleşimi ise Maastricht antlaşmasını yaratmıştır. Maastricht antlaşması, AB'yi bölgesel ve ekonomik nitelikli bir organizasyon olmaktan tümüyle çıkarırken; tarihsel bir birikim ve bilinçaltının zorunluluğu olarak siyasal bütünleşmeyi sembolize eden bir metni ifade etmektedir.⁹³

1.1. Avrupa Entegrasyon Teorileri

Avrupa Birliği 1993 Kopenhag Zirve Toplantısında aldığı kararlar uyarınca eski Varşova Paktı ülkeleri olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan bir genişleme süreci başlatmıştır. AB Komisyonunun genişlemeye ilişkin stratejisine esas teşkil etmek üzere hazırladığı öneriler 16 Temmuz 1997 tarihinde "Gündem 2000" başlıklı bir raporda açıklanmıştır. Raporda Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin ve GKRY'nin iki dalga şeklinde 2000'li yıllarda AB'ne tam üye olmaları öngörülmüştür.

Federal Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından kurulan Avrupa Toplulukları (AKÇT, AET, Euratom) 1 Ocak 1973'te İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın katılımıyla "Dokuzlar", 1 Ocak 1981'de Yunanistan'ın katılımıyla "Onlar", 1 Ocak 1986'da İspanya ve Portekiz'in katılımıyla "Onikiler" adını almıştır. AB, 1 Ocak 1995 tarihinde Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın katılımıyla "Onbeşler" olarak varlığını sürdürmeye başlamıştır.

AB genişleme prosedürlerine göre, AB üye adayı olabilmek için bir ülkenin taşıması gereken bazı kriterler vardır. 1995 Madrid Zirvesi'nde onaylanan ve Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan bu kriterler şöyledir: ⁹⁴

- Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını garanti altına alan kurumların istikrarı,

⁹³ Rıdvan Karluk , **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İMKB Yayını, İstanbul, 1996, s.23-24.; İbrahim S. Canbolat, **Uluslararası Sistem ve Avrupa Birliği: Bir Dönüşümün Analizi**, Alfa Yay, İstanbul, 1998, s.10-11.

⁹⁴ İbrahim Canbolat, **Avrupa Birliği: Uluslararası Bir Sistemin Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye İle İlişkiler**, 3. baskı, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 268.

- İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığının yanı sıra Birlik içindeki rekabetçi baskılar ve piyasa güçleri ile başa çıkabilme yeteneği,

- Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyulması dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyeti.

Avrupa Birliği'nde tam üyelik ile ilgili öngörülen prosedür ana hatlarıyla şu şekilde olmaktadır:⁹⁵

- Başvuru (AB Konsey'ine)
- Komisyon tarafından başvurunun Komisyon'a havalesi
- Komisyon görüşünün bir rapor halinde Konseye sunulması
- Konsey'in oybirliği kararı(siyasi nitelikte ve Komisyon görüşüne uymak zorunda olmaksızın)
- Konsey kararı olumlu ise Avrupa Parlamentosunun uygun görüşün alınması (üye tam sayısının salt çoğunluğu ile)
- Müzakere dönemi
- Katılma Antlaşmasının onaylanması (Antlaşmaya taraf olan tüm devletlerce, kendi anayasal gereklerine uygun olarak)

Kopenhag ve Madrid Zirvelerinden sonra ve Madrid Zirvesi'nde ortaya konulan talep doğrultusunda Komisyon tarafından hazırlanan ve 15 Temmuz 1997 tarihinde kabul edilen Gündem 2000 adlı rapor, 21. yüzyılın başlarında AB'nin karşı karşıya olduğu sorunları ve bunlara ilişkin olarak çözüm önerilerini içerirken, bu çerçevede AB'nin genişleme stratejisini de ele almıştır.

Bu raporda Kopenhag Kriterleri esas alınarak konuyla ilgili ayrıntılar belirlenmiştir. Raporda, “katılım ortaklığı” ve “aday ülkelerin topluluk programlarına ve mekanizmalarına daha geniş katılımı” gibi yeni katılım öncesi araçları önerilmiştir.⁹⁶

⁹⁵ Karluk, a.g.e., s.27-29

⁹⁶ Canbolat, a.g.e., s. 97.

Aday ülkelerin tam üyeliğe kabulü ve müzakerelerin, Kopenhag kriterlerine uygunluk ölçüsünde gerçekleştirileceği açıklanmıştır. İlk dalgada Kopenhag kriterleri dediğimiz kriterlere - demokrasi, insan hakları, ekonomik gelişme, Topluluk müktesebatını benimseme- en fazla uyum gösterebilme yeteneğine sahip olduğu değerlendirilen, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Estonya, söz konusu kriterlere göre daha geri bir durumda bulunan ikinci dalgada ise Slovak Cumhuriyeti, Litvanya, Letonya, Bulgaristan ve Romanya yer almıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi de daha önce alınan bir kararla söz konusu genişlemenin içine dahil edilmiştir.⁹⁷

Bu kapsamda yürütülen müzakereler sonrasında 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla, Malta, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya, Slovak Cumhuriyeti, Litvanya, Letonya ve Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti (Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında) Avrupa Birliği üyesi olmuşlardır. Böylece Birlik 25 üyeye ulaşmıştır.

1.2. Avrupa Birliği'nin Derinleşme Süreci

Avrupa Birliği'nin ortaya çıkması hiç kuşkusuz belirli bir derinleşme sürecinin hayata geçirilmesi ile mümkün olabilmiştir. Bu kapsamda özellikle tartışmalarda ön plana çıkan konu AB'nin sadece ekonomik bir birlik ile yetinip yetinmeyeceği konusunda olmuştur. Bu açıdan yapılan yorumlar siyasi birliğe uzanan süreçte Birliğin geleceğini nasıl şekillendireceğine dair olmaktadır.

Avrupa Topluluğu'nun izlediği temel mantık, 1988'de AT Komisyonu Başkanı Delors'un ifade ettiği gibi hem dünyadaki sorumluluklarını layıkıyla üstlenip hem de dünya çapındaki rekabet ortamında varlığını sürdürecektir, birleşik bir Avrupa için gerekli stratejilerin geliştirilmesine yöneliktir. Siyasal ve kurumsal bir sıçrama için ortam ve koşullar uygun değilse, ilk olarak Ortak Pazarla başlayan sürecin 1958'de önerilen ortak ve bütünleşmiş gerçek bir ekonomik alan yaratılması projesi ile geliştirilmeye çalışılması, bu yönde atılmış bir adımdır.⁹⁸

⁹⁷ www.europa.eu.int, (Erişim Tarihi 16.11.2008); [http:// europa.eu.int/citizenrights/index_en.cfm](http://europa.eu.int/citizenrights/index_en.cfm), (Erişim Tarihi 16.11.2008)

⁹⁸ Canbolat, a.g.e., s. 111.

Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan Roma Antlaşması gerçekte uluslar üstü bir yapılanmanın oluşturulmasını öngörmektedir. Bu açıdan 1986'da Tek Senet ile başlayan süreç 1992 Maastricht Antlaşması ve 2000 yılında Nice Antlaşması ile AB'nin karar mekanizmasında birçok yenilik yapılması amaçlanmıştır. Yapılan her düzenleme ise birliğin siyasi ve ekonomik anlamda daha fazla bütünleşmesine yönelik olmuştur.⁹⁹

Resmi adı Avrupa Birliği olan ve topluluğun derinleşmesi yolundaki en önemli antlaşma olan Maastricht Antlaşması 7 Şubat 1992'de Avrupa Topluluğu Konseyi'ni oluşturan 12 üye devletin devlet ve hükümet başkanları tarafından imzalanmıştır. Üye ülkelerin parlamentoları tarafından onaylandıktan sonra da 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma, Avrupa Topluluğu'nun gerçek bir ekonomik ve siyasal birliğe götürülmesi yolunda önemli bir adımdır. Topluluğun adını Avrupa Birliği olarak değiştiren Antlaşma, bütünleşmenin anayasası niteliğindedir. Topluluğun kurucu antlaşması olan Roma Antlaşmasını bazı ufak düzenlemelerle değiştiren Tek Pazar'dan sonra Maastricht Antlaşması ekonomik ve parasal birliği sağlamaya yönelik önemli değişiklikler içermiştir. Antlaşmaya göre aşamalı olarak gerçekleştirilmesi düşünülen dört temel yenilik getirilmiştir. Ekonomik ve parasal birlik, Avrupa vatandaşlığı, ortak gümrük ve dış politika ve çeşitli alanlarda ortak programdır.¹⁰⁰

Tüm bunların dışında Avrupa Birliği içerisinde, geçmişten günümüze ve özellikle anayasa oluşturulması çabaları ile birlikte en fazla tartışılan konu gelecek perspektifinde, Birliğin uluslar üstü mü, hükümetler arası bir yapı mı göstereceğidir. Ortak güvenlik ve dış politikanın oluşturulması öncesinde, üye ülkelerin üzerinde uzlaşamadığı konuların başında bu politikanın temel yapısının nasıl olacağı üzerine olmuştur. Fransa ve Almanya'nın başını çektiği ülkeler, dış politikanın ileride oluşturulabilecek ortak savunma politikası için bir temel olacağını ve bu nedenle dış politika konusunda daha etkin bir bütünleşme oluşturulmasını öngörmüşlerdir. Tüm

⁹⁹ "European Union Backround", http://europa.eu.int/comm/history_home/unit/libre_circublation_en.htm, (Erişim Tarihi 13.11.2008).

¹⁰⁰ Mircan Yıldız Tokathoğlu, **Avrupa Birliği'nde Maliye Politikası ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 60.

bu siyasi bütünleşme çabaları ekonomik ve parasal birliğin tamamlanması ile de daha umut verici bir süreç olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.¹⁰¹

Burada ifade edilen siyasal ve ekonomik birliğin tüm özellikleriyle hayata geçirilmesi kuşkusuz AB'nin ifade edilen temel amacıdır. Ancak bunun ne kadar zor olduğu da birlik içerisinde yapılan anayasanın kurucu iki ülke halkı tarafından reddedilmesidir. Ancak yaşanan olumsuzluklara rağmen AB özellikle ekonomik anlamda dünya coğrafyasında belirleyicini sürdürmekte ve en önemli uluslar arası örgüt olma işlevini sürdürmektedir.¹⁰²

Yukarıda yapılan tarihsel değerlendirmeler AB'nin tarihsel olarak kuruluş hikayesini genişleme ve derinleşme gibi, onu bugünlere ulaştıran iki temel olguyla açıklama amacını taşımaktadır. AB'nin kuruluşundan itibaren aldığı yol ve uyguladığı politikalar aynı zamanda genişleme (farklı ülkeleri de kapsama) ve derinleşme (mevcut politikaları birlik sürecine yayma ve içselleştirilmelerini sağlama) amaçlıdır. Bu olguları netleştirmeden enerji politikalarını tam anlaşılamayacağı kanısındayız. Çünkü AB belki de tarihte ilk kez tanık olunan ulus üstü bir yapıdır. Belli bir alanda başlayan işbirliği ve ortaklıklar zaman içinde bu yapıyı oluşturmuştur. Örneğin kömür ve çelik alanında işbirliği zaman içinde ortak tarım politikalarından eğitim politikalarına uzanan geniş bir süreci yaratmıştır. Bu süreç ise günümüzde entegrasyon kavramı ile açıklanmaktadır.¹⁰³

Bu bağlamda, entegrasyon, uluslararası politika ile ilgilenenler için, iki açıdan önemli olmuştur. Birincisi, günümüz sisteminde çok sayıda uluslararası ve ulus üstü örgütlenme bulunmakta ve gün geçtikçe bunlara yenileri eklenmektedir. İkincisi ise, artık ulusal devletlerin kendi halklarına karşı olan başta barış ve güvenlik sağlama gibi temel sorumluluklarının çoğunu yerine getirmede yetersiz kalmaları, bu tür global yapıların ve üst kurumlaşmaların bu amaçların gerçekleştirilmesindeki önemini arttırmıştır.

¹⁰¹ Tokatlıoğlu, a.g.e., s.61; Karluk, a.g.e., s.34.

¹⁰² Aykut Çelebi., **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**, Metis Yay., İstanbul, 2002, s.18-19.

¹⁰³ Canbolat, a.g.e., s.44-45; Tokatlıoğlu, a.g.e., s.24.

Önceki dönemlerde gündemde olan teoriler incelendiğinde ağırlıklı olarak üye devletlerin işbirliğinin boyutu ve AB oluşumunu nasıl etkilediği konusu ön plandadır. Bu yaklaşımların en önemlilerinden biri fonksiyonalizm ve neofonksiyonalizmdir.¹⁰⁴

1.2.1 Fonksiyonalizm

Uluslararası ilişkiler disiplindeki idealist akımdan etkilenen ve tıpkı federalizm gibi savaşın sona erdirilmesi için gerekli koşulların yaratılması hareketinin bir parçası olan fonksiyonalist teori, bütünleşmenin siyasal araçlarla değil, teknokratik düzeyde sağlanacağı varsayımından yola çıkmıştır. Fonksiyonalizm, bölgesel entegrasyonları ulus devlet olgusundan ayırmıştır. Bu nedenle mevcut sorunların çözümü için ulus devlet yapılanmasından farklı esaslara dayalı supranational bir oluşumun varlığı gerekmektedir. Bu teoriye göre, toplumsal refah ve istikrarlı gelişimin temel güdüsünün ulus devletlerin fonksiyonel entegrasyonu olduğu düşünülmektedir.¹⁰⁵

Fonksiyonalist teoriye en önemli katkıyı yapan David Mitrany'e göre, fonksiyonel işbirliği ekonomik ve teknik sektörlerde mümkün olabilir. İşlevselcilik kuramının temel savları ise şu şekildedir:¹⁰⁶

- a) Ulus devlet barışı ve insanlığın refahını sağlayamamaktadır.
- b) Uluslararası arenada teknik konular önem kazanmıştır.
- c) Bu bağlamda belli fonksiyonları yerine getirmek üzere güç ve yetkiyle donatılmış bu otoritelere ulus devletlerin yetki devri söz konusudur.
- d) Dallanma (ramifikasyon) anlayışı çerçevesinde bir alanda başlayan fonksiyonel örgütlenme diğer alanları da tetikleyecektir. Örneğin, Ortak Pazar, ücret, fiyat, sigortacılık, sosyal güvenlik gibi konularda benzer yapılanmaları doğuracaktır.

Özellikle, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa bütünleşmesini açıklamaya çalışan işlevselci kuramın uluslararası ilişkileri siyasal süreçten bağımsız olarak ele alarak salt teknokratik düzeyde bütünleşme hedefini benimsemesi ile eleştirilmiştir. Fonksiyonalizmin yetersizlikleri yeni bir teorinin gelişmesine yol açmıştır.

¹⁰⁴ Tokatlıoğlu, a.g.e., s.24.

¹⁰⁵ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Stradigma Yay, Ankara, 2004 Bahar, s.5

¹⁰⁶ Açıkmeşe, a.g.e., s.6

Rosamond tarafından federal işlevselcilik olarak da tanımlanan neo fonksiyonalizm, nihai olarak siyasal bütünleşmenin sağlanması için işlevsel araçları gerekli görmüştür. Birliğin ilerlemesi ile orantılı olarak, fonksiyonalizmin güncellenmiş şekli olarak neofonksiyonalizm sürecin açıklayan teoriler arasında yerini almıştır.¹⁰⁷

1.2.2 Neofonksiyonalizm (Yeni İşlevselcilik)

Federalizmin amacı ve işlevselci akımların mirasçısı niteliğindeki neofonksiyonalizm Avrupa bütünleşmesi hedefine yönelik çalışmalar yapan elitlerin stratejilerini teorik bir çerçeve altına almaya yönelik çabalarının bir ürünüdür.

Büyük ölçüde Ernst Haas tarafından oluşturulan neofonksiyonalizm, Philippe Schmitter, Joseph Nye, Robert Keohane gibi teoriye katkı sağlayan yazarların da katkısıyla, bizzat Avrupa Toplulukları örneğinden hareket ederek gelişim göstermiştir.¹⁰⁸

Yeni işlevselcilik çerçevesinde entegrasyonun itici gücü kar ve zarar beklentileridir. Örneğin, AKÇT kurulurken Birleşik Avrupa ideali yada Fransız-Alman barışının sağlanması gibi idealist yaklaşımlardan ziyade pragmatik nedenler göz önünde bulundurulmuştur. Teorideki bu gelişim sayesinde AB salt bölgesel ekonomik bir örgüt olmaktan kurtularak siyasal bir analize tabi kılınmıştır. Fonksiyonel alandaki işbirliği doğrudan siyasal ve kültürel gelişimi de yönlendirecektir.¹⁰⁹

Böylece siyasal gerçekçi bir yaklaşım doğrultusunda mevcut çıkarlarla başlayan işbirliği zaman içinde ekonomik, sosyal alanları da etkileyecektir. Uzun vadede ise ulus devlet içindeki sivil toplum kuruluşları, baskı grupları gibi oluşumlar bağlı bulunduğu hükümete değil, bütünleşmenin merkezindeki kurumlara yönelecektir. Böylece, üye devletlerin iradelerinin söz konusu çıkar grupları tarafından belirlenmesi söz konusu olacaktır. Bu tarz bir dönüşüm neofonksiyonalist yaklaşım tarafından yayılma etkisi (spill over) şeklinde tanımlanmış ve bütünleşmenin safhaları belirlenmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁷ Açıkmeşe, a.g.m., s.7; Nahit Töre, “Ekonomik Bütünleşme Kuramı”, **Avrupa Birliği El Kitabı: AB ve Türkiye AB İlişkileri Semineri (20–31 Mart 1995)**, TC Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995, s. 22.

¹⁰⁸ Açıkmeşe, a.g.m., s.7

¹⁰⁹ Emre Çakır, **Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları**, Beta Yay, İstanbul, 2001, s.28-36

¹¹⁰ Çakır, a.g.e., s.28-36

Neofonksiyonalizm, entegrasyon sürecine yönelik başarılı analizleri sayesinde özellikle 1980'li yıllardan itibaren yeniden dinamizm kazanmış ve AB politik çevrelerin teorik zeminini oluşturmuştur. Özellikle AB'nin kömür ve çelik alanındaki işbirliğinden, yayılma etkisi ile birlik anayasasının oluşturulmasına kadar ulaşmıştır.

Farklı bir anlatımla pratik alandaki işbirliği, ortak para birimi, ordu, Anayasa gibi bir siyasal birimin en önemli sembollerini oluşturabilen bir yapıya dönüşmüştür.

2. Avrupa Birliği Enerji Politikasının Gelişimi

Dünya ve Avrupa Birliği ekonomileriyle hızlı bir bütünleşme içerisinde olan Türkiye, AB üyeliği sürecinde altyapısındaki sorunları gidererek, sanayi sektörünün rekabet edebilirlik düzeyini artırmak ve ulusal kalkınma hedeflerine ulaşmak istemektedir.

Bu bağlamda ekonominin tamamını etkileyen bir altyapı hizmeti ve müzakere başlığı olan enerji sektöründeki sorunların çözümü, Birlik müktesebatıyla bütünlük arz etmekte ve en azından 2014 yılına kadar ülkemiz enerji politikalarının Birlik politikalarıyla paralel yürümesi gerekmektedir. Dolayısıyla Avrupa Birliği enerji sektörünün gelişimi ve ileriye dönük beklentileri ülkemizi çok yakından ilgilendirmektedir.

Avrupa Birliğinin oluşmasındaki ilk adım, 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu kuran antlaşma olmuştur. 1957 yılında Avrupa Topluluğunu kuran Roma Anlaşması, enerjiyi yetki alanı içerisine almamış olmasına rağmen aynı tarihte Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu da kurulmuştur.

1964 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu tarafından ortak politika istikametindeki ilk adımlar atılmış; farklı enerji kaynakları arasında adil rekabet, arz güvenliği, düşük fiyatlı arz ve tüketicilerin seçme özgürlüğü konularında protokol imzalanmıştır.

1973 ve 1979 yıllarındaki petrol krizleri; fiyatlarda istikrarsızlık, ödemeler dengesi hesabında dengesizlikler yaratmış, topluluk arz güvenliği endişeleriyle tüketimi azaltmaya ve enerji tasarrufunu artırmaya gayret göstermiştir. Bununla

beraber ithal kaynaklar ülke bazında çeşitlendirilmeye çalışılmış, nükleer enerjinin ve kömürün payı arttırılmak istenmiştir.

Bu dönemde enerji sektörünün doğaya yapmış olduğu tahribat ön plana çıkarılmış, böylece çevresel kaygılar artmıştır. 1980'lerin sonunda enerji piyasalarının serbestleşmesi gündeme gelmiş, ülkeler arasında parçalanmış mevcut piyasaların bütünleştirilmesiyle enerji iç pazarında rekabetin artması sağlanmıştır.¹¹¹

Avrupa birliği enerji politikası bir anlamda birliğin temelini oluşturan bir felsefeye dayanmaktadır. Önceden de belirtildiği üzere ikinci dünya savaşının çıkışı nedenlerinden birini de enerji (Almanya ve Fransa arasındaki kömür ve çelik bölgelerine ilişkin anlaşmazlık) konusu oluşturmaktadır. Savaşın yıkıcı etkilerinden gerekli dersleri çıkaran Avrupalı siyasi önderler özellikle kömür ve çelik alanında rekabet ya da çekişme yerine işbirliğini mümkün kılacak bir yol aramışlardır.

Aynı dönemde Avrupa Atom Enerjisi Kurumu (EURATOM) oluşturulmuştur. Bu kurum ise temelde atom enerjisi konusuna araştırma ve faaliyetlerde bulunan bir niteliğe sahiptir. 1957 yılındaki Roma Antlaşması ile ise AKÇT, EURATOM ve AET antlaşmaları birleştirilmiştir. Farklı bir ifadeyle, Fransa ile Almanya'nın demir-çelik kaynaklarının devletler üstü bir otoritenin yönetimine devredilmesi ve bu sayede gerek uluslararası güvenlik gerek ekonomik büyüme açısından anahtar konumda bulunan demir ve çelik kaynaklarındaki çıkarların birleştirilerek Avrupa'da yeni bir savaşın önlenmesi anlayışının hakim olduğu görülmektedir.

AKÇT, bu amaçlarla paralel olarak, 1951 tarihli Paris Antlaşması ile kurulmuştur. Buradaki amaç kömür ve çelik gibi enerji alanlarında işbirliğine yönelmek ve tek tek devlet politikaları yerine enerji politikalarını uyumlaştırarak belli bir üst otorite denetiminde uygulamaktır. Böylece, bugüne kadar sürmüş olan Avrupa ekonomik ve politik bütünleşmesi de başlamıştır. Bu tarihten yedi yıl sonra, 1958'de, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (AAET) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Antlaşmalar imzalanmıştır. O zamandan beri enerji

¹¹¹ Hilal Patacı, “Türkiye Ekonomisinde Enerjinin Yeri ve Enerji Politikaları”, http://www.bagimsiziktisat.org/kitap/I_guen.pdf, (Erişim Tarihi 13.11.2008).

politikası, ekonomik bütünleşmeye paralel bir biçimde, kademeli olarak gelişmiştir. Görüldüğü gibi enerji AB'nin en eski ortak politika alanlarından birisidir.¹¹²

Bu bağlamda, bugünkü Avrupa Birliği'nin temelini bu üç antlaşma oluşturmaktadır. Bugünde korunan bu yapı çerçevesinde AKÇT ve EURATOM enerji kaynakları ve politikası bağlamında, AET ise ekonomik bütünleşme ve işbirliği alanındaki hedefleri sembolize etmektedir.

1960'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar enerji politikası alanında ciddi bir atılım yapamayan Avrupa birliği temelde politikaların uyumlaştırılması ve ortak politikanın geliştirilmesi bağlamında girişimlerde bulunmuştur. Esasen ilgili dönemler Avrupa Birliği politikalarında genelinde gözlenen bir süreçtir. Çünkü bu dönemde AB ne kurumsal gelişimde ne de ortak politikaların geliştirilmesinde belli bir aşama kaydedememiştir.¹¹³

Ancak ilgili süreçte 1973 ve 1979 yılları arasındaki petrol krizleri Birlik genelinde ve özelde üye ülkeler nezdinde enerji konusunu öncelikli politikalardan bir haline getirmiştir. Petrol krizleri AB ülkelerinin (diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi) enerjiye aşırı bağımlı olduklarını göstermiştir. Bu tarihten itibaren birlik bağlamında tutarlı politikaları yaratmasa da birlik gündemindeki tartışılan konulardan biri olmuş ve bunun yanında birlik ülkeleri alternatif enerji kaynaklarına yönelmişlerdir.¹¹⁴

1980'li yıllar enerji krizlerinin etkisinin giderilmeye çalışıldığı dönemler olurken aynı zamanda çevre konusunu da gündeme getirmiştir. Sanayileşmenin sonuçlarının hissedildiği ve bu bağlamda çevrenin tahribatına karşı önlemler alınması gerektiği tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda 1980'li yıllar Ortak Çevre Politikasının da geliştiği ve aynı şekilde enerji politikaları ile uyumlaştırılması sorunuyla karşılaşıldığı dönemler olmuştur. 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren dünyadaki liberalizasyon hareketleri ile paralel olarak enerji piyasalarının serbestleştirilmesi tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.¹¹⁵

¹¹² Nicholas Mousis, **Avrupa Birliği Politikaları Rehberi**, Mega Pres, İstanbul, 2004, s.16–17.

¹¹³ Mousis, a.g.e., s.16-17

¹¹⁴ Tokatlıoğlu, a.g.e., s.43-44.

¹¹⁵ Alan Milward, "Bütünleşmenin Baharları", **Avrupa Sorunu**, (der Peter Gowan ve Perry Anderson), Aykırı Yay, 2005, s.84.

Enerji piyasalarının serbestleştirilmesi ve ilgili alanda artan rekabet ortamının düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Ortak Enerji Politikasının 1990'lı yıllarda önem kazanarak çeşitli politikaları yaratmasının nedenleri şu şekilde özetlenebilir;¹¹⁶

- Petrol krizleri sonrası AB ülkelerinin enerjiye aşırı bağımlı olmalarının zararlarının hissedilmesi ve alternatif kaynaklar için yeni politikalara ihtiyaç duyulması,
- 1980'li yıllardan itibaren çevre politikalarının önem kazanması,
- 1980'li yılların ortalarından itibaren enerji piyasalarının serbestleştirilmesi ve rekabet alanında düzenleme konularının gündeme gelmesi.

Görüldüğü üzere enerji politikalarının gelişiminde bir dizi faktör etkili olmuştur. Bunlardan bazıları AB'nin kendi amaçları ile ilgili iken bazıları dışsal koşulların oluşturduğu gerekçelerdir.

1990'lı yıllar ise AB için yeni politikaların başlangıcıdır. Özellikle soğuk savaşın sona ermesi, küreselleşme sürecinin ekonomik ve siyasal etkileri gibi nedenler AB için yeni bir hedef belirleme amacını ortaya çıkarmıştır. Bu amaç ise siyasal bütünleşme amacıdır. Ekonomik bütünleşme ve kurumsallaşma sürecinde önemli bir mesafe alan AB 1990'lı yıllardan itibaren yeni bir sürece girmiştir. Bu sürecin en önemli sembolü 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasıdır.

Maastricht Antlaşması, Roma antlaşmasından itibaren uygulamaya giren ve AB'nin yeni ve farklı bir sürece girmesini sağlayan en kapsamlı düzenlemedir. AB'nin siyasal bütünleşme amacı açıkça belirtilmesinin ardından konumuzla bağlantılı olarak birçok ortak politikada kapsamlı girişimde bulunma kararı alınmıştır. Bu politikalardan biri de Enerji politikasıdır.¹¹⁷

Enerji politikası bağlamında sadece birlik içi ülkelerin uyumu, rekabet kuralları, tüketicilerin durumu gibi içsel politikalar değil, AB'nin enerji ihtiyacının sağlanması, özellikle küreselleşme öne çıkan enerji politikalara küresel çapta dahil

¹¹⁶ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB Enerji Politikası– Pazarın Açılması ve Ekonominin Desteklenmesi", 2000, www.deltur.org, s. 2. (Erişim Tarihi 22.11.2008); Ege ve Öz, a.g.e., s.33-34.

¹¹⁷ Mousis, a.g.e., s.16-17.

olma ve enerji bölgelerine ilişkin politikalar geliştirme gibi bazı amaçlar belirlenmiştir. Bütün bu düşünceler, 1995 yılında kabul edilmiş olan ve AB enerji iç pazarı için genel ilkeleri ve hedefleri ortaya koyan "Avrupa Birliği İçin Bir Enerji Politikası" başlıklı Beyaz Kitap'ta yansıtılmıştır.¹¹⁸

Enerji arzının güvenliği, çevrenin korunması ve genel rekabet gücü, günümüzde AB Enerji Politikası'nın en önemli hedefleri olarak belirlenmiştir. Buna paralel olarak, bu alanda ortak bir politika oluşturulurken, sosyal ve ekonomik bütünleşmenin gerçekleştirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması, istihdam yaratılması ve bölgeler arasındaki dayanışmanın geliştirilmesi de dikkate alınmıştır.¹¹⁹ Tüm bu değerlendirmeler ekseninde Enerji Politikasının içeriğinin incelenmesinde fayda bulunmaktadır.

3. Avrupa Birliği Enerji Politikası Bağlamında Belirlenen Bazı Hedefler

Bugün Avrupa Birliği'nin enerji konusunda ortak bir politikası olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu konuda daha ziyade elektrik, petrol, doğal gaz, kömür, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynaklarına ilişkin münferit politikalar mevcuttur.

Fakat küresel serbestleşme rüzgarının etkisiyle ortak bir enerji politikası oluşturulması yönündeki gayretler sürdürülmektedir. Genel olarak Avrupa Birliği Enerji Politikasının; rekabet edebilir, güvenli ve sürekli enerji arzı sağlayıcı ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gözetten plan ve projelerden oluştuğu söylenebilir. Bu çerçevede toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumak, doğal gazın payını arttırmak, nükleer enerji santralleri için azami güvenlik şartları tesis etmek ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını arttırmak önde gelen topluluk hedefleri olmaktadır.¹²⁰

¹¹⁸ European Commission, Energy / <http://www.europa.eu.int/comm/energy>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹¹⁹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB Enerji Politikası– Pazarın Açılması ve Ekonominin Desteklenmesi", 2000, www.deltur.org, s. 2, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹²⁰ EIA, "International Energy Outlook 2005", [http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/0484\(2005\).pdf](http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/0484(2005).pdf), (Erişim Tarihi 22.11.2008), 2005.

Avrupa Birliği, Dünya brüt yurt içi enerji tüketimeinde yüzde 14,4'lük bir paya sahiptir ve yüzde 21,6'lık orana sahip Amerika Birleşik Devletlerinin ardından gelmektedir. Fakat yılda ortalama yüzde 3 oranında tüketim artış hızına sahip Çin ve Hindistan'ın payları giderek artmaktadır. Çin bu hızla enerji tüketim performansı sürdürürse 2022 yılında en yüksek paya sahip olabilecektir. Zengin enerji kaynaklarına sahip bölgeler ve yakınlarında yükselen tansiyon, temelde bu paylaşımaya dayanmaktadır.

Topluluğun enerji üretimi ve kaynakları, ihtiyaçları tamamıyla karşılamaktan çok uzak olmakla birlikte enerji tüketimi ve bağımlılığı her geçen gün artmaktadır. Birlik içindeki enerji üretimi 1990 ve 2003 yılları arasında yıllık ortalama yüzde 0,10 oranında artarak 877,84 MTPE seviyesinden 888,17 MTPE düzeyine çıkmış, tüketim yıllık ortalama yüzde 0,8 artış hızıyla 1553,01 MTPE'nden 1726,03 MTPE'ne yükselmiştir. Böylece 1990 yılında 44,2 olan ithalata bağımlılık oranı 2003 yılında 49,5 olarak gerçekleşmiştir.¹²¹

Avrupa birliğinin hemen her politikasında olduğu gibi, Enerji Politikası'nın temelinde de birey bulunmaktadır. Bu bağlamda, pazarda bulunan tüketici kesime daha ucuz enerji, daha yüksek kalitede ve kesintisiz bir hizmet sağlanması amaçlanmaktadır. İfade edilebilir ki AB'nin hemen her politikası birbiri ile etkileşim halindedir. Ortak politikalardan rekabet, ticaret, tüketici, enerji politikaları ve benzerleri birbirlerinden bağımsız değildir ve ortak bir amaca hizmet etmektedir. Bu amaçlar, ortak pazarın tamamlanması, entegrasyonun daha da derinleşmesi şeklinde ifade edilebilir. Buna göre enerji politikasının hedefleri şu şekilde sıralanabilir;¹²²

—Enerji sektöründe politikaların uyumlaştırılması ve sektörde iç pazarının tamamlanması,

—Enerji arz güvenliğinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanması,

—Etkin talep yönetimi ile ilgili konular dikkate alınmakta,

¹²¹ EIA, "International Energy Outlook 2005", [http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/0484\(2005\).pdf](http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/0484(2005).pdf), 2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008),

¹²² Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **AB Enerji Politikası: Pazarın Açılması**, Ekonominin Desteklenmesi, 2000, s.6.

—Bunlarla bağlantılı olarak enerjinin çevre boyutu da bu yöndeki çalışmaları yakından etkilemektedir.

—AB Enerji Politikası’nın hedefleri, rekabet gücü, enerji arzının güvenliği ve çevrenin korunması arasında bir dengeye varmak,

—AKÇT antlaşması ile de ilgili olarak toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumak, doğalgazın payını artırmak, nükleer enerji santralleri için azami güvenlik şartları tesis etmek ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmak olarak açıklanabilir.

Enerji politikasının ortak bir enerji iç pazarı oluşturma hedefi ile de bağlantılı olarak Avrupa Komisyonu, 13 Mart 2001’de doğalgaz ve elektrik piyasalarının 2005 yılı itibariyle tamamen serbestleştirilmesine yönelik bazı tedbirleri içeren bir paketi üye ülkelere sunmuştur. Bu pakette yer alan öneriler ise, doğalgaz ve elektrik piyasalarının serbest rekabete açılması, böylece tüketicilerin enerji tedarikçilerini seçebilme serbestisini yakalamaları öngörülmüştür. Ayrıca ilgili öneriler arasında AB’nin komşularıyla elektrik piyasalarını karşılıklı açma anlaşmaları için bazı müzakereleri yürütebilmesi de bulunmaktadır.¹²³

AB iç pazarında enerji sektöründe faaliyet gösteren firmaların rekabeti ve sektördeki serbestileri son yıllarda sıkça tartışılan konulardan biridir. Özellikle komisyon bu amacı gerçekleştirmek için tamamlayıcı bir politika olarak rekabet politikasından yararlanmakta ve enerji sektörüne uyarlamaya çalışmaktadır. Özellikle elektrik sektörü için serbestleşme politikalarına ağırlık verildiği gözlenmektedir. Bu yeni oluşumla, pazarda faaliyet gösteren üreticiler ve pazarlayıcılar bölgesel ve ulusal pazarlar haricinde Topluluk bazında ekonomik avantajları değerlendirebileceklerdir.

AB komisyonu Enerji sektöründeki serbestleşme eğilimlerini destekleyip, rekabet ortamını düzenlemekle bir anlamda, sektördeki şirketlerin gelişimine ve küresel rekabete hazır olmasına da yardımcı olmaktadır. Özellikle son yıllarda Rus ve ABD şirketlerinin artan girişimlerine bir alternatif oluşturma amacı taşınmaktadır. Özellikle son yıllarda piyasaların küreselleşmesi ve giderek şiddetlenen uluslararası rekabet karşısında enerji iç pazarının tamamlanması öncelikli amaçlar arasında yer

¹²³Tuğrul Akat, **AB’nin Enerji Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları**, Ulusal Politika Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2003, s.54–56.

almaktadır. Tarihsel olarak da kurucu Antlaşmaların doğrudan uygulanması, kömür ve petrol ürünlerinin serbestçe ve kısıtlamasız dolaşabildikleri bir iç Pazar kurulmasını mümkün kılmıştır.¹²⁴

Ancak son yıllarda, doğalgaz ve elektriğin şebekeler içinde taşınması konusu da AB için öncelikli enerji hedefleri arasında yer almaktadır. 21. yüzyılın başında, AB Enerji Politikası, doğalgaz ve elektrik piyasalarının tedricen serbestleşmesi yönünde önemli aşama kaydetmiştir. AB önceliklerinden olan mal ve hizmetlerin serbest dolaşım hakkı, yerleşme hakkı ve rekabetin korunması ilkeleri bu sektörlerde de uygulanmaktadır.¹²⁵

Bu amaçlara yönelik alınan kararlardan en önemlisi ise, 1 Temmuz 2004 tarihinden itibaren sanayi tipi müşterilerin, 1 Temmuz 2007 tarihinden itibaren ise bireysel müşterilerin tedarikçilerini seçebilmesini hedefidir. AB komisyonu tarafından hazırlanan programlar, AB enerji pazarının önümüzdeki yıllarda nasıl şekilleneceğini belirleyecek ve AB'nin özellikle Balkanlar'daki komşularıyla enerji ortaklığı geliştirmesine temel oluşturulmuş olacaktır.

Ancak tüm bu hedef ve girişimlere rağmen Enerji politikasının elektrik ve doğalgaz alanında faaliyet gösteren firmaların rekabet ortamı ve serbestisini sağlamak konusunda önemli eksikler de bulunmaktadır. Özellikle üye ülkeler arasındaki politika önceliklerindeki farklılıklar ve uygulamalarda görülen farklılıklar süreci zorlaştırmaktadır.

Bu konuya verilen önem bağlamında AB komisyonu bir rapor hazırlayarak üye ülkelerin uyum süreçlerini rapor etmiştir. Böylece, AB Komisyonu 2005 Mart'ında elektrik ve doğalgaz piyasalarının serbestleştirilmesine ilişkin direktifleri ulusal mevzuatlarına halen aktarmayan 10 AB üyesi ülkeyi resmi olarak uyarmıştır. Öte yandan, direktifler henüz tam olarak uygulanmasa da, olumlu etkilerinin şimdiden piyasalarda görülmeye başlandığı belirtilmektedir. Elektrik fiyatlarının 1995'e oranla %10–15 civarında düşüş gösterdiği, çoğu üye ülkede büyük tüketicilerin yaklaşık %25'inin sağlayıcısını değiştirdiği, ancak genellikle diğer bir

¹²⁴Akat, a.g.e., s.54-56.

¹²⁵ Akat, a.g.e., s.55-56; Ege ve Öz, a.g.e., s.34-36.

yerli üreticinin tercih edildiği ve yabancı sağlayıcıların pazar paylarının genellikle %20’den az olduğu belirtilmektedir.¹²⁶

AB için son yılların öncelikleri arasında yer alan enerji politikası bağlamında, sektörde ulusal politikaların ve bu ulusal sektörlerde tekелci olan firmaların yerine, herhangi bir üreticinin, AB içinde herhangi bir yerde yeni bir enerji santrali kurmasına ve elektrik üretmesine izin verilmesini amaçlamaktadır. Şeffaflık ve hesap verebilirlik konusunun da önemli olduğu enerji pazarında özellikle büyük ve orta boy elektrik tüketicileri, elektriği nereden alacaklarını seçme imkanına sahip olmuş ve elektrik ağına sahip olmayanların erişimi de güvence altına alınmış olacaktır.¹²⁷

Enerji iç pazarında bütünleşme ve liberalizasyonu sağlanması politikalarıyla da uyumlu olarak sektördeki tedarikçiler süreci desteklemek için “Floransa Forumu” nu kurmuşlardır. Özellikle doğalgaz alanındaki gelişmelere bağlı olarak, enerji politikaları çağın koşullarına uyum önemli konular arasındadır. Örneğin, doğalgazın AB içindeki mevcut pazar payı %23’tür, ancak, talebin en hızlı büyümesinin beklendiği enerji kaynağıdır. Aralık 1997’de, Enerji Konseyi bir "doğalgaz iç pazarı" kurulmasını kararlaştırdığında bütün bu düşünceler hesaba katılmıştır. Doğalgaz sektöründe de serbesti ve rakabet konularında ise sektörün önde gelenleri tarafından “Madrid Forumu” kurulmuştur.¹²⁸

Petrol sektörü: Petrol sektörünün de iç Pazar’da önemli bir yeri vardır. 2001 verilerine göre AB’nin enerji tüketiminin %38’i petrolle karşılanmaktadır. AB Enerji Politikası, petrolü başka enerji biçimleriyle ikame etmeyi hedef almaktadır. Ancak, bu enerjinin önemi nedeniyle, AB yerli hidrokarbon kaynaklarının aranması ve işletilmesini de teşvik etmektedir. Özellikle petrol ürünleri üzerindeki tüketim vergileri ve lisanslama konularında önemli tedbirler alınmıştır. AB, 1994’ten beri, Avrupa Ekonomik Alanı içinde hidrokarbon arama, keşif ve üretim faaliyetlerinde (üçüncü ülke şirketleri dahil) bütün şirketlere ayrımcı olmayan erişim imkanı sağlamıştır. Petrol ürünleri üzerindeki tüketim vergileri, enerji iç pazarının temel

¹²⁶ Akat, a.g.e., s.55-56; Ege ve Öz, a.g.e., s.34-36.

¹²⁷ Akat, a.g.e., s.57-58.

¹²⁸ Moussis, a.g.e.; Ege ve Öz, a.g.e., s.34-36.

taşlarından biri olarak kabul edilmiştir. Çoğu ürünler için, asgari vergi düzeyi, ürünün yakıt olarak veya ısınma amaçlı olarak kullanılmasına göre değişmektedir.¹²⁹

Kömür sektörü: AB'de ilk enerji iç pazarı, 1952 yılında AKÇT Antlaşması ile kurulmuş olan kömür pazarıdır. Elli yıldan beri başarıyla uygulanmakta olan bu Antlaşmanın süresi, 23 Temmuz 2002'de sona ermiştir. 1952'ten beri, AB ülkeleri arasında kömür ticareti herhangi bir kısıtlamaya tabi olmamıştır. Katı yakıtlar, AB'de elektrik üretiminin %30'a yakın bir bölümünü sağlamaktadır. Arzın bolluğu ve düzenliliği ve fiyatların rekabetçi olması dikkate alınırsa, katı yakıtlar çok önemli bir rol oynamaya devam edecektir.

AB, kömür kullanımını teşvik etmeyi ve yurt içi üretim kapasitesini daha rekabetçi kılmayı hedeflemektedir. AB içinde halen kömür üreten altı ülke vardır: İngiltere, Almanya, Fransa, İspanya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti. İthal kömür yerli kömürden çok daha ucuz olduğundan, üretim giderek azalmaktadır. Düşük kömür fiyatları, doğalgaz gibi diğer rakip yakıtların fiyatlarını düzenleyici bir rol oynamaktadır. Doğalgaz kullanımının yaygınlaşması nedeniyle AB'de kömür tüketimi bir azalma içindedir.¹³⁰

Avrupa Komisyonu Enerji ve Taşımacılık Direktörlüğü tarafından yayımlanan, enerji alanında 2000–2030 dönemine ait tahminlerin ortaya konulduğu çalışma¹³¹ esaslarına göre, dünya üzerinde enerji tüketimi içerisinde petrol, doğal gaz ve kömürün paylarının önemini korumaya devam ettiğini görmekteyiz. Nitekim bu bulgular enerji ile ilgili araştırma faaliyetlerini yürüten birçok kurumun öngörleriyle de örtüşmektedir.

“Avrupa için Akıllı Enerji (2003–2006)” Programı, Kasım 2000’de Komisyon’un “Enerji: Arzın Güvenliği” adlı Yeşil Kitap tarafından taslağı oluşturulan faaliyet planı doğrultusunda uygulanmaya başlamıştır. Program ile hedeflenenler, arzın güvenliğinin güçlendirilmesi, iklim değişikliği ile mücadele ve Avrupa sanayini rekabete teşvik etmek olarak açıklanmıştır. “Avrupa için Akıllı

¹²⁹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e., s.8; Akat, a.g.e., s.57-58.

¹³⁰ European Commission, **European Energy and Transport: Trends to 2030**, DG Energy and Transport Pub., Belgium, January 2004. http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/rtd/concerto/index_en.htm (Erişim Tarihi 01.11.2008)

¹³¹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB Enerji Politikası – pazarın açılması ve ekonominin desteklenmesi”, 2000, s. 2, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008).

Enerji (2003–2006)” Programı ile yenilenebilir enerji, enerji etkinliği, ulaşımın enerji cephesi ve bunların uluslar arası teşviki alanlarında ulusal, bölgesel ve yerel girişimlere mali destek sağlamak amaçlanmaktadır.

AB’nin mali yardımlarından yararlanacak olan girişimler AB piyasasının canlandırılmasına ek olarak çeşitli konuları da amaç edinmelidir. Bu konular arasında, enerji verimliliğinin her yıl %1 oranında artırılması, yenilenebilir enerji tüketiminin 2010 yılına kadar %6’dan %12’ye yükseltilmesi, yine 2010 yılına kadar yenilenebilir kaynaklar yoluyla sağlanan elektrik üretiminin %22,1 seviyesine çıkarılması, kojenerasyon yoluyla gerçekleştirilen elektrik üretiminin artırılması ve Kyoto’da belirlenen mekanizmaların teşvik edilmesi bulunmaktadır. AB tarafından geliştirilen enerji politikalarının uygulanmasının desteklenmesi çeşitli Topluluk programları ile mümkün olmaktadır. Birliğin enerji politikalarının ve programların hayata geçirilmesi için 2003–2006 döneminde 215 milyon Euro’luk bir bütçe öngörülmüştür. Avrupa için Akıllı Enerji 2003–2006 Programı dört faaliyet alanında şu alt programlar temelinde yapılandırılmıştır

ALTENER II: AB Komisyonu’nun özellikle rüzgar ve sudan yenilenebilir enerji elde edilmesi konusundaki hassasiyeti ALTENER II Programı’nın temelini oluşturmaktadır. Yenilenebilir enerji, karbondioksitin azaltılması konusunda önemli rol oynamaktadır. Tanım olarak yerel bir enerji türü olan yenilenebilir enerjinin geliştirilmesi, endüstriyel gelişimi düşük düzeyde olan bölgelerde istihdamı artırmanın yanı sıra ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanması açısından büyük önem arz etmektedir. ALTENER II Programı, Birliğin yenilenebilir enerji konusundaki faaliyetlerini genişletmiş ve Beyaz Kitap “Gelecek için Enerji: Yenilenebilir Enerji Kaynakları” tarafından taslağı hazırlanmış olan Topluluk Stratejisi ve Faaliyet Planı’na büyük katkı sağlamıştır.¹³²

ALTENER II’nin amaçları arasında şu unsurlar yer almaktadır: Yenilenebilir kaynakların potansiyelini geliştirmek amacı ile alınmış olan Topluluk tedbirlerinin uygulanması ve tamamlanması, yenilenebilir enerji pazarındaki ürünlerin ve araçların uyumlaştırılması, yatırımcıların güvenliğini artıracak olan altyapı çalışmalarına destek verilmesi ve uluslararası, ulusal, bölgesel, yerel düzeyde bilgi ve koordinasyonun

¹³² Özgür Tonus, Genişleyen Avrupa Birliğinin Enerji Politikaları ve Türkiye, **Müzakere Sürecinde Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Uluslararası Sempozyumu**, 21- 23 Eylül 2004, s.8–9

geliştirilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerjinin işlevsel kapasitesinin artırılması ve Topluluğun yenilenebilir enerji stratejisinin uygulanması.¹³³

SAVE: SAVE Programı Birliğin enerji etkinliği konusunda teknolojik olmayan faaliyetlerinin temel odağı konumundadır. Birlik, SAVE Programı çerçevesinde, siyasi önlemler, bilgi, pilot faaliyetler ile yerel ve bölgesel enerji yönetimi yoluyla enerjinin etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Program ile sanayide, ticarete ve ulaşım sektöründeki enerji tüketiminde tutumlu olunması teşvik edilmektedir. İlk SAVE Programı AB Konseyi tarafından 1991 yılının Ekim ayında kabul edilmiştir. AB Komisyonu 9 Nisan 2002 tarihinde SAVE Programı'nı Avrupa için Akıllı Enerji 2003–2006 Programı'na dahil etmiştir. SAVE Programı'nın kapsadığı alanlar için 2006'ya kadar 70 milyon Euro harcanması öngörülmektedir.¹³⁴

COOPENER: Program, uluslararası alanda enerjinin etkin kullanımını ve yenilenebilir kaynaklardan enerji arzının sağlanmasını teşvik etmektedir. 2003- 2006 yıllarını kapsayan programın bütçesi 17 milyon Euro olarak belirlenmiştir.

STEER: “Ulaştırma enerji” isimli yeni bir faaliyet alanı oluşturan Program, 2003–2006 yıllarını kapsamaktadır. Program için 32 milyon Euro'luk bir bütçe ayrılmıştır. Komisyon, Konsey'e, 6 Nisan 2005'te, Avrupa için Akıllı Enerji Programı'nın 2007–2013 yılları arasında da devam etmesine ilişkin bir teklif sunmuştur. Yeni Program, yenilenmiş Lizbon Stratejisi çerçevesinde ele alınan “Rekabetçilik ve Yenilikçilik Çerçeve Programı” kapsamında uygulanacaktır. Çerçeve Program'da enerji ve ulaşıma 20,7 milyar Euro bütçe ayrılmıştır.¹³⁵

SURE: Nükleer sektördeki faaliyetler üzerine yoğunlaşmış bir programdır. Enerji Çerçeve Programı'nı tamamlayıcı bir niteliğe sahiptir.

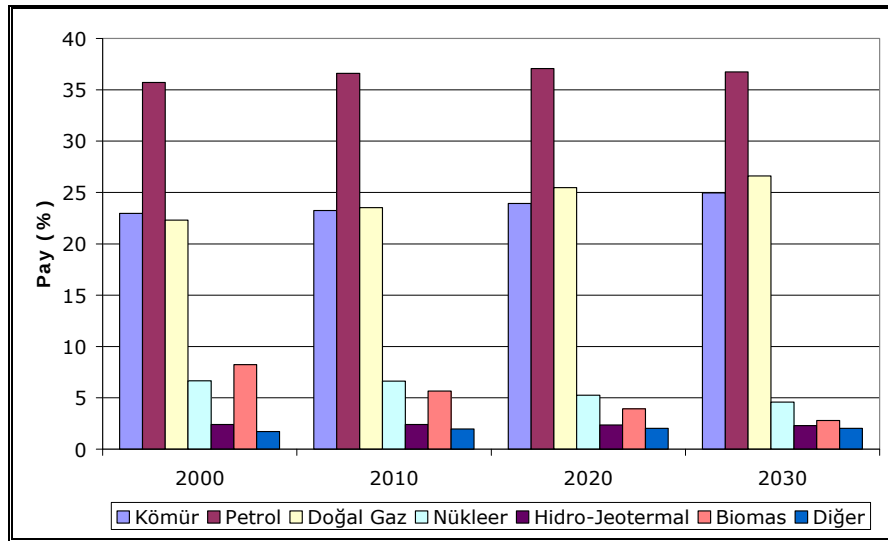
¹³³Tonus, a.g.m., s.67-69.; Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB Enerji Politikası – pazarın açılması ve ekonominin desteklenmesi”, 2000, s. 2 <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008).

¹³⁴Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB Enerji Politikası – pazarın açılması ve ekonominin desteklenmesi”, 2000, s. 2, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008).; Tonus, a.g.m., s.7.

¹³⁵Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB Enerji Politikası – pazarın açılması ve ekonominin desteklenmesi”, 2000, s. 2, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008).; Tonus, a.g.m., s.7.

3. Avrupa Birliğinin Enerji Potansiyeli

AB'nin küresel rekabette petrol stratejilerinin incelenmesi kapsamında üye ülkelerin ayrı ayrı petrol politikaları olması yanında, genel olarak bölgenin petrol bakımından yeterli oranda kaynağa sahip olmaması nedeniyle enerji konusunda dışa bağımlılık söz konusudur. AB, dünyada enerji tüketiminde %25'lik paya sahip ABD'nin ardından %16'lık bir oranla ikinci en büyük enerji tüketicisi konumundadır. Özellikle fosil yakıtlar bakımından hem rezerv hem de kaynak açısından yeterli bir potansiyele sahip olmayan AB bugünkü enerji tüketiminin %59'sini ithalatla karşılamaktadır. AB'nin gelecek 20–30 yıl içinde enerji tüketimi için % 70 oranında ithalata bağımlı hale gelecektir. Petrolde ise dışa bağımlılık oranı ilgili tarihlerde %90 seviyesine ulaşacaktır.¹³⁶

Kaynak: EC, European Energy and Transport: Trends to 2030.

Şekil 1: Dünya Enerji Tüketiminin Dağılımı: 2000–2030 (Milyon tpe)

AB'nin en fazla dışa bağımlılık yaşadığı kaynak toplam tüketimin %76'sının ithalatla karşılandığı kaynak petroldür. Özellikle kuzey denizindeki rezervlerin 25 yıl içinde tükenecek olması öngörülerini ve yeni bir kaynak tespit edilememesi nedeniyle bu oranın aynı seviyelerde kalacağı ve hatta bir miktarda artacağı öngörülmektedir.

¹³⁶ Alkin ve Atman, a.g.e., s.184

Aynı zamanda KYOTO Protokolünde taahhüt edilen emisyon oranlarına inebilmesi açısından ve nükleer enerjide yaşanan durgunluk ve bunun yanında kuzey denizinde bulunan petrol rezervleri konusunda azalış yönündeki tahminler ile petrol fiyatlarının artış eğiliminde olması nedeniyle, AB'nin gelecek 30 yıl içinde enerji kaynakları arasında daha çok doğalgaza ağırlık vereceği tahmin edilmektedir.¹³⁷

Doğal gaz üretimi açısından bakıldığında, 2003 yılında İngiltere'de 102,7 milyar m³, Hollanda'da 58,3 milyar m³, Almanya'da 17,7 milyar m³, İtalya'da 13,7 milyar m³ ve Danimarka'da 7,9 milyar m³, Polonya'da 4 milyar m³ ve Macaristan'da 2,7 milyar m³ olmak üzere AB ülkelerinde toplam 207 milyar m³ doğal gaz üretilmiştir. Diğer taraftan, 2007 yılında Birliğe katılması öngörülen Romanya'da ise 2003 yılında 12,6 milyar m³ doğal gaz üretimi gerçekleştirilmiştir.¹³⁸

Tablo 5: 2003 Yılı Doğal Gaz Rezervleri

Ülkeler	Miktar (1000 milyar m ³)	Toplamdaki Payı	Rezerv / Yıllık Üretim Oranı
Almanya	0.21	0.1%	11.7
Danimarka	0.09	0.1%	11.8
Hollanda	1.67	0.9%	28.6
İngiltere	0.63	0.4%	6.1
İtalya	0.22	0.1%	16.0
Norveç	2.46	1.4%	33.5
Polonya	0.12	0.1%	28.9
Romanya	0.31	0.2%	24.6

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2004.

AB ülkelerinde üretilen doğal gazın, Birlik içi doğal gaz talebini karşılaması mümkün değildir. Bununla birlikte, Tablo 7'de görüleceği üzere 25 üyeli AB'nin doğal gaz üretiminin 2000–2030 döneminde % 40,4 oranında azalacağı tahmin edilmektedir. AB'nin doğal gaz tüketiminin AB içi üretimle karşılama oranı 2000 yılında %11,9 iken 2030 yılında bu oran %5,9 olmaktadır. Bu durum doğal gaz açısından Birliğin ithalat bağımlılığın artırmaktadır.

¹³⁷ Alkin ve Atman, a.g.e., s.185

¹³⁸ Alkin ve Atman, a.g.e., s.185

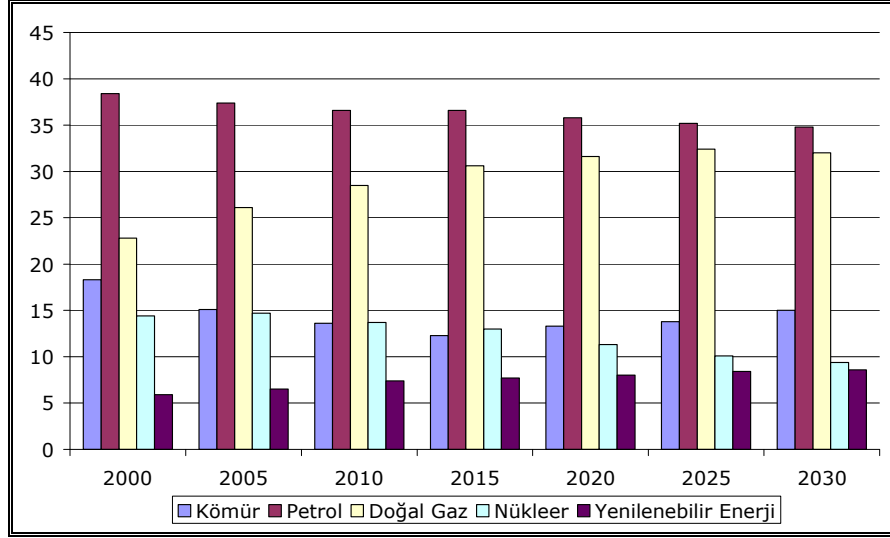
AB'nin özellikle petrol konusunda kendi kaynaklarının yeterli düzeyde olmaması ve sadece dünya petrol rezervlerinin % 0,6'sı gibi çok düşük bir paya sahip olması karşısında başta Fransa ve Almanya olmak üzere AB gelecek petrol stratejilerinde; sahip olduğu rezerv ve erişim gücünü kullanma kapasitesine sahip olan ABD ve Rusya gibi değil, buna karşın ikili ilişkilerle petrol bölgelerinin projeler aracılığı ile kontrol ve yönetiminin etkinliğine yönelik adımlar atmaktadır.¹³⁹

Günümüzde AB, petrol ithalatının yaklaşık olarak %51'ini OPEC ülkelerinden %21'ini Norveç'ten, %18'ini ise öncelikle Rusya olmak üzere diğer Hazar ve Kafkas ülkelerinden sağlamaktadır. Özellikle OPEC üyesi Doğu bölgesi ülkelerinden Suudi Arabistan, Libya, İran, Irak ve Kuveyt'ten yapılan ithalat büyük oranlar içermektedir.

AB içerisinde öncü rol oynayan Fransa, sınırlı petrol rezervlerine sahip bir ülkedir. Fransa'nın ham petrol rezervleri yaklaşık olarak 25 milyon tondur. Aynı zamanda Fransa'nın toplam birincil enerji kaynaklarında petrolün payı %32,9'dur. Günümüzde Fransa büyük oranda dışa bağımlı olarak petrol dengesini sağlamaktadır. AB'nin diğer önemli gücü olan Almanya ise enerji kaynakları bakımından kısıtlı imkanlara sahiptir. Ham petrol rezervlerinin yaklaşık olarak 32–33 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir. Almanya'nın toplam birincil enerji kaynaklarında petrolün payı %36,4'tür. Almanya'nın, Avrupa'nın en büyük sanayi bölgesi ve bununla birlikte geçmişten itibaren sanayi gelişiminin merkezi konumunda olduğu düşünüldüğünde özellikle petrol tüketiminin oldukça artacağı tahmin edilmektedir.¹⁴⁰

¹³⁹ Alkin ve Atman, a.g.e., s.185

¹⁴⁰ Alkin ve Atman, a.g.e., s.185

Kaynak: EC, European Energy and Transport: Trends to 2030, s.150.

Şekil 2: AB Enerji Tüketiminin Dağılımı: 2000–2030 (%)

Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, AB üyesi ülkelerden sadece İngiltere’de (450 milyon ton), Danimarka’da (130 milyon ton) ve İtalya’da (70 milyon ton) kesin petrol rezervi bulunmaktadır. Bu üç ülkenin 2003 yılında petrol üretimlerinin toplamı 129,1 milyon olmuştur. AB dışında kalmayı tercih eden Norveç’te ise 1 milyar ton kesin petrol rezervi vardır. Bu ülkenin 2001 yılı itibarıyla petrol üretimi 153 milyon ton düzeyinde gerçekleşmiştir. 2007 yılında AB’ye tam üye olacağı öngörülen Romanya’nın ise 100 milyon ton kesinleşmiş petrol rezervine sahiptir. Bu değerler dikkate alındığında, gelecekte Norveç AB’ye tam üye olsa dahi, AB’nin petrol ihtiyacını kendi kaynaklarıyla karşılamasının mümkün olmayacağı söylenebilir.¹⁴¹

Tablo 6: 2003 Yılı İtibarıyla Kesinleşmiş Petrol Rezervleri

	Miktar (Milyar ton)	Toplamdaki Payı (%)	Rezerv / Yıllık Üretim Oranı
Danimarka	1.3	0.1	9.5
İngiltere	4.5	0.4	5.4
İtalya	0.7	0.1	19.0
Norveç	10.1	0.9	8.5
Romanya	0.9	0.1	20.6

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2004.

¹⁴¹ Tonus, a.g.m., s.9-11.

Avrupa Birliğinin temelini oluşturan unsurlardan biri olan kömür konusuna gelince, AB lkelerinde başta Almanya olmak üzere yaklaşık 100 milyar ton kömür rezervi bulunmaktadır. AB, 2001 yılında enerji tüketiminin 212,5 milyon ton petrol eşdeğeri bölümünü kömür ile karşılamıştır. Bu tüketimin 92,3 milyon petrol eşdeğerine karşılık gelen kısmı AB içinde üretim ile geri kalanı ise ithalat yoluyla karşılanmıştır. Ancak, kömür üretiminde son yıllarda yaşanan hızlı düşüş dikkate alındığında, AB'nin gelecekte ortaya çıkacak enerji ihtiyaı için kömürün bir alternatif olamayacağı değerlendirilmektedir.

Nitekim gelecekte birçok AB ülkesinin madencilik alanındaki yatırımlarını azaltacağı ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmek amacıyla ithal kömür kullanacağı düşünülmektedir. Günümüzde AB, başta Güney Afrika, ABD, Avustralya, Kolombiya ve Rusya olmak üzere birçok ülkeden kömür ithal etmektedir. AB'ye yeni katılan ülkelerden Polonya'da önemli büyüklükte kömür rezervleri olmasına rağmen, AB'nin çalışma hayatına ilişkin normlarına uymak zorunda olduğu düşünüldüğünde, mevcut kömür üretimini giderek azaltacağı tahmin edilebilir.¹⁴²

Tablo 7: 2003 Yılı Kömür Rezervleri

lkeler	Miktar (Milyon Ton)	Toplamdaki Payı (%)	Rezerv / Yıllık retim Oranı
Almanya	66000	6.7	322
Bulgaristan	2711	0.3	99
ek Cumh.	5678	0.6	89
Fransa	36	0.0	16
İngiltere	1500	0.2	53
İspanya	660	0.1	31
Macaristan	1097	0.1	83
Polonya	22160	2.3	136
Romanya	1457	0.1	44
Yunanistan	2874	0.3	38

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2004.

¹⁴² Tonus, a.g.m., s.9.

Yukarıdaki değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere AB hem artan enerji ihtiyacı (tüketimi) hem de enerji konusunda küresel bir aktör olma çabası neticesinde enerji politikasını farklı şekillerde geliştirmeye çalışmaktadır.

a) AB Petrol Üretim ve Tüketim Dengesi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Petrol, kalorifik değeri ve kullanım kolaylığı nedeniyle tüm batı ekonomilerinde hızla talebi artan bir ürün olmuş, böylece elektrik üretimi ve ısınmada kömürün yerini almıştır.

1970'lerdeki petrol krizleriye Avrupa ülkelerini çeşitli tasarruf ve verimlilik önlemleri yoluyla talep kontrolüne itmiş bunun sonucu olarak petrol tüketimi nispeten dizginlenmiştir. Her ne kadar yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları olumlu yönde bir gelişim gösterse de, petrol halen Avrupa ekonomileri için vazgeçilemez bir kaynaktır. Özellikle taşımacılık sektöründe toplam petrol tüketimin yarısından fazlası kullanılmaktadır.¹⁴³

AB Dünya yıllık petrol üretiminin sadece yüzde 4,4'ünü (158 Mton) sağlayabilmektedir. Büyük bölümü İngiltere'nin kontrolünde olan Kuzey Denizi dışında petrol sahası yoktur ve mevcut tüketim oranlarıyla bölgede 8–25 yıllık rezerv kalmıştır. Buna ilave olarak, varil başına maliyet Orta Doğu'da 1–3 dolar düzeyindeyken, bu havzada 7–11 dolardır¹⁴⁴.

1989'da günde 1 milyon varille dünyanın önde gelen üreticisi durumunda olan eski Sovyetler Birliği ülkelerinin gelecekteki durumları da AB için önemlidir. 2000 yılındaki günde 7,8 milyon varillik üretimden 2020'de katlanarak 14 milyona fırlayabilir. Hazar Havzasının bilinen rezervi (25 milyar varil) Kuzey Denizi ve ABD rezervlerine denk ve Orta Doğu rezervlerinin %25'ine eşittir.¹⁴⁵

Hazar bölgesi petrollerinin işlevsellik kazanması için uluslararası piyasalarda petrolün değerinin ,üretim ve iletim maliyeti göze alındığında 20\$ civarında olması,

¹⁴³ Green Paper Technical Document, “Towards a European Strategy for The Security of Energy Supply”, http://europa.eu.int/comm/energy_transport/docprincipal/pubfinal_en.pdf, 2001. (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁴⁴ Green Paper Technical Document, “Towards a European Strategy for The Security of Energy Supply”, http://europa.eu.int/comm/energy_transport/docprincipal/pubfinal_en.pdf, 2001, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁴⁵ Green Paper Technical Document, “Towards a European Strategy for The Security of Energy Supply”, http://europa.eu.int/comm/energy_transport/docprincipal/pubfinal_en.pdf, 2001, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

gereklidir. Bu durumda, AB 20 \$ 'lık fiyata kendisini alıştırmalıdır. Sınırlı petrol kaynaklarına sahip AB için petrol arzı güvenliği, aslında büyük ölçüde İran Körfezi'nin dengede olmasına bağlıdır. Ana üretici ülkelerdeki ekonomik ve politik istikrarsızlıkların sürmesi; uluslararası petrol piyasalarının geleceği için çok önemli olan yeni rezervlerin bulunması ve yedek kapasite yaratılması çabalarını engellemekte, petrol fiyatlarının dalgalanarak yükselmesine yol açmakta ve sonuçta Topluluk ekonomisinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır.¹⁴⁶

Topluluk yerel ya da bölgesel arz karışıklıklarına küresel bir cevap verilmesi gerektiğine inanmaktadır. Örneğin, Katrina Tayfununa yanıt olarak Uluslar arası Enerji Ajansı (IEA) tarafından düzenlenen acil petrol stoklarının ilan edilmesi çok ise yaramıştır. Bu yönde uygulanacak daha kuvvetli bir topluluk eylemi, küresel mekanizmayla bağdaşabilecektir. Petrol stoklarının devletler tarafından daha düzenli ve şeffaf olarak yayınlanmasını sağlayacak yeni bir yasal düzenleme buna yardım edilebilir; böylece petrol piyasasındaki şeffaflığın gelişmesi sağlanabilir.¹⁴⁷

Bugün için geçerli petrol stok miktarı Avrupa Komisyonunun 14 Aralık 1998 tarih ve 98/93/EC sayılı direktifiyle 120 gün/yıl olarak belirlenmiştir. Birlik içerisinde petrol üretimi 1990 yılında 120,33 MTPE iken 2003 yılında 145,12 MTPE olmuş, üretim yılda ortalama yüzde 1,7 oranında artış göstermiştir. Petrol ithalatıysa yıllık ortalama yüzde 0,6'lık bir hızla artmıştır. İthalata bağımlılık oranı 2003 yılında stoklar dışarıda tutulursa yüzde 84,74 tutulmazsa yüzde 76,6 düzeyindedir. Buna göre Birlik kabaca yüzde 8,14'lük petrol stokuna sahiptir. İthalatın sağlandığı başlıca ülkeler, eski Sovyetler Birliği Ülkeleri (%30,8), Norveç (%20,2), Suudi Arabistan (%12,9), Libya (%9,79), İran (%7,09), son üç ülke dışındaki Ortadoğu Ülkeleri (%1,7) ve diğerleri (%17,7) olmuştur.¹⁴⁸

Rusya AB'nin petrol ithalatındaki payını 2000–2004 yılları arasında, yüzde 12 oranında bir dilime sahip olarak arttırmıştır. Bunda Norveç ve diğer ülkeler olarak

¹⁴⁶ "EU Energy and Transport in Figures, Statistical Pocketbook 2005", http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/figures/pocketbook/doc/2_005/2005_energy_en.xls, 2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁴⁷ Green Paper, "A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy", http://europa.eu.int/comm/energy/green-paperenergydoc/2006_03_08_gp_document_en.pdf, 2006

¹⁴⁸ Green Paper, "A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy", (Erişim Tarihi 22.11.2008) http://europa.eu.int/comm/energy/green-paperenergydoc/2006_03_08_gp_document_en.pdf, 2006, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

sınıflandırılan arz kaynaklarından sağlanan petrolün miktar olarak azalması rol oynamaktadır. Çizilen bu panoramaya bakıldığında Irak, savaş öncesi ambargo ve sonrası çatışmaları ile denklemin dışında sayılabilir.

b) AB Doğal Gaz Üretim ve Tüketim Dengesi

1950'lerde keşfedilen doğalgazın piyasada önemli bir pozisyon kazanması yirmi yıl sürmüştür. Bir zamanlar petrolün yan ürünü olarak kabul edilen doğalgaz, artık çok yönlü bir enerji kaynağı haline gelmiştir. Avrupa'nın doğal gazı seçmesini gerektiren sebepler; karbondioksit sınırlamaları, bazı üye devletlerin nükleer enerji kullanımından vazgeçmeleri, kömür santrallerinden yayılan yüksek emisyonlar, yenilenebilir kaynakların hızla gelişmesi önündeki engeller olarak sıralanabilir.¹⁴⁹

Benzer nedenlerle Dünya Toplam Enerji Tüketimi içerisinde doğal gazın payının 2002'den 2025 yılına kadar yılda ortalama yüzde 2,3 oranında artması ve bugünkü tüketimden yüzde 70 daha fazla miktara ulaşması beklenmektedir.¹⁵⁰

Her ne kadar doğalgaz kullanımı çevresel dengeler ve enerji çeşitlenmesi açısından yararlı bir ürünse de, pazar payının hızla büyümesi ve sağlıklı enerji tüketim dengesi göz önüne alındığında AB için yeni yapısal zafiyetlerin oluşmasına neden olabilecektir.¹⁵¹

Bu anlamda, AB'nin gaz tüketim hızının büyümesi, petrol ithalatı bağımlılığının yanı sıra gaz ithalatı için de bağımlılık yaratmaktadır. Birlik içerisinde doğal gaz üretimi 1990 yılında 139,63 MTPE iken 2003 yılında 189,39 MTPE olmuş, üretim yılda ortalama yüzde 2,5 oranında artış göstermiştir. Doğal Gaz ithalatıysa yıllık ortalama yüzde 0,6'lık bir hızla artmıştır.

2003 yılında ithalata bağımlılık oranı yüzde 53 düzeyindedir. İthalatın sağlandığı başlıca ülkeler, Rusya (%32,5), Norveç (%28,5), Cezayir (%21,5), Nijerya (%4,5), Katar (%1,6), belirlenemeyen ülkeler (%10,6) ve diğerleri (%1,2) olmuştur.

¹⁴⁹ Green Paper, "A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy", [www.http://europa.eu.int/comm/energy/green-paper/energydoc/2006_03_08_gp_document_en.pdf](http://europa.eu.int/comm/energy/green-paper/energydoc/2006_03_08_gp_document_en.pdf), 2006, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁵⁰ EIA. "World Production of Crude Oil, NGPL, and Other Liquids, 1980-2003", [www.http://www.eia.doe.gov/emeu/iea/tableg1.xls](http://www.eia.doe.gov/emeu/iea/tableg1.xls), (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁵¹ "EU Energy and Transport in Figures, Statistical Pocketbook 2005", [www.http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/figures/pocketbook/doc/2_005/2005_energy_en.xls](http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/figures/pocketbook/doc/2_005/2005_energy_en.xls), 2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

Norveç AB'nin gaz ithalatındaki payını 2000–2004 yılları arasında, yüzde 5 oranında bir dilime sahip olarak arttırmıştır. Rusya ve Cezayir'in payları giderek azalmaktadır. Avrupa Komisyonu bağımlılık oranlarını azaltmak amacıyla, AB üyesi olmayan ülkelerden yapılacak olan doğal gaz ithalatını, toplam ithalatın yüzde 30'u olarak sınırlamaya çalışmaktadır.¹⁵²

c) AB Nükleer Enerji Üretim ve Tüketim Dengesi

Atık ve güvenlik konularındaki tartışmalara rağmen nükleer enerji, Avrupa'da karbon üretmeyen en önemli kaynaktır. Bu nedenle nükleer enerjinin tüm maliyet, avantaj ve dezavantajlarının, objektif, şeffaf ve çok bilgilendirici bir şekilde tartışılması bu kaynağın gelecekte alacağı rol için çok önemlidir.¹⁵³

Nükleer enerji tesislerinin artması, nükleer enerjinin güvenli olduğunu kanıtlamaya kararlı devletlerin gayretlerine bağlıdır. Kimi Topluluk üyelerinin nükleer enerji santrallerini tasfiye kararı göz önüne alındığında kısa vadede nükleer enerjinin katkısının artmayacağı, orta vadede de devre dışı bırakılan nükleer santrallerin yerine termal santral yapımına daha çok kaynak ayrılması gerekeceği öngörülebilir.¹⁵⁴

d) AB Yeni ve Yenilenebilir Enerji Üretim ve Tüketim Dengesi

Fosil yakıtlar nedeniyle ortaya çıkan çevre sorunları, artan dışa bağımlılık ve yüksek ithalat giderleri, AB için yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının önemini arttırmıştır. Birlik içerisinde söz konusu kaynakların geliştirilmesi için önemli bir potansiyel mevcuttur. Bu nedenlerle AB, düşük karbon teknolojilerinin ve yeni ve yenilenebilir enerji formlarının geliştirilmesine yardımcı olmakta ve talep yönetiminde Dünya lideri bir konuma gelmektedir.

Yerel bir zenginlik olan yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişimi için ilk stratejik adım, 20 Kasım 1996 tarihinde AB Komisyonun yayınladığı yeşil tebliğ

¹⁵² Necdet Pamir, "Avrupa Birliği'nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye", http://www.avsam.org/analizler/npamr_sayi67.pdf, 2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁵³ Green Paper, "A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy", http://europa.eu.int/comm/energy/green-paperenergydoc/2006_03_08_gp_document_en.pdf, 2006, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁵⁴ Green Paper Technical Document, "Towards a European Strategy for The Security of Energy Supply", http://europa.eu.int/comm/energy_transport/docprincipal/pubfinal_en.pdf, 2001, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

olmuştur. Tebliğe göre toplam enerji talebinde yüzde 6 civarında bir paya sahip olan yenilenebilir enerji kaynaklarının 2010 yılına kadar yüzde 12 oranında tüketimi hedeflenmiştir.¹⁵⁵

Yenilenebilir elektriğin gelişimi ve elektrik iç pazarına girişi kolaylaştıracak bir çerçeve yaratmak amacıyla 2001 yılında 77 sayılı direktif yayınlanmıştır. Buna göre üye ülkeler 2010 itibarıyla toplam elektrik üretiminde yüzde 22 oranında yenilenebilir kaynakları kullanma yükümlülüğüne girmiştir.

Arz güvenliği açısından AB için geniş bir manevra alanı sağlayacak olan bu kaynağın değerlendirilmesi, topluluk için ortak siyasal ve ekonomik gayretler gerektirmektedir. Fakat üye ülkeler arasındaki farklı coğrafi, ekonomik ve sosyal şartlar, yenilenebilir enerji konusunda her birinin değişik politikalar uygulamasına neden olmaktadır. Yenilenebilir elektrik piyasalarının hetorejen doğası gereği, birlik içinde uygulanacak desteklerin kısa dönemde tam olarak bütünleşmesi mümkün görünmemektedir.¹⁵⁶

Özelikle son yıllarda bu kaynağın gelişimini desteklemek için teşviklerin mi yoksa kotaların mı gerekli olduğu konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Başta Almanya olmak üzere İspanya gibi ülkeler, kamu şebekesine getirilen enerjiyi uygun tarifelerle destekleme yönünde kararlar almaktadırlar. İngiltere, Belçika ve Polonya gibi ülkeler de tüketicilere sunulacak elektriğin bir kısmının yenilenebilir kaynaklardan sağlanması şeklinde bir zorunlulukla desteklemektedirler. İkinci yöntemin çok daha rekabetçi olduğu öngörülmekle beraber yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişimi için şimdilik ilk yöntemin daha başarılı olduğu izlenmektedir.¹⁵⁷

e) AB Enerji Verimliliği

Avrupa Topluluğu ve Üye Devletleri bir yandan yenilenebilir enerji kullanımını desteklerken diğer yandan tüm son kullanıcı sektörler için enerji

¹⁵⁵ TEDAŞ, "OECD Ülkeleri Net Elektrik Tüketimlerinin Sektörel Dağılımı ve Şebeke Kayıpları (2002)", http://www.tedas.gov.tr/Project/Ext_Content/istatistikler1/2004yili_istatistikleri.zip, 2004., (Erişim Tarihi 23.11.2008)

¹⁵⁶ IEA, "Competition in Electricity Markets" Energy Market Reform", <http://iea.org/textbase/nppdf/free/2000/compet2001.pdf>, 2001, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁵⁷ Necdet Pamir, "Avrupa Birliği'nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye", http://www.avsam.org/analizler/npamr_sayii67.pdf, 2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

verimliliğinin iyileştirmesini de desteklemektedir. Enerji verimliliği özellikle önümüzdeki yıllarda karşılaşılması muhtemel çevre, maliyet ve kendi kendine yeterlilik problemlerinin çözümü için büyük önem taşımaktadır.

Enerji tasarrufu ve verimlilik uygulamaları AB için yeni kavramlar değildir. Topluluk 1970’lerde yaşanan petrol krizlerinden sonra bu konuda ciddi ilerlemeler kaydetmiştir. 1970’lere kadar AB Gayri Safi Hasılasıyla enerji tüketimi arasındaki sıkı ilişki, verimlilik ve tasarruf önlemleri sonucu kırılmış; böylece enerji yoğunluğu Almanya ve Danimarka’da yüzde 40 Fransa’daysa yaklaşık yüzde 30 kadar azalmıştır.¹⁵⁸

Tüm başarılarla rağmen, değişen koşullar ve gelişen teknolojik imkanlar, dalgalanan enerji fiyatları ve Kyoto yükümlülükleri nedeniyle AB için hala büyük bir tasarruf potansiyelinin olduğuna dikkat çekilmektedir. 29 Nisan 1998 tarihinde yayınlanan Towards a Strategy for the Rational use of Energy adlı tebliğ, kısa ve uzun vadede enerji verimliliği için gerçekçi ve yapılabilir önlemler üzerinde yoğunlaşan bir takım politik taahhütleri içermiştir. Bu Tebliğ, 26.04.2000 tarihinde Topluluğun Enerji Verimliliğinin İyileştirilmesi Eylem Planıyla somutlaştırılmış, hazırlanan eylem planı 2010 yılına kadar yürütülecek topluluk hareketlerinin temel çerçevesini oluşturmuştur.¹⁵⁹

Bu eylem planının amacı: çeşitli kesimleri harekete geçirerek enerji verimliliğine yeniden yoğunlaşmak; topluluk ve üye devletlere yapacakları işler için bir takvim önermek, maliyetleri anlatmak ve görevleri belirlemek; yılda yüzde 1 oranında hedeflenen tasarruf oranını tutturarak 2010 yılına kadar yüzde 18’lik ekonomik potansiyel tasarruf oranının üçte ikisini gerçekleştirmek; yeni enerji verimliliği teknolojilerinin yayılması ve gelişiminin hızlandırılmasıyla Pazar

¹⁵⁸ Necdet Pamir, “Avrupa Birliği’nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye”, http://www.avsam.org/analizler/npamr_sayi67.pdf, 2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁵⁹ Duygu Kaplan, “Petrol Fiyatlarını Etkileyen Faktörler”, http://www.isbank.com.tr/dosya/petrolfiyatları_haziran2004.pdf, 2004, (Erişim Tarihi 23.11.2008); Green Paper, “A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy”, (Erişim Tarihi 22.11.2008); http://europa.eu.int/comm/energy/green-paperenergydoc/2006_03_08_gp_document_en.pdf, 2006, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

dönüşümü ve kuvvetlerinin kullanılması sayesinde enerji verimliliğinin sürekli ve uzun dönemli iyileştirilmesi için bir temel tesis etmek olmuştur.¹⁶⁰

Enerji verimliliği eylem planının uygulanabilmesi için topluluk tarafından bazı temel enstrümanlar ve önlemler hazırlanmıştır. Bunlardan biri olan Intelligent Energy-Europe Programı (2003–2006) ile Topluluk, enerji alanında teknolojik olmayan eylemleri desteklemektedir. SAVE Programı (1998–2002); sanayi, ticaret, ulaştırma ve konut sektörlerinde enerji tasarrufunu teşvik etmesi ve enerji verimliliğinin yürütülmesini amaçlamıştır.¹⁶¹

Program bilhassa buzdolabı ve ısıtıcıların verimliliğine ilişkin standartlarla çeşitli aletlerin enerji tüketim miktarlarına göre etiketlenmesi konularında çok başarılı olmuştur. Bir diğer araç olan Kojenerasyonun Desteklenmesi Direktifi, yurtiçi piyasalarda yeni yüksek verimli kojenerasyon tesislerinin kurulması ve mevcutların güçlendirilmesini amaçlamaktadır.

Isı ve elektriğin aynı anda üretilebildiği kojenerasyon tesislerinin, mikro türbinler sayesinde daha küçük merkezlerde dahi kurulmasıyla, enerji verimliliğini yüzde 80 ve 99 oranında arttıracığı ve böylece AB birincil enerji talebinin ve CO2 emisyonlarının azalacağı öngörülmektedir.¹⁶²

Aralık 2002’de kabul edilen binalarda enerji performansı direktifi, kamu ve özel binalarda enerji verimliliğinin geliştirilmesini hedeflemektedir. Söz konusu hedefler, yeni yapılan ve yenilenen binaların ısıtma ve soğutma tesisatlarını inceleyerek sertifikalamak, enerji performanslarını hesaplamak ve bu konuda minimum standartlar belirlemek şeklinde özetlenebilir. Öyle ki birlik içerisinde mevcut bulunan 20 yıldan daha eski ısıtıcıların yenilenmesiyle AB enerji tüketiminin yüzde 5 azalacağı tahmin edilmektedir.¹⁶³

¹⁶⁰ Green Paper, “A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy”, http://europa.eu.int/comm/energy/green-paperenergydoc/2006_03_08_gp_document_en.pdf, 2006, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁶¹ DG TREN, “2003 Annual Energy and Transport Review”, http://www.europa.eu.int/comm/dgsenergy_transportfiguresenergy_review_2003index_en.htm, 2004, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁶² DG TREN, “2003 Annual Energy and Transport Review”, http://www.europa.eu.int/comm/dgsenergy_transportfiguresenergy_review_2003index_en.htm, 2004, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁶³ DG TREN, “2003 Annual Energy and Transport Review”,

Enerji Verimliliği Eylem Planı sanayi tarafından yapılacak gönüllü düzenlemeler ve diğer vaatler dizisiyle de desteklenmektedir. Ayrıca ofis araçları, motor sürüş sistemleri ve aydınlatma için enerji verimliliğini teşvik eden diğer araçlarda bulunmaktadır.¹⁶⁴

22 Haziran 2005 tarihinde, Enerji Verimliliği Üzerine Yeşil Tebliğ kabul edilmiştir. Tebliğde bir bütün olarak koşullar analiz edilerek ulaştırma ve sanayi sektörlerine, binalara, evlere ve uluslararası ticari partnerlere ilişkin tasarruf önerileri sıralanmıştır.

Ulaştırma sektöründe tüketimin azaltılması için önerilen ilk önlem, temiz yakıt kullanan ve daha ekonomik olan araçların kullanımını teşvik eden avantajlı bir vergi sistemidir. İkincisi, temiz araçların daha fazla üretilmesini teşvik etmek için kamu araç parkına bu araçların yoğun şekilde katılmasıdır. Üçüncü önlem, araçların enerji performanslarının artırılması için araç üreticilerine baskı yapmak ve araçların yakıt tüketimini sınırlamak olmuştur. Bir diğer iki önlem GALILEO ve benzeri programlarla deniz ve hava trafik yönetimini iyileştirmektir. Son öneriyse daha verimli lastikler üretilmesi için üreticilere ve bunların kullanılması için tüketicilere baskı yapmaktır.¹⁶⁵

Binalar ve evlerde alınması önerilen ilk önlem, yeni ve yenilenen binalar için yaptırımlar öngören Binalarda Enerji Performansı Direktifinin kapsamının genişletilerek tüm binalara uygulanmasıdır. Komisyon ikinci olarak elektrikli cihazların Stand-By modundaki enerji tüketimlerinin azaltılması ile yüzde 7 oranında bir tasarrufu hedeflemektedir. Son olarak tüketimin yüksek olduğu (peak) ya da kesintilerin yoğun olduğu zamanlarda, tüketicilerin daha az enerji tüketmelerini teşvik etmek için uygun sayaçlarla ücretlendirilmeleri önerilmektedir.¹⁶⁶

http://www.europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/figures/energy_review_2003/index_en.htm, 2004, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁶⁴ “Action Plan to Improve Energy Efficiency in the European Community”, http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2000/com2000_0247en01.pdf, 2000, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁶⁵ Green Paper Memo. “20 % Energy Savings by 2020, Green Paper on Energy Efficiency”, http://europa.eu.int/comm/energy/efficiency/doc/2005_06_green_paper_memo_en.pdf, 2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁶⁶ Green Paper Memo. “20 % Energy Savings by 2020, Green Paper on Energy Efficiency”, http://europa.eu.int/comm/energy/efficiency/doc/2005_06_green_paper_memo_en.pdf, 2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

Sanayi alanındaki önlem, kamu otoritelerinin sektörün daha verimli teknolojilere kaynak ayırması için, vergi muafiyet yada indirimleri gibi yöntemleri içeren uygun bir yatırım çerçevesi hazırlamak zorunda olduğudur. Tebliğe göre farkındalık ve bilgi kampanyalarıyla mimarlar ve ısıtma sistemi kuranların olduğu kadar enerji sektöründe görev alan profesyonellerinde bilinç kazanmaları gerekmektedir. Bunun yanında enerji üretim iletim ve dağıtım alanındaki kayıpların azaltılması gerekmektedir. Özellikle elektrik üretiminde Kojenerasyon tevsik edilecektir.

AB enerji tasarrufu sayesinde iklim değişikliğini önlemedeki küresel çabalara liderlik etmelidir. Böylece enerji talebi üzerindeki artan baskı da azalacaktır Ayrıca enerji tasarrufu teknolojileri Avrupalı şirketlere yeni uluslararası fırsatlarda yaratacaktır.¹⁶⁷

f) AB'de Enerji ve Çevresel Etkiler

Enerji sektörü, sürdürülebilir çevre koşullarını Birlik içinde en fazla etkileyen sektördür. Bu nedenle çevre, sürdürülebilirlik ve enerji konularındaki politikalar birbirleriyle yakından ilgilidir.

Oluşturulmaya çalışılan AB enerji politikasının hedefleri; Birlik üyesi ülkelerin ve yakın komsularının arz güvenliğini, rekabetçiliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Komisyon, sürdürülebilir yaşam koşullarının bozulmasına neden olabilecek herhangi bir ülkedeki olumsuz bir eylemin, küresel boyutta bir etki göstereceğine inanmaktadır.

Son yüzyıllık dönemde Dünya ısısının 0,3 ile 0,6 derece arasında artması yüzünden buzullar erimeye başlamıştır. Buzulların yüzde 40'a varan bir oranda incilmesi ve denizlerin 10–25 santimetre yükselmesi ciddi sorunlar yaratmaktadır.¹⁶⁸

Küresel ısınma ve ona bağlı iklim değişiklikleri nedeniyle orman ve çayır yangınları yaygınlaşmış, bitki örtüsündeki değişim doğal hızın üzerine çıkmıştır.

¹⁶⁷ Green Paper Memo. “20 % Energy Savings by 2020, Green Paper on Energy Efficiency”,http://europa.eu.int/comm/energy/efficiency/doc/2005_06_green_paper_memo_en.pdf, 2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁶⁸ Green Paper Memo. “20 % Energy Savings by 2020, Green Paper on Energy Efficiency”,http://europa.eu.int/comm/energy/efficiency/doc/2005_06_green_paper_memo_en.pdf, 2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

Bununla beraber ekolojik kirlenmede biyolojik çeşitliliği tehdit etmeye başlamıştır. Özellikle asit yağmurları, tarıma, bitki örtüsüne ve binalara zarar vermektedir. Sonuçta uzun sıcak hava dalgaları ve şiddetli yağışların neden olduğu seller, Avrupa iklimindeki anormallikleri arttırmıştır.

Hiçbir şey yapılmadığı takdirde Gulf Stream sıcak su akıntısının yavaşlaması yada durması sonucu Kuzey Batı Avrupa'da Sibiryaya benzeri bir iklimin ortaya çıkması beklenmektedir. Orta Avrupa'da yakın geçmişte görülen şiddetli yağışlarda; onlarca kişi hayatını kaybetmiş, önemli derecede maddi hasar meydana gelmiştir. Son 50 yılda oluşan maddi hasarlar, zararları karşılayan sigorta şirketlerini zor durumda bırakmaya başlamıştır. Sigorta şirketlerini sigortalayan Munich Re Şirketine göre; 1960'lar da büyük ölçekli afetlerden kaynaklanan ekonomik kayıplar 69 milyar doları, 1990'lar da ise 536 milyar doları bulmuştur. Son on beş yılda da bu artışın sürmesi, gelecekte oluşacak daha ciddi ekonomik kayıpların göstergesidir.¹⁶⁹

2002 yılında her bir üye devletin ekonomik şartlarına göre belirlenen yük paylaşım anlaşması da üye devletlerin azaltma ve sınırlama hedeflerini belirlemiştir. Bu hedeflere göre; Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Hollanda, İngiltere, İtalya ve Lüksemburg'dan oluşan sekiz üye ülke emisyon oranlarını azaltacaktır. Fransa ve Finlandiya emisyonlarını sabit tutarken İrlanda, İspanya, İsveç, Portekiz ve Yunanistan'dan oluşan 5 üye ülke emisyonlarını sınırlı derecede arttıracaklardır.¹⁷⁰

Adı geçen son beş ülkenin sınırlı da olsa emisyonlarını arttırmalarına izin verilirken yeni üye olan ülkelerin yüzde 6 -8 arasında indirimde bulunmaları kabul ettirilmiştir. Kyoto protokolünün yürürlüğe girmesi; ABD'nin emisyonla ilgili verilerin bilimsel olmadığı ve bunu kabul etmelerinin ekonomik gelişmelerini sınırlandıracağı, Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadelede bir yükümlülük almadığını ve protokolün yükümlülüğü sadece gelişmiş ülkelere verdiği gerekçeleriyle anlaşmadan çekilmesi nedeniyle gecikmiştir.

¹⁶⁹ Green Paper Memo, 20 % Energy Savings by 2020, Green Paper on Energy Efficiency", http://europa.eu.int/comm/energy/efficiency/doc/2005_06_green_paper_memo_en.pdf, 2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁷⁰ DG TREN, "2003 Annual Energy and Transport Review", http://www.europa.eu.int/comm/dgsenergy_transport/figures/energy_review_2003/index_en.htm, 2004, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

Anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için sera gazı emisyonlarının en az yüzde 55'ini üreten gelişmiş ülkelerin onayı gerekmektedir. Protokol ancak Rusya'nın 18 Kasım 2004 tarihinde imzalamasıyla 16 Şubat 2005 tarihi itibarıyla yasal bir zorunluluk haline gelmiştir.¹⁷¹

3.AB Enerji Politikasına İlişkin Bazı Uygulamalar

AB için enerji politikaları alanındaki gelişmelere ilişkin belki de ilk ciddi adım, 1998 yılında Enerji Şartı ve Enerji Verimliliği Protokolünün yürürlüğe girmesidir. 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile ise, enerji politikalarının sürdürülebilirliği konusu irdelenmiştir. Bu çerçevede, AB sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirmek için aşağıda sunulan üç temel politika belirlenmiştir:¹⁷²

—Enerji arzının güvenliği politikasıyla AB ekonomisini ve toplumsal refahını bozacak enerji sıkıntısı riskini azaltmak,

—Rekabetçi enerji sistemi politikasıyla, toplumsal refahı artırmak ve sanayinin rekabet gücünü yükseltmek amacıyla enerji maliyetlerini düşürmek,

—Çevrenin korunması politikasıyla hem enerjinin üretiminde hem de son kullanım alanları açısından çevresel dengelerini gözetmek.

Yukarıda belirtilen amaçlar çerçevesinde, 1998 yılından sonra AB Komisyonu “Ortak Analiz Projesi’ni (The Shared Analysis Project - 1999) hayata geçirmiştir. Bunun dışında 2000 yılında hazırlanan temel bir metin niteliğinde olan “Green Paper” hazırlanmıştır. Bu bağlamda enerji tüketiminde vergi politikaları AB için önemli bir araç niteliğindedir.

AB tüketim vergileri yoluyla çevre kirlenmesi yaratan enerji türlerinin kullanımını azaltmayı, çeşitli vergi teşvikleri yoluyla da yeni enerji kaynaklarının

¹⁷¹ BBC, “Kanada'nın Montreal Kentinde Düzenlenen İklim Konferansında, Küresel Isınmayla Mücadele Konusunda Son Dakikada Uzlaşmaya Varıldı”, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/12/051210_climate_latest.shtml, 2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁷² Tonus, a.g.m, s.11-14.; Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB Enerji Politikası – Pazarın Açılması ve Ekonominin Desteklenmesi”, 2000, s. 2, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>;

bulunmasını ve üretilmesini özendirmeyi amaçlamaktadır. Buradaki amaçlardan biri de enerji yoğun sektörler yerine enerjiye daha az ihtiyaç duyulan sektörlerin özendirilmesidir. AB, enerji alanında kendi içinde yaptığı düzenlemelere ek olarak, enerji kaynaklarında gelecekte yaşayacağı dışa bağımlılığı da dikkate alarak, enerji arzı güvenliği boyutunda da çıkarlarını gözetecek politikalar oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, enerji ihracatçısı ülkelerde ortaya çıkma ihtimali bulunan oluşumlar aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.¹⁷³

AB'nin son dönemlerde enerji piyasalarında bilhassa da gaz ve elektrik endüstrilerinde yeni düzenlemelere gitmesinin nedeni; bu alanlarda rekabet ortamı oluşturmak ve bu sayede de birlik genelinde daha yüksek refah artısını yakalamak sekline özetlenebilir. Komisyon, Avrupa piyasalarındaki geniş rekabet ortamının varlığını da göz önüne alarak, enerji sektörü hedeflerinin başarısı için baskın ulusal oyunculardan arındırılmış, daha rekabetçi bir ortam oluşturulmasını zorunlu görmektedir.

Enerji piyasalarındaki tekelleşmenin kaldırılmasıyla, pazara yeni giren şirketlerin ulusal ve uluslar arası rekabet yoluyla hizmet kalitesini arttırıp fiyatları düşürecekleri, böylece girdi maliyetleri azalan sanayinin diğer ülke sanayileriyle rekabet gücünün artacağı hesaplanmaktadır. Ayrıca rekabet, verimliliği teşvik etmek için de çok kullanışlı bir yol olarak görülmektedir

—*Avrupa Birliği - Rusya Enerji Diyalogu*: AB, Ortaklık ve İş Birliği Anlaşması (PCA: Partnership and Cooperation Agreement)'nın 1997 yılında yürürlüğe girmesinden sonra AB enerji alanında iş birliğinin kaçınılmazlığını görerek Rusya ile bir enerji diyalogu başlatmıştır. AB açısından bu diyalog; petrol, doğal gaz, elektrik, enerji tasarrufu ve çevrenin korunması alanlarında ortaklık sürecini geliştirme ve AB'nin enerji arzı güvenliği kaygılarını gidermeye yöneliktir. AB, özellikle doğal gaz ve petrolde Rusya'ya olan bağımlılığını dikkate alarak, Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal sıkıntılardan da yararlanarak amaçlarına ulaşmayı planlamaktadır. Bu işbirliği sayesinde AB, Rusya'nın enerji sektörünün AB yatırımlarına açılması, verimli ve çevreye duyarlı modern teknolojilerin kullanılması,

¹⁷³ Tonus, a.g.m.s.13–15; Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB Enerji Politikası – pazarın açılması ve ekonominin desteklenmesi”, 2000, s. 2, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

enerji tasarrufunun artırılması gibi alanlarda gelişmeler sağlayarak geçmişte Rusya ile olan enerji ilişkisini yeniden tanımlamayı amaçlamaktadır.¹⁷⁴

—*Avrupa Enerji Ağları*: AB, 1996–2001 yılları arasında enerji piyasalarının irtibatlandırılması amacıyla Trans-Avrupa Ağları (TEN's: Trans-European Networks) planını uygulamaya koymuştur. Maastricht Antlaşması ile ulusal ağların birbirleriyle bağlantısını ve birlikte çalışmasını teşvik etmek için ulaşım, telekomünikasyon, enerji ve çevre alanlarında ilerleme sağlanması amacıyla oluşturulmuştur.

Böylelikle Birlik içindeki iç Pazar'ın tamamlanmasına katkıda bulunulması ve Avrupa vatandaşlarının sınırsız Avrupa ortamından en yüksek düzeyde faydalanması hedeflenmiştir. Bu çerçevedeki dört faaliyet alanından biri olan TEN-E ile enerji projeleri, enerji iç pazarının gelişmesine katkıda bulunulması, arz güvencesinin iyileştirilmesi ve AB'nin ekonomik ve sosyal uyumuna katkıda bulunulması tasarlanmıştır. AB, sınırlar arasında hem elektrik hem doğalgaz ağlarını güçlendirmek ve bunların entegrasyonunu sağlamak ve AB'ye düzenli bir elektrik ve doğalgaz akımını güvence altına almak istemektedir. Bu kapsamda sunulan projelerin AB fonlarından finanse edilip hayata geçirilebilmesi için ekonomik getiriye sahip olması, yukarıda sıralanan amaçlar doğrultusunda çalışması ve dolayısıyla da ortak çıkara hizmet etmesi gerekmektedir.

Bu planın iki önemli amacı vardır: Birincisi, AB'nin genişlemesini de güçlendirecek bir biçimde enerji şebekelerinin (elektrik ve doğal gaz) birleştirilmesidir. Bu sayede, AB içinde tek bir enerji piyasasının oluşturulması hedefine ulaşılabacaktır. İkinci amaç ise, AB'nin ihtiyaç duyduğu enerjinin güvenli bir şekilde temin edilmesi, enerji ihracatçısı ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve Birliğe komşu olan ülkelerde siyasî istikra katkıda bulunmaktır. TEN aynı zamanda AB enerji piyasalarının liberalleştirilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi amaçlarına da dolaylı olarak katkı sağlanmaktadır. Bu

¹⁷⁴ Mousis, a.g.e.s.232-234

amaçla Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Yatırım Fonu kaynaklarından aday ülkelere ve ortaklık ilişkisi kurulan ülkelere destek imkanları sağlanmaktadır.¹⁷⁵

—*Devletler Arası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı Programı*: AB’nin desteklediği ve Türkiye’nin de dahil olduğu bir diğer proje ise INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe - Avrupa’ya Devletler Arası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı Programı)’dır. INOGATE, 1995 yılında oluşturulan, Avrupa’ya yapılan petrol ve doğalgaz taşımacılığına ilişkin bir uluslararası işbirliği programıdır. Üyeleri arasında AB üyeleri, aday ülkeler, Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkeleri bulunmaktadır. Üyeleri arasında doğalgaz ve petrol boru hatları ağı oluşturmayı amaçlamaktadır. Büyük oranda TACIS Çerçeve Programı tarafından finanse edilmektedir, ancak üye ülkeler de katkı sağlamaktadır. AB’nin 2007–2013 bütçesinde INOGATE Programı’nın “Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı” kapsamında yer almasına karar verilmiş ve üye ülkelerin katkı paylarının artırılması öngörülmüştür¹⁷⁶

Günümüzde INOGATE Şemsiye Anlaşması’nı imzalayan 21 ülke vardır. Bu proje çerçevesinde AB, yukarıda sunulan enerjinin arz güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu sistem sayesinde, özellikle doğal gazın boru hatları ile AB’ye getirilmesi düşünülmektedir. AB, günümüzde bu yöntemi birçok ülke ile ikili ilişkiler çerçevesinde kullanmaktadır. Ancak gelecekte, enerji kaynaklarının paylaşımı üzerinde yaşanacak muhtemel bir mücadeleyi bugünden öngören AB, yeni açılımlar aramaktadır.¹⁷⁷

Bu noktada petrol ve doğal gaz arasındaki önemli bir farka değinmekte fayda vardır. Her ne kadar petrol ve doğal gaz üretimi birbirleriyle çok yakından ilişkili olsa da bunların taşınması konusu teknik ve maliyet açısından çok büyük farklılıklara sahiptir. Petrol nispeten düşük maliyetle deniz yolu ile taşınabilirken, doğal gazın bu yöntemle (LNG) taşınabilmesi için önce sıvılaştırılması ve tüketilmeden önce de tekrar gaz haline getirilmesi gerekmektedir. Bu işlem günümüzde oldukça yüksek

¹⁷⁵ Mousis, a.g.e.s.232-234

¹⁷⁶ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e., s.11; Ege ve Öz, a.g.e., s.54-55.

¹⁷⁷ Mousis, a.g.e.s.232-234; Tonus, a.g.m., s.9.

maliyetler yaratmakta; bu nedenle, doğal gazın her zaman boru hatları ile nakli tercih edilmektedir.¹⁷⁸

AB, tükettiği petrolün büyük bir bölümünü deniz yolu ile ithal etmektedir. Ancak, gelecekte AB'nin petrolü de boru hatları ile almayı tercih edeceği düşünülmektedir. Bunun için öne sürülebilecek iki önemli neden mevcuttur: enerjinin arz güvenliğinin sürdürülmesi ve çevrenin korunması. AB'nin petrolün taşınmasında kullanılan tankerlerin yarattığı çevre kirliliği ve muhtemel deniz kazalarından duyulan endişelerle boru hatlarının kullanımını artırmak isteği, 2001 yılında AB'nin resmi yayını olan Yeşil Kitap'ta açıkça ifade edilmiştir. Bu nedenle AB, petrolün tankerlerle özellikle Orta Doğu'dan ithalinde uluslararası suların kontrolünün öneminin farkındadır.

Gelecekte Orta Doğu'nun dünya petrol ve doğal gaz ihtiyacının karşılanmasında taşıyacağı önemin artacağı dikkate alındığında, uluslararası suların güvenliği de önemini sürdürecektir. Ancak, uluslararası suların güvenliği 1960'lardan itibaren ABD tarafından sağlanmaktadır. Eğer AB, gelecekteki petrol ihtiyacını bugünkü gibi deniz yolu ile ithal ederek karşılamaya devam edecekse, ABD ile herhangi bir konuda nihai anlamda ters düşmemeye özen gösterecektir. Günümüzde AB doğal gaz ihtiyacının karşılandığı kaynaklar ve bunlardan AB'ye uzanan doğal gaz boru hatları şu şekilde sıralanabilir:¹⁷⁹

Kuzey Denizi: Üretim İngiltere, Hollanda ve AB üyesi olmayan Norveç tarafından gerçekleştirilmekte, doğal gaz Kuzey Denizi'nden boru hatları ile İngiltere, Hollanda, Belçika, Almanya ve Fransa'ya aktarılmaktadır. Kuzey Denizi sahası, AB'nin büyük oranda iç kaynağı olması itibarıyla önemli olmakla birlikte, rezervlerin gelecekte tükenerek olması sıkıntı yaratmaktadır.

Rusya: AB doğal gaz ihtiyacının önemli bir kısmını Ukrayna - Slovakya - Avusturya - Almanya doğal gaz boru hattı ile Rusya üzerinden sağlamaktadır. Rusya gelecekte AB'ye, kuzeyde Beyaz Rusya - Polonya - AB ve güneyde Ukrayna - Romanya - Bulgaristan - Makedonya - Arnavutluk - İtalya ya da Ukrayna - Moldova - Romanya - Bulgaristan - Yunanistan - İtalya hatları ile önemli miktarda doğal gaz sağlayacaktır.

¹⁷⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e., s.11; Ege ve Öz, a.g.e., s.54-55.

¹⁷⁹ Arat, a.g.e., s.78-79; Aklın ve Atman, s.189-191.

Kuzey Afrika: Kuzey Afrika'da özellikle Cezayir AB'ye doğal gaz sağlamaktadır. Gelecekte Libya ve Mısır'ın doğal gazının da AB'ye aktarılması planları yapılmıştır. Halen Cezayir - Fas - İspanya, Cezayir -Tunus-İtalya hatları kullanılmaktadır. Ancak gelecekte, AB Cezayir - İspanya, Cezayir - Tunus - Sardunya - Korsika - İtalya, Libya - Sicilya - İtalya ya da Libya - Malta - Sicilya - İtalya hatlarını kullanıma açarak doğal gaz ithalatında Rusya'ya önemli bir alternatif yaratmaya çalışmaktadır.

Bu çabaların bazıları kurumsal düzenlemeler şeklinde olup bazıları ise enerji bölgelerine ilişkin girişim ya da ortak projeler şeklindedir. Ayrıca genişleme süreci sonrası Güney Kıbrıs ve Doğu Avrupa ülkelerinin katılımı ile jeostratejik açıdan da enerji politikaları izlemektedir. Elbette ki bu stratejiler günümüzde ortak bir tavır ya da istikrarlı bir politika şeklinde değildir. Ancak yine de mevcut uygulamalar ve yeni üyelerin stratejik konuları gelecekteki uzun vadeli enerji politikaları için önem taşımaktadır. Birliğin enerji politikalarında gelecekteki politikaları ve jeopolitik konulara daha da önem vermesi entegrasyon düzeyinin yoğunlaşması gibi koşullarla mümkün olacak gibi görünse de AB için enerji politikaları giderek önem kazanacak gibi görünmektedir.¹⁸⁰

Bu bağlamda Türkiye hem enerji potansiyeli hem de enerji nakil yollarına yakınlığı ile AB'ye üyelik sürecinde avantaja dönüştürebilir. Özellikle AB üyeliği konusunda karamsarlık yaşayan ve bazı engellerle karşılaşan Türkiye için enerji alanında kendini çekim merkezi yapma ve artan önemi ile AB yolunda önemli bir avantaj sağlayabilir. Bu nedenle enerji konusunu AB ve Türkiye ilişkileri ve gelecekteki olası üyelik konusunda tartışabilmek için Türkiye'nin enerji politikası ve kaynaklarını incelemek faydalı olacaktır. Ayrıca Türkiye ile AB ilişkilerinin niteliği ve enerji konusuna nasıl eklemleneceği konusu incelenmesi gereken ayrı bir konudur.¹⁸¹

¹⁸⁰ Arat, a.g.e. s.78–79; Alkin ve Atman, s.189–191.

¹⁸¹ Tonus, a.g.m. s.78–79; Alkin ve Atman, s.189–191.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE ENERJİ POLİTİKASI

1. AB-Türkiye İlişkilerinin Gelişimi

Avrupa Birliği ülkelerinin tek para sistemine yani Euro'ya geçişinin AB'ye aday olan ülkemizde yarattığı ekonomik etkiler çok yönlü yaşanmıştır. Avrupa Birliği serüveni 31 Temmuz 1959 yılında Türkiye'nin AET ile ortaklık antlaşmasına başvurmasıyla başlamıştır. Türkiye 1987'de tam üyelik başvurusunu yapmış ancak beklediği gelişmeleri yaşayamamıştır.¹⁸²

30 Ekim 1995 Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye'nin gümrük birliğine geçiş için gerekli düzenlemeleri ve hazırlıkları gerçekleştirdiğini ve gümrük birliğinin düzgün işleyebileceğini kabul edilince 1 Ocak 1996'da gümrük birliğinin gerçekleşmesi onaylanmıştır. Türkiye'nin gümrük birliğine girmek istemesinin nedeni gümrük birliğini AB'ye girmenin bir basamağı olarak görmesi olmuştur. Türkiye – AB ekonomik ilişkileri gümrük birliği ile sağlam bir temele oturmuş ve karşılıklı olarak ticaret artmıştır. Türkiye AB 'nin ihracatında 7. sıraya, ithalatında ise 12. sıraya gelmiştir. AB Türkiye'nin hem ihracatında hem ithalatında birinci sırada yer almıştır.¹⁸³

16- 17 Haziran 1997'de Amsterdam Zirvesi gerçekleşmiştir. Zirvede, hükümetler arası konferansta hazırlanan Kurucu Antlaşmasında değişiklikler yapan antlaşma imzalanmıştır, ayrıca zirvede istihdamla ilgili düzenlemeler ve Schengen Protokolü gibi konular, Amsterdam Antlaşması'nda yer almaktadır. Amsterdam Zirvesi'nden bir ay sonra 16 Temmuz 1997'de AB Komisyonu "Gündem 2000" raporunu açıkladı. Ancak rapor, Türkiye'yi hayal kırıklığına uğratmıştır. Çünkü daha yeni başvuru yapan Doğu Bloku üyesi ülkeler, 40 yıldır AB'ye girmek için

¹⁸² Karluk, a.g.e., s.187-189.

¹⁸³ “Avrupa Birliği ve Türkiye”, www.dtm.gov.tr, (Erişim Tarihi 22.11.2008); Canbolat, a.g.e., s.365-377

uğraşan Türkiye'nin önüne geçmişti. Raporda iki dalga şeklinde genişlemeyi planlayan AB, ilk dalgada Kopenhag Kriterlerine sahip olma yeteneği olan 6 ülke; Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya ve Güney Kıbrıs yer almaktaydı.

İkinci dalga genişlemede ise, diğerlerine göre daha geride olan ülkeler vardı; Letonya, Litvanya, Bulgaristan ve Romanya. Her iki dalgalanmada da Türkiye'ye yer verilmemiştir. Raporun onaylanacağı Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi öncesi Türkiye, AB üyesi ülkelerde, Zirvede kendi lehine bir sonuç çıkartmak için uğraşmıştır, ancak etkili olamamıştır.

12–13 Aralık 1997'de Lüksemburg Zirvesi'nde rapor kabul edilmiştir. Türk hükümeti bu durum karşısında 14 Aralık 1997'de, AB'ye “Siyasi Diyalogu ” askıya aldığını, 18 Mart 1998'de Londra'da gerçekleştirilen Avrupa Konferansına katılmayacağını ancak AB ile mevcut ortaklık ilişkilerini sürdüreceğini bildirmiştir.¹⁸⁴

13 Ekim 1999'da Türkiye için hazırlanan ilerleme raporunda Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesi öngörülmekteydi. 10–11 Aralık 1999'da gerçekleşen Helsinki Zirvesi'nde AB, Türkiye'yi oy birliği ile aday ülke kabul etti. Türkiye tam üyeliğe adaylık statüsünden sonra yeni dönemi hazırlamak için Avrupa Birliği Genel Sekreterliği adında büyük bir örgüt kurmuştur.

AB ile ilişkileri tek elden organize ve takip etmek için, uzmanlardan oluşan bir ekip ile 2000 yılında faaliyete geçmiştir. Bundan sonra Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi'nde (KOB) belirtilen AB'ye tam üye olabilmenin şartlarını yerine getirmeliydi. KOB'da, ekonomik, siyasi, anayasal düzenlemeler gibi birçok kriterler yer almaktaydı.¹⁸⁵

2004 yılı ise Türkiye-AB ilişkilerinde bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren AB Türkiye ile müzakerelere başlama kararı almıştır. Bir yıl sonrasında yoğun bir diplomatik süreç sonunda (özellikle limanların Güney Kıbrıs ticaret gemilerine açılması ve Güney Kıbrıs'ın tanınması sorunu) müzakere süreci

¹⁸⁴ Tonus, a.g.m.s.11-15, Karluk, a.g.e., s.377-378

¹⁸⁵ Avrupa Birliği, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, Ankara, 2002, s.78–79 ve Giriş

başlamıştır. İlk olarak “bilim” alanında başlayan müzakerelerde bugüne kadar AB Türkiye arasındaki bazı sorunlar ve özellikle Almanya ve Fransa’da değişen iktidarlar ve bu iktidarların muhalif tutumları nedeni ile ciddi bir mesafe alınamamıştır

2. Türkiye’nin Enerji Potansiyeli

Enerji konusu, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi ve yaşam standardı ile direkt olarak ilgilidir. Türkiye genç ve dinamik nüfusuyla ciddi bir endüstrileşme süreci içerisinde. Hızlı nüfus artışı ve yaşam standardının artışı ile birlikte tüketimin artışı, Türkiye’nin enerji ihtiyacını yıllık ortalama %6,7 oranında artırmaktadır. Ekonomik gelişme için uygun maliyetli ve güvenli bir enerji desteği şarttır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çoğunluğunda fosil yakıtlarla olan enerji ihtiyacı giderek artmaktadır. Bu bölümde fosil kökenli enerji kaynakları olarak; kömür, petrol, doğalgazın Türkiye’deki durumunu ve Türkiye için arz talep dengesi değerlendirilecektir.

2.1. Kömür

Türkiye’nin konvansiyonel enerji kaynaklarından biri olan kömür, enerji potansiyelimizin büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Kömür gelecekte de önemli bir enerji kaynağı olmaya devam edecektir. Türkiye, Ortadoğu kömürünün %90’ını tüketmektedir. Türkiye’nin kömür tüketimi 84 milyon tona ulaşmış olup, çoğunluğu düşük kalorili lokal üretilen linyittir. Yakın gelecekte toplam tüketiminin (taş kömürü + linyit) 20 milyon daha artması beklenmektedir.¹⁸⁶

Nüfus artışı ve teknolojik gelişmenin dünya enerji talebini hızla artırması sonucunda, kömür ve petrol gibi yakıtların kullanımı günümüze kadar önemini korumuştur. Petrol rezervlerinin dünyanın belli başlı yerlerinde ve kömüre göre sınırlı olması, zaman zaman dünya ekonomisinde politik pazarlıklara ve dolayısıyla krizlere neden olmuş, bu da haklı olarak dünya milletlerinin daha güvenilir enerji kaynaklarına veya kendi öz kaynaklarına yönelmelerine neden olmuştur.

¹⁸⁶ Atman, a.g.m., s.62

Bu çerçevede ülkemizde de enerji taleplerini önemli ölçüde karşılayabilecek olan kömür, en yaygın doğal kaynak olarak ekonomik biçimde işletilebilmelidir. Bu incelemede durum, ulusal ekonomimize uygun bir kömür madenciliği politikası oluşturulmasına yönelik olarak, rezerv, üretim ve yatırım başlıkları itibarıyla ve ana hatlarıyla ele alınmıştır.

Ülkemizin en önemli taşkömürü rezervleri Zonguldak ve civarındadır. Zonguldak havzasında bugüne kadar yapılan çalışmalar sonucunda 1,4 milyar ton rezerv saptanmıştır. Bu rezervin yaklaşık 150 milyon tonu görünür niteliktedir. Havza, Karadeniz Ereğli'den başlayarak Kandilli, Zonguldak, Amasra, Pelitovası, Azdavay ve Söğütözüne kadar uzanan bölgeyi kapsamaktadır.

Bölge karbonifer devrinde çökelmiş, Hersiniyen ve Alpin Orojenezlerinin etkisiyle kıvrılmış ve çok karmaşık bir yapı kazanmıştır. Havzada çok sayıda kömür damarı olmakla beraber 22 damar işletilebilmektedir. Damar eğimleri 0–90 derece arasındadır. Üretim, +284 ve -560 kotlarında tamamen yeraltı işletmeciliğiyle yürütülmektedir. Ortalama kimyasal özellikleri %55 sabit karbon, %26 uçucu madde, %11 kül, %8 nem, ısı değeri ise, 6000 KCal/kg düzeyindedir.¹⁸⁷

Zonguldak taşkömürü havzasının dışında rezerv açısından önemsiz iki taşkömürü yatağı daha bulunmaktadır. Bunlar Antalya-Pamucak yaylası ve Akseki ilçesi Güzelsu ve Çukurköy mevkiinde yaklaşık 1 milyon ton görünür rezervli sahalar ile Diyarbakır-Hazro ilçesindeki yaklaşık 400.000 ton rezervli sahadır. Türkiye jeofizik yapısı nedeniyle zengin maden rezervlerine sahiptir. Bunların en önemlileri borates, kromit, magnezit, cam, seramik, çimento ham maddeleri, mermer, granit, perlite, süngertaşı, bertonit, celestite, sodyum sülfat, tuz, linyit ve taşkömürüdür. Linyit üretimi, termal enerji üretim ihtiyacının artışıyla birlikte yükseliş göstermiştir., Türkiye en çok taşkömürü ve linyit rezervlerine sahiptir. Taşkömürü Zonguldak ve çevresinde olup, 428 milyon tondan (mt) fazla bilinen rezerve sahiptir. Buna ilaveten Toros Dağlarında ve Diyarbakır bölgesinde 20 mt rezerv olduğu tahmin edilmektedir.¹⁸⁸

Zengin linyit rezervleri ülke çapında bulunmaktadır. En önemlileri; Afşin-Elbistan, Muğla, Soma, Tunçbilek, Seyitömer, Beypazarı ve Sivas bölgeleridir. 1999

¹⁸⁷ Selçuk, a.g.m., s.161-162.

¹⁸⁸ Selçuk, a.g.m., s.161-162; Atman, a.g.m., s.62

itibariyle toplam linyit rezervleri 8,375 Mt tahmin edilmektedir. Buna göre 3,580 mt'u ile en zengin Doğu Anadolu Bölgesidir. Bunu da 3,200 ile Afşin Elbistan (Türkiye'nin en zengin linyit rezervleri) Bölgesi takip etmektedir. Buradaki linyitin ortalama ısı değeri 4,605 j/kg'dır.

2.2. Petrol

Petrol, dünyanın en önemli enerji kaynaklarından biridir. Günümüzde, toplam enerji kaynaklarının % 90'ını fosil kaynaklı yakıtlar teşkil etmekte ve bunların %45'i petrole dayanmaktadır. Petrolün fosil kaynaklı yakıtlar içindeki payının artması ve 2030 yılına gelindiğinde %58'e çıkması beklenmektedir. Sanayileşme ve gelişme ile birlikte tüketimi artan petrol, Orta Doğu ülkelerinin elinde bulunmakta ve petrol fiyatları yine Orta Doğu ülkelerinin çoğunlukta bulunduğu bir kartel tarafından belirlenmektedir. Bu, farklı ekonomik ve kültürel yapılarıdaki ülkeleri birbirine bağımlı hale getirmektedir. Böylece, petrol, herhangi bir maden olmanın ötesinde, uluslararası siyasi ve ekonomik stratejilerin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir.¹⁸⁹

Türkiye bugün tükettiği enerjinin üçte ikisini ithal etmekte olup, bunun yaklaşık %80'ini petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır. Günümüzde alınan tüm tedbirlere rağmen, petrol ve doğalgaza yurtdışından ithal edilip büyük dövizler ödenmektedir. Bugün ham petrol talebinin %92'si, doğalgaz talebinin ise %96'sı ithal ile karşılanırken, bu oranların 2020 yılında sırasıyla %99 ve %100 olması beklenmektedir. Türkiye'de, petrol gereksiniminin yaklaşık %87'sini ithal yolu ile karşılayan bir ülke olarak, yüksek petrol fiyatlarından olumsuz etkilenen ülkeler arasındadır. Türkiye'de petrole ülkemizin değişik bölgelerinde rastlanmıştır, varlığı kanıtlanmıştır ve ağırlıklı olarak Güneydoğu Anadolu bölgesindeki sahalardan üretim yapılmaktadır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde Batman, Mardin, Siirt, Diyarbakır, Adıyaman ve Kilis illeri içinde bulunan sahalardan ve ayrıca Trakya bölgesinde küçük sayılabilir 1–2 sahadan petrol üretimi yapılmaktadır.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Selçuk, a.g.m., s.161-162; Atman, a.g.m., s.64-65.

¹⁹⁰ E. Okandan, Türkiye'de Petrol Arama ve Üretim Potansiyeli, , www.pal.metu.edu.tr, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

Karadeniz ve Akdeniz'de petrol ve özellikle doğal gaz aramaları bütçe elverdiğince sürdürülmektedir. Türkiye'de son yıllarda yapılan en önemli keşif, 2 yıl önce Ege bölgesinde Manisa Alaşehir'de delinen bir kuyuda petrolün bulunması olmuştur. Böylece, Ege bölgesinde ilk defa petrol bulunmuş oldu. Orta Anadolu bölgesinde Tuz Gölü civarında doğal gaz ve petrol potansiyelinin olabileceği söylemektedir. Türkiye'de bulunan petrol sahalarının Orta Doğu ülkelerindeki sahalar kadar büyük değildir.¹⁹¹

Tablo 8: Türkiye’de sektörel petrol talep tahminleri (Bin Ton)

Yıllar	Konut	Sanayi	Ulaştırma	Tarım	Enerji Dışı	Toplam
1995	3132	7218	10456	2567	1442	24815
1996	3057	7232	10995	2717	1463	25464
1997	2990	7244	11561	2871	1484	26150
1998	2931	7262	12155	3034	1506	26888
1999	2883	7285	12780	3206	1528	27682
2000	2841	7331	13436	3388	1550	28546
2005	2714	7779	16555	4317	1666	33031
2010	2696	8332	20437	5335	1790	38590

Kaynak: “Türkiye’nin Enerji Potansiyeli”,

<http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=97>

Türkiye'de bugüne kadar yaklaşık 1 milyar ton petrol keşfi yapılmıştır. Ancak bunun %15'i olan yaklaşık 150–160 milyon ton petrol üretilebilir olarak tahmin edilmiştir. Bunun 112 milyon tonu (2000 sonu itibarıyla) bugüne kadar üretilmiş olup, geriye kalan 40–50 milyon ton petrol Türkiye'nin üretilebilir petrol rezervidir. Bir başka deyişle, Türkiye'nin petrol rezervi yüksek değildir ve ancak 1,5 yıllık Türkiye petrol tüketimini karşılamaya yetecek kadardır.¹⁹²

Türkiye’ de toplam olarak, 2001 sonu itibarıyla, 170 yabancı ve 20 yerli şirket faaliyette bulunmuştur. Üretim faaliyetinde bulunan şirketlerin sayısı ise 2'si yerli, 9'u

¹⁹¹ “Türkiye’nin Enerji Potansiyeli”, <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=97>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁹² www.iea.org/country/energy/statics/Turkey/2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008); Atman, a.g.m., s.62.

yabancı olmak üzere 11'dir. Bu 42 milyon tonluk kalan üretilebilir petrol, 30 milyon ton civarındaki yıllık tüketimin 1,5 katından azdır. Azalma sürecindeki yerli üretim, 2001 yılında 2,5 milyon ton olmuştur. Kalan üretilebilir petrol miktarı, yıllık petrol üretiminin 17 katıdır. Keşfedilen petrol sahalarının yaklaşık dörtte biri de üretimden düşmüştür. Türkiye'nin ham petrol ithalatı 2000 ve 2002 yıllarında 4 milyar doların üzerine çıkmış, petrol fiyatlarının 10 dolara kadar düşmüştür. 1998 yılında ise 2 milyar dolar düzeyinde kalmıştır. 1998 yılından önce yok sayılacak düzeyindeki petrol ihracatı ise, 1999 yılında 5 milyon doların biraz üzerine çıkmış, 2001 ve 2002 yıllarında 3 milyon dolar civarlarında gerçekleşmiştir. Bu miktar, 2001 yılında Türkiye'nin toplam ithalatının ancak on binde 1'ine gelmektedir.¹⁹³

2.3. Doğalgaz

Türkiye'de doğal gaz ilk defa 1970 yılında Kumrular bölgesinde tespit edilmiş ve 1976 yılında da Pınarhisar Çimento Fabrikası'nda kullanılmaya başlanmıştır. 1975 yılında Çamurlu sahasında bulunan doğal gaz, 1982 yılında Mardin Çimento Fabrikasına verilmiştir. Fakat bu kaynaklardaki rezerv ve üretim miktarı düşük olduğu için yaygınlaştıramamıştır.¹⁹⁴

Türkiye'nin gelişmesine paralel olarak artan hızlı ve çarpık kentleşme, sanayileşme, bunlara bağlı olarak oluşan çevre kirliliği ve hava kirliliği, 1970'lerde yaşanan petrol krizi tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de alternatif kaynak arayışlarına itmiştir. Bu sebeple 1984 yılında SSCB ile doğalgaz sevkıyatı konusunda anlaşma imzalanmıştır. Türkiye'de doğal gazın yaygın olarak kullanımı 1 Ekim 1986 tarihinde yapımına başlanan 850 km'lik SSCB -Türkiye doğal gaz boru hattının Nisan 1988' de bitirilmesi ile başlanmıştır. 14 Nisan 1988'de Cezayir'le yıllık 2 milyar m3 sıvılaştırılmış doğal gaz alımına ilişkin ticari anlaşma imzalanmıştır. Marmara Ereğli'sinde 1994 yılında inşası tamamlanan sıvılaştırılmış doğal gaz terminaline 286 milyon m3 gaz taşınarak ana iletim hattına transfer edilmiştir. 1980'li yıllardaki planlama ve temin anlaşmaları ile 1987 yılında ilk kullanımına başlanan ve bütünüyle

¹⁹³ Atman, a.g.m., s.62.; Emre Engür, "Doğu –Batı Enerji Koridoru Doğalgaz İle Tamamlanıyor: BOTAS'ın Avrupaya Açılım Stratejisi", *Avrasya Dosyası Enerji Özel*, Cilt:9, Sayı:1, Bahar, 2003, s.41–45.

¹⁹⁴ Sabit, a.g.m., 42-44.

ithal edilen doğal gazın tüketimi 14 yıl içinde 27,6 kat artarak 2000 yılında 14148 milyon m³'e ulaşmıştır. Alternatif birçok yakıta göre ucuzluğu, kullanım kolaylığı, stoklama sorununun olmayışı vb. üstünlükleri doğal gaza talebi hızla arttırmıştır. Artışın planlanmasındaki en büyük etmen; elektrik enerjisi üretiminin, yaygın bir biçimde doğal gaza dayandırılmasıdır. 1996 yılında Türkiye'nin ithal ettiği doğal gazın %53'ü elektrik üretiminde kullanılırken, bu oran 1997'de %50 olarak gerçekleşmiştir.¹⁹⁵

Ancak uzun vadede doğal gazdan elektrik üretiminin azalan değil, artan bir trend göstermesi öngörülmektedir. Doğal gazın elektrik üretiminde kullanım oranı 2005 yılında %58'e, 2010 yılında %60'a yükselecektir. Şehir merkezindeki evsel ve ticari doğal gaz kullanımı ilk olarak Ankara'da 1988 yılı sonunda başlamıştır. 1992 yılında İstanbul ve Bursa'da da kullanıma geçilmiştir. Şehir içi doğal gaz dağıtımını, Ankara'da EGO, İstanbul'da İGDAŞ, Bursa ve Eskişehir'de BOTAS yürütmektedir. Doğal gazın ithali ve Türkiye'deki genel dağıtımını da BOTAS yapmaktadır. Doğalgaz dağıtımı, pazarlaması ile LNG (sıvılaştırılmış doğalgaz) ithalat terminallerinin ve gaza dayalı santrallerin kurulması için BOTAS bünyesinde Türk Gaz Ltd. Şti. kurulmuştur. Şirket diğer kuruluşlarla ortak girişimlerde bulunmayı tasarlamaktadır.¹⁹⁶

Doğalgaz, dünyadaki primer enerji üretiminin %25'ni oluşturmaktadır. Petrol ve kömürden daha temiz, nükleer enerjiden daha güvenli olduğu için gelecekte en önemli tercih edilen enerji kaynağı olacaktır. Üretimin ucuz olması, çevre dostu olması ve zengin rezervlere sahip olması doğalgazı oldukça popüler hale getirmektedir. Bu nedenle dünyada doğalgaz talebi giderek artmaktadır. Türkiye'nin doğalgaz üretimi çok az olup, tamamen yakını ithal edilmektedir. 1995'de yerli üretim 183 milyon Nm³ iken, ithalat 6,8 milyar Nm³ olmuştur. Mevcut üretim, ihtiyacın ancak %2,8'ini karşılamaktadır. Türkiye'deki en büyük üreticiler Arco, TPAO ve Shell'dir.¹⁹⁷

¹⁹⁵ “Dalga Enerjisi Tesislerine Genel Bakış, Yenilenebilir Enerji Kaynakları III. Sempozyum ve Fuarı”, YEKSEM 2003, 15–18 Ekim 2003, İzmir, www.arsiv.emo.org.tr/2003, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁹⁶ “Dalga Enerjisi Tesislerine Genel Bakış, Yenilenebilir Enerji Kaynakları III. Sempozyum ve Fuarı”, YEKSEM 2003, 15–18 Ekim 2003, İzmir, www.arsiv.emo.org.tr/2003, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁹⁷ Anthony H. Condesman, “The US Government View of Energy Developments in the Caspian, Central Asia and İran”, <http://www.eia.doe.gov>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

2001 yılı sonu itibariyle doğal gaz alımı Rusya Federasyonu'ndan 4.830 Milyar m³, yine Rusya Federasyonu'ndan Turusgaz aracılığı ile 6.101 Milyar m³, Cezayir'den 3.985 Milyar m³ ve Nijerya'dan da 1.337 Milyar m³ doğal gaz eşdeğeri LNG ve İran'dan 115 Milyon m³ doğal gaz olmak üzere toplam 16.368 Milyar m³ gaz ithal edilmiş olup, doğal gaz satış miktarı 16.027 Milyar m³ olmuştur.¹⁹⁸

Doğal gaz tüketiminin sektörel dağılımına bakıldığında elektrik sektörü % 59,9, sanayi %21, konut ve hizmetler ise %18,9 oranında pay almaktadır. 2005 yılı itibarıyla söz konusu dağılımın sırasıyla %50,4, %29,5 ve %19,9 olması beklenmektedir. Türkiye'de Doğalgaz satışlarının sektörel dağılımı şöyledir, elektrik üretiminde kullanılan miktarı 10.994 milyon m³, gübrede 0,121 milyon m³, sanayide 1.571 milyon m³, konutlarda 3.341 milyon m³ dur. Toplam kullanılan miktarı 16.027 milyon m³'dur.¹⁹⁹

Dinamik bir gelişme süreci içinde olan ülkemizde doğal gaz talebi, büyük bir hızla artmaktadır. BOTAŞ tarafından hazırlanan doğal gaz arz-talep projeksiyonlarına göre; ülkemiz doğal gaz talebinin, 2010 yılında 55 Milyar m³'e ve 2020 yılında ise 82 Milyar m³'e ulaşması beklenmektedir. BOTAŞ tarafından, hızla artacağı tahmin edilen bu talebi karşılamak amacıyla, çok çeşitli ve kapsamlı çalışmalar yürütülmektedir.

İktisadi Devlet Teşekkülü olan BOTAŞ, görevi doğrultusunda 8 adet doğal gaz alım anlaşması imzalamıştır. Halen Rusya'dan, Bulgaristan üzerinden ülkemize ulaşan boru hattı ile Cezayir ve Nijerya'dan ise sıvılaştırılmış halde (LNG-Sıvılaştırılmış Doğal Gaz) olmak üzere, 3 ülkeden 4 ayrı anlaşma kapsamında doğal gaz alımı sürdürülmektedir. Rusya Federasyonu (Mavi Akım) ve İran ile imzalanan anlaşmaların 2002 yılında, Türkmenistan ile imzalanan Anlaşmanın 2002–2004 yılları arasında, Azerbaycan ile imzalanan ülkemiz doğal gaz ithalatı ise artış göstermekte olup, sıvı ve gaz halinde 1998 yılında 877 milyon \$ olan ithalat, 1999 yılında %8 oranında artarak 948 milyon \$'a ulaşmıştır. Aynı dönemde sıvılaştırılmış

¹⁹⁸ Anthony H. Condesman, "The US Government View of Energy Developments in the Caspian, Central Asia and Iran", <http://www.eia.doe.gov>, (Erişim Tarihi 22.11.2008); "Dalga Enerjisi Tesislerine Genel Bakış, Yenilenebilir Enerji Kaynakları III. Sempozyum ve Fuarı", YEKSEM 2003, 15–18 Ekim 2003, İzmir, www.arsiv.emo.org.tr/2003, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

¹⁹⁹ Anthony H. Condesman, "The US Government View of Energy Developments in the Caspian, Central Asia and Iran", <http://www.eia.doe.gov>, (Erişim Tarihi 22.11.2008); "Dalga Enerjisi Tesislerine Genel Bakış, Yenilenebilir Enerji Kaynakları III. Sempozyum ve Fuarı", YEKSEM 2003, 15–18 Ekim 2003, İzmir, www.arsiv.emo.org.tr/2003, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

olarak ithal edilen doğal gaz değer olarak 1998 yılında 373 milyon \$, 1999 yılında ise 339 milyon \$ dır.²⁰⁰

Rusya Federasyonu'ndan Mavi Akım Projesi kapsamında temin edilecek olan doğal gaz da diğer bir boru hattı vasıtasıyla taşınacak olup, bu hattın Rusya Federasyonu toprakları ile Karadeniz üzerinden Samsun'a kadar uzanacak olan bölümü Gazprom Şirketi tarafından, Samsun üzerinden Ankara'ya ulaştırılması planlan Samsun - Ankara Doğal Gaz Boru Hattı ise BOTAŞ tarafından gerçekleştirilecektir. Yapım çalışmaları süren hattın 2002–2003 yılı itibarıyla devreye alınmıştır. Bununla birlikte, Türkiye Mavi Akım Projesi için 339 milyon dolarlık yatırım yaparken, Rusya Federasyonu bu projeye 2,7 milyar doları yatırım yapmaktadır.²⁰¹

Diğer önemli bir proje ise Türkmen gazı projesidir. 1999 yılında imzalanan anlaşmaya dayalı proje kapsamında inşa edilecek boru hattı Türkmenistan'dan başlayarak, Hazar Denizi altından, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden geçerek ülkemize ulaşacaktır. 1695km uzunluğundaki hattan yıllık 565–1060 milyar kübik feet (16–30 milyar m3) doğal gaz nakli mümkün olabilecektir.²⁰²

3.Türkiye'nin Enerji Politikaları ve Enerji Bölgeleri

Türkiye'nin enerji politikaları incelendiğinde öncelikle, petrol ve doğalgaz ihtiyacını karşılamak durumunda olan bir ülke görüntüsü vermektedir. Bu bir anlamda doğrudur çünkü Türkiye özellikle doğalgaz alanında giderek yükselen talebiyle önemli bir tüketicidir. Özellikle Rusya'ya doğalgaz açısından bağımlı durumundadır. Son 10 yıllık süre zarfında “mavi akım” gibi projelerle Rusya ile enerjiye dayalı ekonomik ilişkiler geliştirilmiştir. Ancak zaman içinde artan bağımlılık ve Rusya'nın zaman zaman enerjiyi politik bir araç olarak kullanması ve

²⁰⁰ Anthony H. Condesman, “The US Government View of Energy Developmens in the Caspian, Central Asia and İran”, <http://www.eia.doe.gov>, (Erişim Tarihi 22.11.2008); “Dalga Enerjisi Tesislerine Genel Bakış, Yenilenebilir Enerji Kaynakları III. Sempozyum ve Fuarı”, YEKSEM 2003, 15–18 Ekim 2003, İzmir, www.arsiv.emo.org.tr/2003, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

²⁰¹ “Kafkasya Petrolleri ve Türkiye”, <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=07>, (Erişim Tarihi 22.11.2008); Haktan Birsell, “Avrupa Birliği, Enerji Jeopolitiği ve Güney Kafkasya”, **2023 İkibinyedi**, 15 Ocak 2007, s.69–71.

²⁰² “Kafkasya Petrolleri ve Türkiye”, <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=07>, (Erişim Tarihi 22.11.2008); Haktan Birsell, “Avrupa Birliği, Enerji Jeopolitiği ve Güney Kafkasya”, **2023 İkibinyedi**, 15 Ocak 2007, s.69–71.

enerji alımının maliyeti nedeniyle Türkiye alternatif politikalara yönelmeye başlamıştır. Bu politikalardan en önemlisi Bakü Tiflis Ceyhan petrol boru hattı projesidir. Bu proje Rusya'nın önemli tepkisi ile karşılaşsa da yaşama geçirilmiştir. Ve bir anlamda yeni projelerin de önünü açmıştır.²⁰³

Bu değerlendirmelere dayanılarak enerji alanında Türkiye'nin politikalarının enerji tüketimi konusundan stratejik politikalar geliştirme yönünde ilerleyen politikalarla bağdaştığı söylenebilir. Özellikle Hazar bölgesinin öneminin artması, Rusya'ya bağımlılık ve Ortadoğu ülkelerinin tekeline kırma ve bu ülkelerle yaşanan sorunlar nedeniyle Türkiye Hazar ve Kafkasya bölgelerine ilişkin siyasal ekonomik ve kültürel politikalarını düşünmeye başlamıştır. Bu politikalarının temelinde ise küresel enerji politikalarında yerini almak, enerji pastasından gerekli payı almak ve stratejik önemi artırma gibi amaçlar sıralanabilir.

Özellikle bu amaçlar arasında jeopolitik önemi artırma çabası önemlidir. Çünkü Soğuk Savaş sonrası öneminin azaldığı konularını tartışan Türkiye için Hazar petrolleri ve transit enerji yolları önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda Hazar petrolleri Türkiye'nin enerji ihtiyacı yanında politik olarak bir araç olarak bu konuyu kullanmaya başlamıştır. Türkiye en azından şimdilik kanıtlanmış enerji kaynakları bakımından yeterli rezerve sahip olmasa da petrol ve doğalgaz boru hatlarına yakınlığı ve kendi topraklarından geçmesi ile farklı bir anlamda enerji potansiyeline sahip olacaktır. Bu da Türkiye'yi bölgesel ve genel hedefleri için önemli kılacaktır. Bu hedeflerden birinin AB üyeliği olduğu ve AB'nin de enerjiye olan ihtiyacı (önceki bölümde irdelendiği üzere) düşünüldüğünde önemli bir avantaj niteliğindedir.

Hazar bölgesine ilişkin Türkiye politikaları ve enerji nakil hatları konusu ayrı bir tartışma konusunu oluşturacak nitelikte kapsamlı bir konudur. Bu değerlendirmeler çalışmanın amacını fazlasıyla aşacak nitelikte olduğu için, sadece Türkiye'nin AB üyeliğine olası etkileri bağlamında ele almak için genel olarak değerlendirmekte fayda vardır. Bu nedenle konuyu somutlaştırmak için Bakü Tiflis Ceyhan Boru Hattı oluşum sürecini ve Türkiye'nin enerji potansiyelini belirleyici bir unsur olarak incelemek gerekmektedir.

²⁰³ Pala, a.g.m., s.11–15.

3.1.Kafkasya ve Hazar Bölgesi

Kafkasya dünyanın önemli kriz noktalarından biri olma özelliğini hemen her dönemde sürdürmüştür. Bu bağlamda, bölgede istikrarsızlıklar yaşanmaktadır. Bölge sömürge dönemlerinde, on dokuzuncu yüzyıldaki ulus devlet sisteminde ve günümüz küresel ekonomi döneminde de özellikle jeopolitik özellikleri nedeniyle bir takım çatışmaların kaynağını oluşturmaktadır.²⁰⁴

Kafkasya bölgesi jeopolitik önemi yanında, günümüz küresel ekonomi döneminde özellikle soğuk savaş sonrası dönemde bölgenin stratejik önemi artmıştır. Yeni devletlerin kurulması, bu yeni devletlerin ilişkileri, rekabetleri ve hatta çatışmaları (Azerbaycan-Ermenistan savaşı gibi) beraberinde getirmiştir. Rusya'nın bölgeyi arka bahçesi olarak görmesi, Amerika Birleşik Devletlerinin bölgeye müdahalesi önemli gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁵

Özellikle Rusya'nın, tarihsel bağ ve çıkarları nedeniyle; ABD'nin de küresel bir süper güç ya da hegemon olması nedeniyle Kafkasya'da bu iki gücün mücadelesi artmıştır. Bu mücadele bölgeye yön verme bağlamında bir güç rekabetidir. Ancak günümüzde Kafkasya'yı önemli kılan ve dünya gündeminin merkezine oturtan gelişme, bölgenin doğal zenginlikleridir. Petrol ve doğal gaz kaynaklarının zenginliği önem kazanmaktadır. Bu zenginliğe sahip olma ya da zenginliği kendi çıkarı doğrultusunda kullanma büyük güçlerin ve elbette ki çok uluslu şirketlerin ilgi odağı olmasını yeterli kılmaktadır.

²⁰⁴ H. Nadir Bıyıklıoğlu, “Enerji Doğalgaz ve Türkiye'nin Avrupa Enerji Güvenliğindeki Rolü”, **2023**, Mart 2007, s.6-10.;

http://www.geocities.com/bartusoral/Publishes/Tek_Kutuplu_Dünyada_Avrasya_Secenegi.doc, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

²⁰⁵ Bıyıklıoğlu, a.g.m., s.6-10;

http://www.geocities.com/bartusoral/Publishes/Tek_Kutuplu_Dünyada_Avrasya_Secenegi.doc, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

Günümüzde bölgenin doğal zenginlikleri, bağlamında yaşanan güç savaşı çok bilinmeyenli bir denklem niteliğindedir. Ekonomik, siyasal ve kültürel boyutları olan bir çok aktörün oyuna dahil olduğu bir süreçtir. Aynı zamanda yaşanan gelişmeler bölge ülkelerini de etkilemektedir bu bağlamda yaşanan değişim ya da gelişmelerin olası sonuçlarından ekonomik ve siyasal olarak olumsuz etkilenmek istemeyen bölgeye komşu güçlerde ister istemez Kafkasya politikalarına dahil olmaktadır.²⁰⁶

İran, Çin ve benzeri ülkeler bölgedeki gelişmelere karşı dış politikalarını revize etmektedir. Bu bağlamda özellikle soğuk savaş sonrası dönemde ve bölgenin doğal zenginliklerinin tahsisi konusunda gelişmeler Türkiye'yi de yakından ilgilendirmekte ve etkilemektedir.

Hazar bölgesinin dünya ekonomisi ve siyasetinde ortaya çıkışı, ister istemez yarım yüzyıldır Avrasya üzerinde kurulmuş olan bütün dengelerin yıkılmasına yol açmıştır. Ortadoğu'ya yeni bir rakip çıkmıştır. İki kutuplu dünya düzeninde paylaşılan doğal kaynaklar, Sovyetler Birliği'nin siyaset sahnesinden çekilmesinden sonra boşta kalmıştır. Aynı zamanda bu alandaki doğal kaynaklar sayesinde zengin şirketler veya devletler güçlerini biraz daha artıracaklarını düşünmektedirler muhakkak. Sadece ekonomik alanda değil dünyanın en fazla talep gördüğü petrol ve doğalgaz rezervlerini bir politik araç olarak kullanacakları kesindir.²⁰⁷

Hazar bölgesi ve Orta Asya'daki enerji havzaları, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte dünya gündemine gelmiş ve sahip olduğu petrol ve doğal gaz potansiyeli ile bütün ilgileri üzerine çekmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından enerji politikalarını Ortadoğu'daki zengin ve ucuz rezervlere göre ayarlayan Batı Avrupa ve ABD izledikleri siyasette değişiklikler yapmak zorunda kalmışlardır.²⁰⁸

Dünya siyasetinin en önemli aktörlerin bölgede söz sahibi olabilmek amacıyla söz konusu mücadeleye dahil olmuşlardır. Bölgenin en batı ucunu oluşturan Avrupa devletleri,

²⁰⁶ Necdet Pamir, “Transit enerji koridorları, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru hattı ve Türkiye ye Etkileri”, www.geocities.com, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

²⁰⁷ A. Necdet Pamir “Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya’da ve Kafkasya’da Bitmeyen Oyun”, Jeostrateji Dergisi, ASAM Yayınları, Ankara, 1999, www.asam.org/yazi (Erişim Tarihi 22.11.2008) (pdf format); Alkin ve Atman, a.g.e., s.89-91.

²⁰⁸ Alkin ve Atman, a.g.e., s.89-91.

kaybettiği gücünü tekrar kazanmaya çalışan Rusya, Asya'da uyanan dev olarak adlandırılan Çin ve bölgeyle coğrafi bir bağlantısı olmadığı halde en önemli güç olan ABD, Avrasya merkezli bu çatışmada yerlerini almışlardır.

Bu yeni kaynaklar sadece büyük şirketleri değil aynı zamanda Türkiye'yi de yakından ilgilendirmekteydi. SSCB'nin çökmesiyle dünyada yeni politikaların izleneceği kesindir. Bütün batı devletleri ve başta da ABD olmak üzere Soğuk Savaş'la başlatılan oyunlar sonunda SSCB'yi çökertmiş ve elinde tuttuğu büyük doğal gaz ve petrol rezervlerini kaybettirmişlerdir. Ortaya çıkan yeni devletlerin hepsi kıta içi devletlerdir. Hiçbirinin direkt okyanusla veya başka bir yolla dünya pazarlarına çıkma şansları yoktur. Özellikle en fazla talep duyan Avrupa bu doğal kaynakları tüketmesi açısından yeni bir yol izleyecektir. İzlenecek bu yeni yol Rusya'dan bağımsız ve en güvenli olması şartıyla gerçekleşmelidir. Çünkü önceleri de bağımlı kaldığı SSCB artık yıkılmış ve ortaya yeni bir coğrafya çıkmıştır. Batının sürekli karşısında rakip olarak duran Rusya üzerinden herhangi bir alış veriş yapılması Avrupa için söz konusu değildir.²⁰⁹

Aynı zamanda bağımsızlığını yeni kazanmış Türk devletlerinin de isteği dışındadır. SSCB'den koptuktan sonra tekrar Rusya'nın etkisi altında kalmamak ve bağımlılıklarını azaltmak için Rusya güzergahını kullanmayacakları kesindir. Aynı şekilde enerji alanında Avrupa Topluluğu'nun da Kafkasya ve Orta Asya' da benzer stratejik çıkarları vardır. Özellikle doğal gaz ihtiyacının büyük bölümünün Rusya'dan karşılanıyor olması, Avrupa'yı yeni kaynakların arayışına itmektedir. Bunun en büyük sebebini ise böylesine önemli bir ihtiyaç için sadece Rusya'ya bağımlı kalma endişesi oluşturmaktadır.

Bu noktada Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile birlikte, Batı Sermayesi ve teknolojisine açılma şansını yakalayan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan'daki zengin petrol ve doğal gaz rezervleri, 21. Yüzyılın dünya enerji arzına eklenecek ana kaynaklar olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Kuzey Denizi ve Alaska'daki üretim bölgelerinin verimliliğinin azalmasıyla birlikte, Basra Körfezi'nin yanı sıra Hazar Bölgesi de ön plana çıkmaktadır. Ancak bu bölgenin bir iç bölge olması, sahip oldukları bu zenginlikleri doğrudan dünya pazarlarına ulaştırmalarını imkansız kılmaktadır. Dış pazarlara ulaşabilmenin yegane yolu komşu ülkelerden geçen petrol boru hatlarıdır.²¹⁰

²⁰⁹ Pamir, a.g.m.,s.11-13; Alkin ve Atman, a.g.e., s.89-91.

²¹⁰ Alkin ve Atman, a.g.e., s.91-92.

Kafkaslar ve Hazar Bölgesi'nin ekonomik ve siyasi konumu, bölgedeki petrolün arama, üretim, taşıma ve pazarlama problemleri, burada çok uluslu konsorsiyumların oluşmasını zorunlu kılmıştır. Özellikle taşıma konusunda alınacak kararlarda, ekonomik temellerin yanı sıra, siyasi ve güvenlik konuları zaman zaman biri diğerinin önüne geçerek önem kazanmıştır. Bütün bu rakamlar göz önüne alındığında, dev Ortadoğu rezervleri ile boy ölçüşecek rakamlara ulaşan bu rezervlerin pazarlanması, boru hatları, bunların güzergahı ve güvenliği konularının, salt ekonomik hesaplarla çözülebilecek konular olmadığı, ülkeler arası uzlaşmaları gerektirdiği, ortaya çıkmaktadır. Petrol ve doğal gaz tüketimi hızla artan Türkiye için bu bölgedeki gelişmeler son derece önemlidir. Türkiye bu bölge kaynakları için en büyük ve güvenilir pazar olmanın yanında batı pazarlarına açılan doğal bir köprü olması nedeniyle de ayrı bir konuma sahiptir.²¹¹

İşte bu nedenle de büyük devletler yeni yol arayışı içerisine girmişlerdir. “Görüldüğü gibi petrol kaynakları Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar Denizi çanaklarında bulunuyor ve üretiliyor. Buna karşılık AB, ABD, Çin, Japonya büyük tüketim odakları. Mücadelenin bu iki bölge arasında olacağı görülebiliyor.

Hazar bölgesindeki doğal kaynakları hem taşımak hem de bu doğal kaynaklardan istifade etmek isteyen diğer bir ülke ise Türkiye Cumhuriyetidir. Türkiye hem kültürel bakımdan hem de köken bakımından doğal kaynaklara sahip ülkelere daha yakındır. Aynı zamanda coğrafi alan bakımından da alternatif bir coğrafi alana sahiptir. Bağımsızlık sonrası ilk olarak Azerbaycan devleti Türkiye’ye karşılıksız petrol ve doğal gazın işletilmesini öngörmüş ve teklifte bulunmuştur. Bu yüzden de Rusya’nın darbeleri sonucu hem Azerbaycan’la kara bağlantısını koparmış ve böyle bir statünün de Türkiye’nin elinden çıkmasını sağlamıştır. Daha sonra 1994 senesinde yapılan anlaşmalar sonucu yine Türkiye’ye mahsus TPAO’ya büyük ölçekte araştırma ve üretim olanakları sağlanmıştır. Türkiye bölgede sadece üretim için politika gütmemektedir.²¹²

Türkiye’nin bölgedeki amacı sadece bölgeden diğer devletler gibi karşılıklı çıkar sağlamak değildir. Başlıca sebeplerden biri bölgede bağımsızlığını yeni kazanan Türk devletlerinin gelişmesine ve aynı zamanda ekonomik yönden güçlenmesinde yardımcı olmaktır. Bu sebepten bölgede bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerini ilk tanıyan devlet Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Bu bakımdan bölge için Türkiye’nin önerdiği proje

²¹¹ Bıyıklıoğlu, a.g.m. s.11–13; Ali Külebi, “Enerji Gereksinimimizin Stratejik Yolları”, 2023, İstanbul, 2007, s.49–50.

²¹² Bıyıklıoğlu, a.g.m. s.11-13; Külebi, a.g.m.; s.50-51.

her ne kadar ilk başta önem kazanmasa da daha sonra önemini daha açık şekilde göstermiştir. Çünkü bölgeye gelecek olan petrol ve doğal gazın en büyük alıcısı yine Türkiye olacaktır. “Bakü – Ceyhan ya da Hazar – Akdeniz Petrol Boru hattı Projesi; başta Azerbaycan, Kazakistan, (Türkmenistan) olmak üzere, Hazar Bölgesi’nde yer alan Cumhuriyetlerin ekonomik bağımsızlıklarını sağlamalarında, yaşamsal ve stratejik önemi olan bir projedir.” Bu projeye ilk başta Rusya karşı çıkmıştır. Çünkü bu proje Rusya’nın eski yollarını devre dışı bırakmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti devletiniyse bölgede sözü geçen bir devlet olarak yüceltmektedir.²¹³

Rusya her ne kadar bu projeye karşı çıksa da daha sonra ABD, Avrupa devletleri ve en önemlisi Türk Cumhuriyetlerinin de katkılarıyla sözde değil özde gerçekleştirilmesine yardımcı olmuşlardır. “Azerbaycan petrolünün Karadeniz yoluyla Boğazlardan, tankerlerin taşıma hacminde çok yüksek bir artış sağlanarak geçirilmesi ihtimaline karşı Türk hükümeti tereddütlerini ifade edince, AİOC farklı alternatif rotalar üzerinde çalışmaya başlamıştır. Söz konusu rotalardan birisi, petrolün Bakü’den Türkiye’nin Akdeniz kıyısında yer alan ve Suriye sınırına yakın Ceyhan limanına taşınmasına ilişkindir.”

Bu yüzden bölgede çıkarı olan her bir devlet kendi amacı doğrultusunda yeni bir proje ortaya çıkarmıştır. “Konu ile ilgili yaklaşık yirmiye yakın boru hattı önerisi gelmiş, ancak sadece üç tanesi gerek ilgili firmalar gerekse hükümetler tarafından gerçekçi bulunmuş ve ele alınmıştır. Bu öneriler kuzey ya da Rus rotası, Kafkasya ya da Türk rotası ve güney ya da İran rotası olarak sınıflandırılabilir.”²¹⁴

Hazar petrollerinin ve Türkmenistan doğal gazının İran üzerinden Abadan Limanı’na indirilmesine ABD karşı çıkmış ve bu öneri dikkate alınmamıştır. Böylece Rusya ve Türkiye’nin önerdikleri rotalar ön plana çıkmıştır.

Rusya’nın önerdiği rota ise, Tengiz petrolünün önce Karadeniz’deki Novorossisk limanına oradan da deniz yoluyla uluslar arası piyasalara çıkarma şeklindedir. Yaklaşık 1,5 milyar dolara mal olacak bu proje ile günde önce 900.000 varil petrol taşınacak, sonra da bu rakam 1,5 milyon varile ulaşacaktır. Ancak petrolün tankerlerle İstanbul ve Çanakkale Boğaz’larından geçirilmek istenmesi özellikle Türkiye’nin haklı tepkisini çekmektedir. Türkiye, 19 metre uzunluğundaki ve bazı bölgelerde 70 metreye düşen

²¹³ Alkin ve Atman, a.g.e., s.91-92.

²¹⁴ Alkin ve Atman, a.g.e., s.91-92; Ayduğan, a.g.m., s.26-27.

derinlikteki Boğazlar bölgesinde, ani ve sert dalgaların gemileri en az on iki kez rota değiştirmek zorunda bıraktığını ve bu arada en az iki kez karşıdan gelen gemileri görme imkanının ortadan kalktığını ileri süren Türkiye, bu projeyi, Boğazların güvenliği açısından riskli ve çevrenin korunması açısından kabul edilemez bulunduğu tüm dünya açıklamıştır. Boğazlardan yılda 45.000 büyük tonajlı gemi geçmektedir. Bu projenin uygulanması durumunda yılda yaklaşık 50 milyon ton olduğu düşünülürse, bu projenin kabul edilemez olduğu daha da anlaşılır hale gelmektedir.²¹⁵

Hazar bölgesinde sadece petrol rezervleri bulunmamaktadır. Petrolle birlikte dünyanın en büyük doğal gaz rezervleri de bu bölgede bulunmaktadır. Sadece Türkmenistan'daki doğal gaz rezervi dünya rezervinin büyük kısmını oluşturmaktadır. Özellikle Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu bu enerji türünün de taşınması bölge için yeni bir taşıma stratejisidir.

Avrupa devletleriyle birlikte Türkiye de bu enerjiye büyük ölçüde muhtaçtır. “Petrol ve doğal gaz piyasasındaki rekabetin en son halkası ise Hazar petrolleri üzerinde devam etmektedir. Zira Avrasya bölgesinde zengin petrol rezervlerinin yanı sıra doğal gaz rezervleri de bulunmaktadır. Bu bölgede doğal gaz rezervleri dünya doğal gaz rezervlerinin %40'ını oluşturmaktadır.” Öne sürülen Bakü-Tiflis-Ceyhan projesi sözü giden enerjiyi de taşıya bilme kapasitesine sahiptir. Petrol boru hattını yanı sıra doğal gaz boru hatları da döşenmektedir. Olaylar bu şekilde gelişirken büyük devletler Türkiye'ye daha da yakınlık göstermişlerdir. “Türkiye'nin savunduğu Bakü - Ceyhan Ham petrol Boru hattı ile Türkmenistan-Türkiye - Avrupa Doğal Gaz Projesi de bu strateji ile birebir örtüşünce bu alandaki ABD -Türkiye yakınlaşması daha belirgin ve somut bir tabana oturdu.” Özellikle doğal gaz boru hattının uzayarak Yunanistan'a kadar uzaması söz konusudur. Oradan da Avrupa'ya taşınması düşünülmektedir.²¹⁶

3.2. Bakü-Tiflis- Ceyhan Petrol Boru Hattı

Hazar bölgesi özellikle zengin petrol ve doğalgaz kaynakları ile büyük şirketlerin ve ülkelerin dikkatini çekmektedir. Hazar havzasına hızlı girişim yapan gelişmiş

²¹⁵Aydın Yılmaz, “Orta Asya Farklı Senaryolar”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 15, 2003, www.cateriusparibus.com, s.11-13

²¹⁶Pala, 21. Yüzyıl..., a.g.m., s.13-14; Fırat Gazel, “Mavi Akım: Genetik Şifre Çözüldü”, **Avrasya Dosyası: Enerji Özel**, Cilt: 9, Sayı:1, 2003, s.61-62.

devletlerin şirketleri bölgeden çıkarılacak kaynakların taşınmasında büyük sorunlarla karşılaşmışlardır. Bölgeden eskiden beri var olan boru hatların kullanılması ilk başta desteklense de sonradan boru hatlarının kapasitesinin sınırlı olduğu ve güvensiz olduğu gerekçesiyle projeye sıcak bakılmamıştır. Bölgeden çıkarılan petrol ve doğal gazın taşınması için farklı güzergahlar önerilse de bunlardan sadece bir tanesine sıcak bakılmış ve yapımına izin verilmiştir. Bu tekliflerden biri de Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC) projesi olup, Türkiye'nin enerji politikaları ve genel anlamda jeostratejik açıdan büyük önem taşımaktadır.²¹⁷

Enerji bölgelerine ilişkin önerilen diğer alternatif güzergahlar bölgeye yatırım yapan ve bölgeden istifade edecek gelişmiş ülkeler tarafından kabul görmüştür. Bölgedeki petrol ve doğalgazının büyük bölümünün Avrupa'ya (özellikle AB ülkeleri) satılacağı göz önüne alındığında bu kaynağın sürekli ve güvenli şekilde taşınması söz konusudur. Bunun için de kaynakların başka yollardan gelmesi alıcı ve yatırımcı devletler için sakınca doğurmaktadır. Bölgeden en güvenli ve garantili taşıma güzergahı Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı öngörülmüştür. Bakü'den başlayıp Tiflis'e oradan da Türkiye'nin Ceyhan limanına kadar uzanacak boru hattına ilave olarak Hazar altından döşenecek ek boru hatlarıyla Kazakistan ve Türkmenistan petrol ve doğal gazı dünya pazarlarına çıkarılması amaçlanmıştır. BTC, HPBH projesi eşi olmayan mega proje olduğu söylenebilir. Bu yüzden de hem güvenlik hem de kaynağın sürekli taşınması açısından sorumlu devletler tarafından titizlikle korunmaktadır.²¹⁸

BTC hattının Türkiye'den geçmesi sadece bir taşıma özelliğini taşımamaktadır. Türkiye bölgeye getirilecek olan petrol ve doğal gazın büyük kısmına taliptir. Kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bölgeye getirilecek hattan rahatlıkla istifade edebilecek ve kendi enerji (petrol ve doğal gaz) güvenliğini garanti altına alacaktır. Petrol ve doğal gaz açısından sürekli tehdit altında olan Türkiye artık bu tehditleri umursamayacaktır. Aynı zamanda yıllardan beri “ya al ya öde” baskıcı enerji politikasından kurtulmuş olacaktır. Türkiye pahalı fiyattan satılan petrolü artık almak zorunda kalmayacak çünkü Türkiye'nin kuzeyinden güneyine kadar olan hattın geçtiği her şehirde ham petrol ve doğal gaz satın alma gücü olacaktır. Türkiye bölgesinde petrol üreten bir ülkeye

²¹⁷ Gazel, a.g.m, s.61-62; Alkin ve Atman, a.g.e., s.222-223

²¹⁸ Gazel, a.g.m, s.61-62; Alkin ve Atman, a.g.e., s.222-223

dönüşecektir. Yıllardan beri en fazla ihtiyaç duyduğu ve bir türlü elde edemediği doğal kaynaklara şimdi rahatlıkla ulaşabilmektedir.²¹⁹

Petrol ortaya çıktıktan sonra öneminin giderek artmasıyla kullanıcı şirketler ve devletler tarafından dünya politikasını yönetmiştir. Zaten bu yüzden SSCB sonrası Hazar havzasına gelişmiş devletlerin şirketleri hücum etmişlerdir. Bu şirketlerin çoğu devlet adı altında faaliyet yapan özel şirketlerdir. Özellikle ABD, İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin petrol şirketleri sadece kendi çıkarlarını gütmemektedirler aynı zamandan devletlerinin dış politika menfaatlerini de göz önüne alarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Petrolü elinde bulunduran her kim olursa dünyadaki politika dengesini de elinde tutmayı başaracaktır. Bu yüzden Türkiye'nin BTC HPBH konumu ile bir az daha ön plana çıkmaktadır.²²⁰

Türkiye bölgede sadece petrol ve doğal gaz müşterisi olarak görülmemelidir. Enerji konusundaki güvenliğinin yanı sıra Türkiye aynı zamanda dünyanın önemli petrol ve doğal gaz kaynaklarını taşıyan ve bu kaynakların musluğunu elinde tutan bir devlet olmuştur. Bu yüzden tuttuğu bölgesel pozisyon giderek önemsenmekte ve içerideki olayların bir an önce yatıştırılması için büyük devletlerin anında müdahalesi ve olayların çözülmesi için yaptıkları yardımlar da öne plana çıkmaktadır.²²¹

En basit örneğiyle yıllardan beri Türkiye dünyayı ülkedeki terör olayları hakkında bilgilendirmeye çalışmaktaydı. Nedense buna pek fazla önem verilmemekteydi, ama son yıllarda bölgedeki sorunun biran önce çözülmesi için dikkatlerini Türkiye'ye çevirmişlerdir. Özellikle Ceyhan limanının sıcak çatışmaların bulunduğu bölgeye daha yakın olması ve bölgede güvenliğin garanti altına alınması için son dönemlerde başlatılan askeri hareketlenmeler boru hatlarının önemini bir daha göstermektedir.

Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konum çok önemlidir. Dünyada kilit devlet diye nitelendirilecek alanda bulunmaktadır. Özellikle de BTC boru hattının Türkiye üzerinden geçerek dünya pazarlarına taşınması olasılığı bölgenin önemini bir kat daha artırmaktadır. Bu yüzden bölgenin önemi ne kadar fazlaysa devlete karşı olan dış baskılar ve çoğulcu dış politikaların olması zaruridir. Türkiye yıllardan beri bu sorunla karşı karşıyadır. Toprak bütünlüğünü koruyabilmek için yıllardan beri çalışmakta ve toprak bütünlüğü

²¹⁹ Pala, 21. Yüzyıl... a.g.m., s.13-14

²²⁰ Alkin ve Atman, a.g.e., s.91-92; Ayduğan, a.g.m., s.26-27.

²²¹ Yılmaz, a.g.m.

konusundaki politika istifini kesinlikle bozmamaktadır. Artık bu kadar üzerinde durduğu toprak bütünlüğü konusu da güvenlik konusunda kendi kendine önemini artırmaktadır. Türkiye'nin tam ortasından geçen ve ileriki yıllarda bu hatlara kanat hatlar olarak birleştirilmesi düşünülen petrol ve doğal gaz hatlarıyla Türkiye, tam bir petrol ağlarıyla çevrilmiş devlete dönüşmektedir.²²²

Tüm bu değerlendirmelere konu olan, Bakü –Tiflis- Ceyhan HPBH 25 Mayıs 2005 tarihinde açılmış ve Batı'yı Orta Doğu Petrolüne bağımlı olmaktan kurtarmıştır. Toplam 10 milyon varillik ham petrol Bakü'nün yakınlarındaki Sangachal terminalinden başlayarak Gürcistan arazisinden geçerek Türkiye'nin Ceyhan Terminalinde son bulan 1770 km uzunluğundaki boru hattını doldurması hedeflenmiştir. Petrol Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait bölümündeki Azeri-Çırac-Güneşli (ACG) petrol yataklarından gelmektedir.²²³

Bugün için günlük çıktı 1 milyon varile ulaşmıştır. Bu bağlamda dünya üretiminin %1'den fazla. Mütteahhitlerin iddialarına göre bu hat ABD ve Avrupa için 50 senelik enerji ihtiyacını karşılayacak, gaz kullanımını azaltacak ve aynı zamanda Suudi'lere olan bağımlılığı azaltacaktır. Sovyetler Birliğinin dağılması gerçekten de hem dünyada hem de bölgesinde yeniden devletlerin dış politikalarını şekillendirme ihtiyacı duymak zorunda bırakmıştır. Bölgenin jeostratejik ve jeoekonomik önemi, Doğu-Batı arasında eskiden beri İpek Yolu tabiriyle anılan güzergahta yerleşmesi ve en önemlisi de ortada kalan, keşfedilmeyi beklemeyen büyük rezervlere sahip doğal kaynaklardır. Ortada kalan doğal kaynaklara sahip olabilmek için büyük petrol şirketlerine sahip devletlerle, bölgede hakim devlet olan Rusya arasında yeniden yeni bir soğuk savaş başlamıştır. “Sovyetler Birliği'nin dağılması, birinci ve üçüncü Bakü bölgelerinin Rusya'nın sınırları dışında kalması, Rusya'nın beklediği gelişmeler değildir.”²²⁴

Her ne kadar Sovyetler Birliği dönemindeki petrol ve doğal gaz rezervlerinin büyük kısmı, Rusya Federasyonu sınırları içinde kalmaya devam ediyorsa da, Azerbaycan ve Kazakistan petrol sahaları ve Türkmenistan doğal gaz sahalarından oluşan havzanın, 21. Yüzyılın en önemli enerji havzası haline gelme olasılığının çok kuvvetli olması bölgeyi şimdiden yeni bir jeopolitik mücadelenin içine itmiş ve gerek havzanın kontrolü,

²²² Gazel, a.g.m, s.63-64; Alkin ve Atman, a.g.e., s.224.

²²³ Alkin ve Atman, a.g.e., s.225.

²²⁴ Alkin ve Atman, a.g.e., s.224; BTC, Projenin işletim süresi, <http://www.btc.com.tr/proje.html>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

gerekse havza içinde bulunan kaynakların uluslar arası pazara ihracı konusu bölgesel ve bölge dışı aktörlerin katıldığı bir mücadele ortamı yaratmıştır.

Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak da, konunun ekonomik ve teknik boyutları ikinci plana itilmiş ve son derece hassas dengelerin gözetildiği, güvenlik ve güç kavramlarıyla doğrudan ilişkili enerji stratejileri ve enerji diplomasisi uygulanmaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler ve coğrafi konumunun kendisine sağladığı avantajlarla da Türkiye önemli bir bölgesel aktör olarak sahneye çıkmıştır.” “Hazar bölgesinin açık denizlere sınırları olmadığı için bir taşıma koridoruna ihtiyacı vardır. Yine ülkemizin batısında yer alan Avrupa ülkeleri önemli petrol tüketicisi sanayileşmiş ülkelerdir. Bu sebeple Türkiye petrol üreticileri ile tüketicileri arasında önemli bir geçiş ülkesidir.

3.2.1. BTC 'nin Uluslar arası Enerji Politikalarına Katkısı

Bakü –Tiflis- Ceyhan HPBH 25 Mayıs 2005 tarihinde açıldı ve Batı’yı Orta Doğu Petrolüne bağımlı olmaktan kurtardı. Hiçbir şey onun önünü kesemedi. Toplam 10 milyon varillik ham petrol Bakü’nün yakınlarındaki Sangachal terminalinden başlayarak Gürcistan arazisinden geçerek Türkiye’nin Ceyhan Terminalinde son bulan 1770 km uzunluğundaki boru hattını dolduracak. Petrol Hazar Denizi’nin Azerbaycan’a ait bölümündeki Azeri-Çırak-Güneşli (ACG) petrol yataklarından gelecektir. Günlük çıktının 1 milyon varile ulaşması bekleniyor- dünya üretiminin %1’den fazla. Müteahhitlerin iddialarına göre bu hat ABD ve Avrupa için 50 senelik enerji ihtiyacını karşılayacak, gaz kullanımını azaltacak ve aynı zamanda Suudi’lere olan bağımlılığı azaltacaktır.²²⁵

Projenin esas amacı, bu hattın Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye’den geçirilerek Batı’nın OPEC’e daha az bağlı olmasını sağlamak ve daha ucuz petrol elde etmektir. Orman savunucularından tutmuş işçi kurumlarına ve farklı protestoculara kadar, herkesin söylediği bir şey var: bu şimdiye kadar yapılmış olan en çok maliyeti olan ve en büyük boru hattıdır.

Türkiye, petrol ve doğal gaz rezervleriyle zengin olan Orta Doğu ve Orta Asya ile dünyanın petrol ve doğal gaz tüketiminde ağırlığı bulunan Avrupa arasında coğrafi konum itibarıyla önemli jeostratejik üstünlüğe sahiptir. SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını elde

²²⁵ BTC, Projenin gelişimi, <http://www.btc.com.tr/proje.html>, (Erişim Tarihi 22.11.2008) ; BOTAŞ, “Bakü-Tiflis- Ceyhan Boru Hattı Etüdü”, <http://www.botas.gov.tr/projeler>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

etmeleriyle sahip oldukları enerji kaynaklarını dünya piyasasına çıkarmayı hedefleyen Hazar Havzası ülkeleri olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan çeşitli projeleri değerlendirme yoluna gitmişlerdi. Diğer yandan petrol ve doğal gaz bakımından Avrupa'nın siyasi istikrarsızlıklarla çalkalanan Basra Körfezi'ne Bağlı bulunmaktan kurtaran BTC projesi ve Hazar Bölgesindeki kaynakların kullanılmasını sağlamıştı.²²⁶

Uzun vadeli yatırımlar olarak değerlendirilen petrol boru hatları, elbette geçtiği ülkelerin coğrafi konumu, siyasi istikrarı, tüketim düzeyi, güvenli işletme garantisi gibi faktörlere ihtiyaç duymaktadır. Bu faktörlere duyulan ihtiyaç, Orta Doğu, Hazar ve Orta Asya'dan üretilen petrol ve doğal gazın depolanması, kullanımı ve Avrupa'ya ihtiyaç açısından Türkiye'yi en güvenilir ve en uygun bir uluslararası petrol pazarı haline getirmektedir.

3.2.2. AB Enerji Politikası Bağlamında BTC ve Türkiye

Türk Cumhuriyetlerinin doğal kaynaklarından yararlanma ve ticari işbirliğini geliştirmeye yönelik AB ülkelerinin de somut politikaları vardır. Bu amaçla TACIS (Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım), INOGATE (Petrol ve Gazın Avrupa'ya Uluslar arası Nakli) ve TRACECA (Avrupa – Kafkasya- Asya Ulaştırma Koridoru) gibi projeler geliştirerek uygulamaya konulmuştur.²²⁷

TACIS; AB'nin Türk Cumhuriyetleri diğer BDT ülkeleri ve Moğolistan'a yönelik piyasa ekonomisine geçmelerini, demokratikleşmelerini sağlamak amacıyla uyguladığı, Kafkasya'dan Orta Asya'ya kadar olan geniş bir coğrafyayı, AB'ye yarar sağlar hale getirmektedir.

TRACECA; Avrupa'dan başlayarak Kafkasya ve Hazar Denizi üzerinden Orta Asya'ya kadar uzanan ulaştırma koridorudur. Bu hattın gayri resmi adı İpek Yolu'dur. 1993 senesinde Avrupa Birliği Konferansında kabul edilmiştir. TRACECA, Karadeniz üzerinden Kafkasya içinden geçerek Avrupa'ya gidecek Doğu-Batı Taşıma Koridorunun geliştirilmesini teşvik etmektedir. Eylül 1998'de 12 ülke; bölgede güven ve istikrarın oturtulması, ulaşımın geliştirilmesi, üyeler arasındaki ekonomik entegrasyonu

²²⁶ BOTAŞ, Bakü-Tiflis- Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/btc.asp>, (Erişim Tarihi 22.11.2008) ; BTC, Projenin Teknik Özellikleri, **Dünya Enerji Dergisi**, Kasım-1999, s.16.

²²⁷ BTC, Projenin gelişimi, <http://www.btc.com.tr/proje.html>, (Erişim Tarihi 22.11.2008); BOTAŞ, “Bakü-Tiflis- Ceyhan Boru Hattı Etüdü”, <http://www.botas.gov.tr/projeler/>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

sağlayacak taşıma koridorunu geliştirmek amacıyla Bakü Deklarasyonu'nu imzalamışlardır. Bu çok taraflı, Doğu-Batı Ulaştırma Koridoru anlaşması; hava, kara, boru hattı, demiryolu ve denizyolu dahil tüm ulaşım birimlerini kapsamaktadır.²²⁸

INOGATE; AB'nin düzenlemiş olduğu bir program olup, Hazar Bölgesindeki enerji kaynaklarını değerlendirme ve Avrupa pazarlarına taşıma amacına yönelik işlevler yapmaktadır. Bu hatla sadece Azerbaycan devletinin doğal kaynakları taşınmayacaktır. Anlaşmalara göre hatlarla aynı zamanda Kazak petroleri ve Türkmen doğal gazı da taşınacaktır. Maliyetin ileride artacağı ne bölge devletlerini ne Türkiye'yi ne de yatırımcı şirketleri hiç kaygılandırmamıştır. Bölgeden çıkarılacak ve taşınacak doğal kaynakların rezervleri yüksek derecede olduğu bilindiği için kesinlikle ekonomik yönü düşünülmemiştir.²²⁹

Özellikle bölgedeki Türkmen gazını Türkiye'ye getirilmesi için gayret edilmiştir. Çünkü Türkiye'nin petrol kadar doğal gazı ihtiyacı olduğu bilinmektedir. Bu yüzden pazarların en büyüklerinden birisi de kuşkusuz Türkiye olacaktır. “Bakü - Azeri petrolünün yanı sıra Kazak petrollerinin de dünyaya gönderilmesini sağlayacak, maliyeti yaklaşık 3 milyar doları bulan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattı'nda petrol sevkıyatı başladı. Bakü'den başlayıp Ceyhan'da son bulan 1774 kilometrelik petrol boru hattıyla, Azerbaycan ve Kazak petrolü olmak üzere bölgede üretilecek 50 milyon tonluk petrol Ceyhan'daki deniz terminaline ulaşacak.” Türkiye'nin Kazakistan ile ilgili asıl hedefi Kazakistan petrolünü bölgesinden taşımak için Bakü – Ceyhan boru hattı tasarısını uzatarak inşa etmektir. Bu arada, kuzeyden geçen rotalara ilave olarak Kazakistan ve Hazar Boru hattı Konsorsiyumu'nun yabancı katılımcıları, Kazak petrolünü dışarıya ihraç için alternatif projeler üzerinde görüşmelere devam etmişlerdir. Haziran 1996'da, Azerbaycan petrol konsorsiyumunun resmi bir görevlisi, Azerbaycan ve Kazakistan'dan Hazar petrolünün taşınması için “ortak” Azerbaycan – Gürcü ya da Azerbaycan – Gürcü – Türk rotasının göz ardı edilmediğini ifade etmiştir. Daha önce 1995 sonbaharında Kazakistan ve Türkiye, Kazak petrolünün Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan limanı üzerinden geçişine ilişkin bir anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşma, önce Mangışlak – Bakü istikametinde Hazarın altından geçecek Trans – Hazar petrol boru hattı, sonra da

²²⁸ Alkin ve Atman, a.g.e., s.186-188.

²²⁹ Alkin ve Atman, a.g.e., s.186-188.; Havva Çaha, “Türkiye'nin Enerji Koridoru Olma Politikası: Düş mü, Gerçek mi?”, 2023, s.53-58.

Gürcistan üzerinden Azerbaycan'ı Türkiye'ye bağlayacak hat olmak üzere iki kademelidir.²³⁰

Sadece Türkmen doğal gazı değil Azerbaycan'ın da büyük rezervlerde doğal gazı bulunmaktadır. Türkiye'nin dışında Avrupa devletlerinin de bu kaynağa yüksek oranda ihtiyacı olduğu bilinmektedir. İlerisi için düşünülen projeler Türkiye'yi bir ağ gibi sararak enerji koridoru haline dönüştürecektir. Türkiye sadece ekonomik açıdan değil hem taşıma politikası hem de jeostratejik açıdan yükselmiş olacaktır. “Uzun vadede Doğu-Batı Koridoru ile Azerbaycan'ın yanı sıra Kazakistan ve Türkmenistan doğal gazının da taşınması düşünülmektedir.”²³¹

Buna göre Hazar Denizi'nin altına döşenmesi düşünülen Transkafkasya hattı ile Kazak petrolü ve Türkmen doğal gazı Bakü'ye buradan ise Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Türkiye'ye ulaştırılacaktır.” Öte yandan Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Gaz Boru Hattı Projesi'ne ilişkin olarak 29 Ekim 1998 tarihinde Ankara'da, Türkiye ve Türkmenistan Devlet Başkanları tarafından bir Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre; 30 Milyar m3 Türkmen Doğal gazının 16 Milyar m3'ü Türkiye'ye, kalan kısmı ise Avrupa'ya taşınacaktır.²³²

BTC'Yİ, sırasıyla, Azerbaycan gazını Türkiye ve Avrupa'ya ulaştıracak Şah Deniz Doğal Gaz Boru Hattı Projesi ve Türkmen gazını Türkiye ve Avrupa pazarlarına taşıyacak Hazar Geçişli Türkmenistan - Türkiye - Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi izleyecektir. Bu hatlar, bugün ikisi de hızla ilerleyen Türkiye - Yunanistan - İtalya ve Türkiye - Bulgaristan - Romanya -Macaristan - Avusturya (Nabucco) Doğal Gaz Boru Hattı projelerine bağlandığında koridor tamamlanacak ve Türkiye gerek petrol gerekse doğal gazının Batı piyasalarına aktarımı bakımından tam anlamıyla bir enerji terminaline dönüşmüş olacaktır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın “iyimser senaryosuna” göre, Hazar Bölgesi toplam ham petrol üretiminin 2010'da 194 MT ve 2020'de ise 308 MT düzeyine çıkacağı tahmin edilmektedir. Üretim artışına paralel olarak, Hazar ham petrol ihracatının da hızla artması ve 2010'da 117 MT ve 2020'de 180 MT civarına ulaşması beklenmektedir.²³³

²³⁰Pala, a.g.m., s.18-19., Çuha, a.g.m., s.54-56.

²³¹ Pala, a.g.m., s.18-19; Alkin ve Atman; s.228-231.

²³² Çuha, a.g.m., s.54-56; Külebi, a.g.m.

²³³ Çuha, a.g.m., s.54-56; Külebi, a.g.m.

BTC'Yİ analiz edebilmek için Hazar Denizi'nin hidrokarbon rezervinin incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Hazar Bölgesi'nin yeni bir Orta Doğu olmadığını, ancak, yakın gelecekte rezervlerini tüketmesi beklenen ve stratejik açıdan Batı'nın elindeki en önemli petrol sahası konumundaki Kuzey Denizi'nin yerini almaya aday olduğunu görmek gerekmektedir. Mevcut durumda, Hazar Bölgesi'nin belirlenen petrol ve doğa gaz rezervleri, Kuzey Amerika doğal gaz rezervleri ile mukayese edilebilecek durumdadır.²³⁴

Üstelik, Hazar'ın toplam (muhtemel dahil) petrol rezervlerinin Suudi Arabistan rezervlerine (263 milyar varil), toplam (muhtemel dahil) doğal gaz rezervlerinin ise İran rezervlerine (26 trilyon m3) eşit olduğunu öne sürenler de bulunmaktadır. Bugün, Hazar'da bulunan ham petrol ve doğal gaz rezervlerinin büyük bir kısmı henüz geliştirilme aşamasındadır ve bölgenin pek çok yerinde rezerv tespit işlemleri tamamlanmamıştır. Bu nedenle, Hazar'ın dünya toplamından “şimdilik” aldığı paylar, çok yakın gelecekte hızla artacaktır.

Doğu – Batı Enerji Koridoru'nun en kritik ayağını oluşturan BTC ile hem Türkiye'nin jeopolitik önemi artacak hem de Azerbaycan ve Gürcistan'ın siyasi ve iktisadi istikrarına katkı yapılacaktır. BTC ile Azerbaycan, dünya genelinde sayılı üreticiler arasında girerken, Gürcistan da kritik ve önemli bir geçiş ülkesi olarak ön plana çıkacaktır. Hattın geçtiği güzergah Doğu ile Batı arasında bir enerji köprüsü oluşturacak ve her şeyden önemlisi BTC, Avrasya bölgesinden dünya pazarlarına ham petrol ve doğal gaz nakledecek diğer boru hattı projelerine de öncülük edecektir.²³⁵

Türkiye, dünyaca ispatlanmış doğalgaz rezervlerinin %40'ına, petrol rezervlerinin %67'sine sahip olan Ortadoğu ve Orta Asya ile bu kaynakların en yoğun biçimde tüketildiği batı ülkeleri arasında doğal bir köprü konumuna sahiptir. Yani hazar petroleri ile Ortadoğu petrollerinin Avrupa'ya olan geçiş ülkesidir. İşte BTC HPBH ile Türkiye Hazar petrollerinin Avrupa'ya açılmasında anahtar ülke rolünü üstlenecektir. 10 Mayıs 2005 tarihinde Bakü – Tiflis – Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'na petrol pompalanmaya başlanmıştır. Ceyhan'dan da yaklaşık altı ay sonra, 2005 sonbaharında ilk dolumun yapılması beklenmektedir. BTC'NİN resmi işletmeye açılma töreni ise 25 Mayıs 2005 tarihinde yapılmıştır. Bakü'de gerçekleştirilen pompalamanın ardından Tiflis'ten de

²³⁴ Gazel, a.g.m., s.59-62.

²³⁵ Alkin ve Atman, a.g.e.; İlyas Kamalov, “Avrasya'daki Enerji Oyunları ve Türkiye”, www.geocities.com, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

geçerek Türkiye'deki hatların dolmasının ardından 2006'nın 13 Temmuzunda hattın işletilmesi töreni resmen başlatılmıştır.²³⁶

1989 senesinden beri SSCB'nin çökmesiyle Hazar ve Kafkasya bölgesinde ortaya çıkan bütün çekişmelerin temel nedeni bölgedeki doğal kaynakları tekrar kimin üreteceği ve üretilen doğal kaynakların, bölgesel çıkmazdan dünya pazarlarına hangi yolla çıkarılacağı olmuştur. Batı devletleriyle bağımsızlığını yeni kazanmış Türk devletlerinin üst üste düşen politikaları Rusya'yı devre dışı bırakmaktı ki, buna büyük ölçüde nail olmuşlardır. Türk devletlerinin eskiden beri Rusya'nın baskısından kurtulma isteği, Batı devletlerinin de Rusya'nın güçlenmesinin istememesi düşünceleri bölgede önemli bir politik güç kazandırmıştır.

Bölgedeki çatışmanı ortasında kalan batı ile doğu arasındaki koridor devlet Türkiye olmuştur. Türkiye'nin bağımsız yeni Türk devletlerine kültürel ve dil bakımından yakınlığı aynı zamanda Avrupa birliğine girme isteği ister istemez soğuk çatışma bölgesinde politik aracı devlet rolünü üstlenmiştir. Daha sonra bu aracılık Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattını gerçekleşmesiyle aynı zamanda bölgedeki doğal kaynakların taşınması açısından da aracı devlet rolünü üstlenmiştir.²³⁷

Bu bakımdan Türkiye, Türk devletleriyle yeniden ekonomik işbirliğine girmiş ekonomisini arttırma çabasında bulunmuş ve bölgede güç olma yolunda ilerlemiştir. Aynı zamanda Avrupa yolunda da yeteri kadar yol kat etmiştir. En önemlisi ABD'yle ilişkilerini daha da sıkılaştırmıştır. BTC projesi Türkiye'yi sadece politik açıdan güçlendirmemiştir. Aynı zamanda giderek artan petrol ve doğal gaz ihtiyacını kesintisiz karşılayacağını garantilemiştir. Bu da hem ekonomik açıdan hem de dışa bağımlılık açısından en önemli veridir. Daha önceleri dışarıya bağımlı olduğu kadar dış siyasette de dışarıya bağlı olan Türkiye artık serbest şekilde dış siyasetini yürütebilecektir. Bölgede stratejik önemini de artırmıştır. Bölgedeki devletlerle işbirliği yapmak isteyen her bir devlet mecburen Türkiye vasıtasıyla işbirliği yapmak zorunda kalacaktır.²³⁸

²³⁶ A.Necdet Pamir, "Hazar Bölgesinde Enerji Politikaları ve ABD'nin Konseptleri", <http://www.avsam.org.turkce/analizler>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

²³⁷ Pamir, a.g.m.; Alkin ve Atman, a.g.e., s.228-229.

²³⁸ Külebi, a.g.m; Pamir, "Hazar...", a.g.m.

Türkiye bölgede doğuyla batıyı birleştiren köprü olmanın yanı sıra eskiden beri var olan İpek Yolunun tekrar işlenmesini sağlayacaktır. Ekonomik ve politik olarak güçlenerek bölgede lider devlet olma yönünde rahatça ilerleyecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ENERJİ POLİTİKALARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE AB İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ

1.Enerji Ulaşım Yolları Bağlamında Türkiye'nin Önemi

Bilindiği üzere, Türkiye tarihsel olarak önemli bir jeostratejik konumda bulunmaktadır. Bulunduğu alanın değeri biçilemediği için sürekli üzerinde oyunlar oynanmıştır ve oynanmaktadır da. Türkiye'nin bulunduğu stratejik bölgeye çoğu batı devletleriyle birlikte batı dışındaki devletler de sahip olmak için her türlü girişimlerde bulunmuşlardır.

SSCB'nin dağılmasıyla Türkiye'nin önemi daha da artmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan Türk devletleriyle ilk ekonomik ve politik girişimlere başlayan yine Türkiye olmuştur. Türkiye üzerinden bazı büyük devletler bağımsız yeni devletlerle ekonomik işbirliğine girmek için Türkiye üzerinden politika yapmak zorunda kalmışlardır. Bu da Türkiye için en büyük toprak bütünlüğü ve jeostratejik açıdan önemli bir avantaj olarak ortaya çıkmıştır.

“Jeopolitik konumunun getirdiği avantajlar Türkiye için sürekli olarak büyük imkanlar sağlamıştır. Soğuk Savaş sonrası bu konumu Türkiye'ye çok getirisi olan bir avantaj daha sunmuştur. Yeni avantaj Türkiye'nin dünyanın en önemli petrol ve doğal gaz kaynaklarının üretildiği alanlarla tüketildiği merkezler arasında bulunmasından kaynaklanmaktadır. Kafkas Petrolleri'nden (yanı sıra Orta Asya doğal gaz kaynaklarından) batı pazarlarına kadar kurulacak hatlar güvenli bir şekilde Türkiye üzerinden geçebilecektir. Ancak bu noktada önemli sorun Türkiye'nin bir enerji santrali olabileceği amacının dış politika hedefleri arasında öncelikli olarak konulabilmesidir. Türkiye'nin güvenilir bir aracı rolü üstlenmesi ülkenin BTC hattının Türkiye'den geçiyor olması sadece bir taşıma özelliğini taşımamaktadır. Türkiye bölgeye getirilecek olan petrol ve doğal gazın büyük kısmına taliptir. Kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bölgeye getirilecek hattan rahatlıkla istifade

edebilecek ve kendi enerji (petrol ve doğal gaz) güvenliğini garanti altına alacaktır. Petrol ve doğal gaz açısından sürekli tehdit altında olan Türkiye artık bu tehditleri umursamayacaktır.²³⁹

Aynı zamanda yıllardan beri “ya al ya öde” baskıcı enerji politikasından kurtulmuş olacaktır. Türkiye pahalı fiyattan satılan petrolü artık almak zorunda kalmayacak, çünkü Türkiye’nin kuzeyinden güneyine kadar olan hattın geçtiği her şehirde ham petrol ve doğal gaz satın alma gücü olacaktır. Türkiye bölgesinde petrol üreten bir ülkeye dönüşecektir. Yıllardan beri en fazla ihtiyaç duyduğu ve bir türlü elde edemediği doğal kaynaklara şimdi rahatlıkla ulaşabilmektedir.

Petrol ortaya çıktıktan sonra öneminin giderek artmasıyla kullanıcı şirketler ve devletler tarafından dünya politikasını yönetmiştir. Zaten bu yüzden SSCB sonrası Hazar havzasına gelişmiş devletlerin şirketleri hücum etmişlerdir. Bu şirketlerin çoğu devlet adı altında faaliyet yapan özel şirketlerdir. Özellikle ABD, İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin petrol şirketleri sadece kendi çıkarlarını gütmemektedirler aynı zamandan devletlerinin dış politika menfaatlerini de göz önüne alarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Petrolü elinde bulunduran her kim olursa dünyadaki politika dengesini de elinde tutmayı başaracaktır. Bu yüzden Türkiye’nin BTC HPBH konumu ile bir az daha ön plana çıkmaktadır.²⁴⁰

Türkiye bölgede sadece petrol ve doğal gaz müşterisi olarak görülmemelidir. Enerji konusundaki güvenliğinin yanı sıra Türkiye aynı zamanda dünyanın önemli petrol ve doğal gaz kaynaklarını taşıyan ve bu kaynakların musluğunu elinde tutan bir devlet olmuştur. Bu yüzden tuttuğu bölgesel pozisyon giderek önemsenmekte ve içerideki olayların bir an önce yatıştırılması için büyük devletlerin anında müdahalesi ve olayların çözülmesi için yaptıkları yardımlar da öne plana çıkmaktadır.²⁴¹

Türkiye’nin bulunduğu coğrafi konum çok önemlidir. Dünyada kilit devlet diye nitelendirilecek alanda bulunmaktadır. Özellikle de BTC boru hattının Türkiye üzerinden geçerek dünya pazarlarına taşınması olasılığı bölgenin önemini bir kat

²³⁹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Küre Yay, İstanbul, s.132-135.

²⁴⁰ Davutoğlu, a.g.e., s.132-135.

²⁴¹ Alkin ve Atman, a.g.e., s.198-200.

daha artırmaktadır. Bu yüzden bölgenin önemi ne kadar fazlaysa devlete karşı olan dış baskılar ve çoğulcu dış politikaların olması zaruridir. Türkiye yıllardan beri bu sorunla karşı karşıyadır.

Türkiye'den geçecek olan petrol ve doğal gazın politik ve ekonomik getirileri şöyledir;²⁴²

—Bölge ülkelerinin amaçlarını gözeterek (Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan) onlara yardımcı olmaktadır,

—Bölgedeki ekonomik faaliyetler içinde yer alarak, ekonomisine ve diğer devletlerin ekonomisine katkıda bulunmaktadır,

—Kendi ihtiyacı olan petrol ve doğal gazı, çeşitlendirerek, güvenilir bir kaynaktan ucuz yolla temin edecektir,

—Bölgesel güç olmada iddialı bir devlet olarak, Hazar bölgesinde etkinliğini arttırmaktadır,

—Kendi bölgesinden lider devlet olma olasılığını gerçekleştirmektedir,

—Türkiye, dünya toplam petrol rezervlerinin ve dünya toplam doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %70'nin bulunduğu bir bölgede yer almaktadır, bu da Türkiye'nin konumunu ve bölgesel önemini artırmaktadır,

—Petrolün Karadeniz yerine Akdeniz'e inmesini sağlayarak dolayısı ile boğazları ve üzerinde 11 milyondan fazla insanın yaşadığı İstanbul'u güvende tuacaktır,

—Türkiye Doğu-Batı koridoru diye adlandırılan coğrafi alanın da ortasında yer almakta olup, bölge üzerinde Orta Asya ve Kafkasya doğal gaz ve petrolünü Batı pazarlarına iletmektedir, bu da Türkiye'nin doğu ve batı devletleriyle ekonomik ve politik açıdan yakınlaşmasını gerçekleştirmektedir,

—Türkiye, bölgesinde enerji terminali olma iddiasını gerçekleştirmektedir,

²⁴² Pamir, a.g.m.121-123.; Pala, a.g.e., s.15-16.

—Dünyanın sayılı petrol limanlarından birine sahip olacaktır,

—Enerji ihtiyacının yaklaşık %70’ini yurtdışından karşılayan Türkiye, dışa bağımlılığını hem azaltmak için hem de ülkenin enerji güvenliğinin sağlanması açısından büyük önem arz etmektedir,

—Dışarıya bağılılığı azaltarak serbest politika yürütebilecektir,

—Enerji konusunda kendi politikalarını serbestçe yürütebilecektir,

—Toprak bütünlüğü otomatik olarak garanti altına alınmaktadır çünkü, bölgedeki dünyanın en büyük mega projesi buna ilave destek vermektedir,

—Boru hatlarının sürekli işlemesi için bölgedeki ve içerdeki olayları daha çabuk ve kolay çözmek için herhangi dış baskı altında kalmadan serbestçe çöze bilecektir,

—Türkiye’nin Avrupa Birliği yolundaki gelişmelerinin hızlanması için Avrupa devletleriyle sürekli ekonomik ve politik açıdan temas halinde olması işleri daha da kolaylaştıracaktır,

Günümüzde Avrasya ve Ortadoğu merkezli alanlarda; dünyada ekonomik gücünü siyasal gücü dönüştürmeyi amaçlayan AB, kaybettiği siyasi ve ekonomik gücünü siyasal tekrar kazanmaya çalışan Rusya, Asya’da gün geçtikçe ekonomik verileriyle yükselmekte olan Çin ile Hindistan ve Bölgeyle coğrafi bir bağlantısı olmayan ABD gibi dünyada birçok ülke gelecek petrol stratejilerini oluşturmaktadır.²⁴³

Dünya enerji alanlarında özellikle Hazar ve Ortadoğu alanlarında küresel rekabet arttıkça Türkiye de jeopolitik, ekonomik ve stratejik önemi ile ön plana çıkmaktadır. Türkiye’nin enerji bölgelerine yakınlığı, transit enerji politikalarının (özellikle BTC ve yeni projeler) etkisi ile enerji alanından önemli bir aktör haline gelmektedir. Türkiye’nin bölgede izlemeye başladığı aktif politikalar özellikle bölgede rekabet eden küresel aktörlerin dikkatini çekmektedir. Bu bağlamda Türkiye dış politika alanında önemli bir hareket alanı sağlamaya başlamıştır.

²⁴³ Alkin ve Atman, a.g.e., s.249.

2. Türkiye'nin AB Enerji Politikasına Uyumu

Avrupa Birliği'nin enerji politikası üçlü bir saç ayağı üzerine oturmaktadır. Piyasaların rekabet gücünün artırılması, çevrenin korunması ve arz güvenliğinin sağlanması. Bu bağlamda Türkiye'nin AB enerji politikasının temel felsefesinin anlaşılması ve yetkili kurumlarca değerlendirilmesi önemlidir. Türkiye'nin, AB'nin Enerji Politikası'na uyumu enerji kaynaklarının çeşitliliğinin ve kalitesinin artırılması açısından son derece önemlidir. Türkiye enerji konusunda kilit role sahip, önemli bir hidroelektrik enerji üreticisi konumundadır. Türkiye'nin stratejik konumu, Türkiye'yi, Avrupa'ya petrol ve doğalgaz taşınması için geçit bir ülke haline getirmektedir.²⁴⁴

Avrupa Birliği Enerji ve Ulaştırma Genel Direktörlüğü'nün 2030 yılı için tahmin ettiği trende göre enerji sektöründe AB-25 için aşağıdaki sonuçların oluşması beklenmektedir. 2000–2030 yılları arasında gayri safi hasıla yılda ortalama yüzde 2,4 artarken, birincil enerji ihtiyacı yüzde 0,6 kadar artacaktır (DG TREN, 2003:108). Aynı dönemde enerji yoğunluğu son on yıldaki gibi yıllık ortalama yüzde 1,7 oranında iyileşecek, 1990'da 213 tpe/milyon euro seviyesinden 109 tpe/milyon euro düzeyine düşecektir.²⁴⁵

2000'den sonra CO2 emisyonlarının artarak 2030 yılında 1990 seviyesine göre yüzde 14 artacağı tahmin edilmektedir. 2000–2030 yılları arasında birincil enerji üretimi yıllık ortalama yüzde 1'lik bir azalışla 875 mtpe düzeyinden 660 mtpe seviyesine gerileyecektir.²⁴⁶

Aynı dönemde tüm diğer birincil kaynakların üretim hızı düşerken yenilenebilir enerji kaynaklarının üretim hızı yıllık ortalama yüzde 1,9 oranında

²⁴⁴ Yusuf Günay, "AB'ye Uyum Sürecinin Türkiye'nin Enerji Politikalarına Etkileri", **SEMPOZYOM: Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26–27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s.165.

²⁴⁵ DG TREN, "2003 Annual Energy and Transport Review", http://www.europa.eu.int/comm/dgsenergy_transport/figures/energy_review_2003/index_en.htm, 2004, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

²⁴⁶ DG TREN, "2003 Annual Energy and Transport Review", http://www.europa.eu.int/comm/dgsenergy_transport/figures/energy_review_2003/index_en.htm, 2004, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

artacaktır. Katı yakıtlar ve nükleer enerji talebi azalırken petrol talebi ortalama yüzde 0,3 ve doğal gaz talebi yüzde 1,7 artacaktır.

İthalat bağımlılığı toplamda yüzde 67,75 olurken katı yakıtlarda 65,7 sıvı yakıtlarda yüzde 88,5 ve doğal gazda yüzde 81,4 olacaktır. Nihai enerji talebi yüzde 0,9 artacaktır. Sektörler arasında en yüksek artış yıllık ortalama yüzde 1’le ulaştırma sektöründe olacak, konut ve ticaret sektöründe ortalama yüzde 0,8 ve sanayide ortalama yüzde 0,7 tüketim artışı gözükülecektir.²⁴⁷

Türkiye ile katılım müzakerelerine başlanması kararının alındığı Aralık 2004 AB Konseyi Zirvesi öncesinde Komisyon’un açıkladığı üç rapordan biri olan “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Muhtemel Üyeliğinin Sonuçları”nda da Türkiye’nin üyeliğinin Birliğe katacağı avantajlar arasında enerjiye ilişkin olanlar ön plana çıkmaktadır. Raporda enerjiye ilişkin olarak şu ifadeler yer almaktadır Özellikle enerji konusunda Türkiye’nin oynayacağı rol tartışmasız çok önemli olacaktır. AB bu sayede dünyanın enerji bakımından en zengin bölgeleri ile komşu olacaktır. Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle, tam üyelikle birlikte AB enerji arzının güvenliğinde büyük rol oynayacak, petrol ve doğalgaz açısından önemli bir geçiş ülkesi olacaktır.²⁴⁸

Özellikle BTC ve diğer enerji nakil yollarının da etkisiyle Türkiye’nin AB’ye, özellikle enerji tedariki açısından daha iyi nakil yolları sağlayabilecektir. Böylelikle hem AB enerji politikasının hedeflerinden olan enerji arzını koruyabilecek, hem de bu bölgeler enerji ürünlerine yeni pazarlar sağlayabilecektir. Türkiye’nin üyeliği ayrıca AB ve güney komşuları arasında karayolu, demiryolu, hava, deniz ve boru hattı bağlantılarını ciddi biçimde güçlendirecektir.

AB enerji politikasının hedefleri, “çevresel kaygılar göz önünde bulundurularak sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda toplumsal refahın artırılması ve ekonominin kusursuz bir şekilde işleminin tüm tüketiciler için

²⁴⁷ DG TREN, “2003 Annual Energy and Transport Review”, http://www.europa.eu.int/commdgsenergy_transportfiguresenergy_review_2003index_en.htm, 2004, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

²⁴⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB Enerji Politikası – Pazarın Açılması ve Ekonominin Desteklenmesi”, 2000, s. 2, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

katlanabilir fiyatlardan kesintisiz bir şekilde yararlanılması” olarak belirlendiği ölçüde enerji konusunda farklı girişimlerde bulunmaktadır.²⁴⁹

Bunlardan biri de Avrupa Akdeniz Ortaklığı Girişimidir. Bilindiği gibi Türkiye, AB'nin 12 Akdeniz ülkesini kapsayan ortaklık sisteminin de bir parçasıdır. 1995 yılında, Barselona Bildirgesi ile Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kurulmuş ve enerji işbirliğinin geliştirilmesine özel atıf yapılarak, enerjinin önemli rolü kabul edilmiştir. Türkiye ve AB, bu çerçevede sürekli diyalog içinde olmuş, bölgesel çapta projeler geliştirme imkanını bulmuşlardır. 1997 yılında ise Trieste Konferansı'nda, enerji bakanları, ortak ülkenin temsilcilerinden oluşan Avrupa-Akdeniz Enerji Forumu'nu kurmaya karar vermişlerdir. Bir yıl sonra, Mayıs 1998'de, işbirliği amacıyla bir Avrupa- Akdeniz Enerji Eylem Planı oluşturulmuştur. Sektör düzeyinde, Akdenizli ortakların ve AB'nin enerji üreten işletmeleri arasında işbirliği yapılması ve enerji üreten sanayi işletmelerinin beklenen talep artışına uyum sağlaması iki hedef olarak belirlenmiştir.²⁵⁰

Avrupa Akdeniz Ortaklığı bağlamında geliştirilen MEDA programı bağlamında, Akdeniz bölgesine yönelik başlıca işbirliği konularından birini de enerji başlığı oluşturmaktadır. Avrupa Yatırım Bankası'ndan da önemli destek gelmektedir. Karadeniz Bölgesi'nde enerji işbirliğini geliştirmeye yönelik AB faaliyetlerine Türkiye de katılmaktadır.

Türkiye, enerji bağlantı altyapılarında yatırım yapılmasını teşvik etmeye yönelik devam faaliyetleri yanı sıra, (enerji bağlantı projeleriyle ilgili yatırımların etkinliği ve eşgüdümünü sağlamaya katkıda bulunmuş olan ve bölgedeki planlanan doğalgaz, elektrik ve petrol bağlantı projelerinin bir envanterini çıkarmış olan) Balkan Enerji Bağlantı Görev Gücü gibi enerji bağlantılarını geliştiren faaliyetlerde de yer almıştır. Türkiye ayrıca, Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Makedonya, Türkiye ve AB arasında işbirliğini geliştirmek için Sofya'da kurulmuş olan Karadeniz Bölgesel Enerji Merkezi'nin (BSREC) aktif bir üyesidir. Bu merkez,

²⁴⁹ Günay, a.g.m., s.165.

²⁵⁰ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB Enerji Politikası – Pazarın Açılması ve Ekonominin Desteklenmesi”, 2000, s. 2, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

enerji politikaları geliştirilmesi, Enerji Şartı Antlaşması'nın uygulanması, yatırımların teşvik edilmesi gibi faaliyetler gerçekleştirmektedir.²⁵¹

Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri (Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) ile AB işbirliği konusunda da Türkiye'nin oynayacağı rol önemlidir. AB, ekonomik desteğe, enerji arz güvenliğini takviye etme ihtiyacına ve AB'de doğalgaz kullanımında beklenen artışa dayalı olarak işbirliği için bir strateji geliştirmiştir. Bu çerçevede eski Sovyet devletlerine yardım etmeyi amaçlayan "TACIS" Programı çerçevesinde finanse edilen bir AB girişimi olan "INOGATE" yoluyla teknik yardım verilmektedir.

Türkiye'nin AB enerji mevzuatına uyum konusundaki yükümlülükleri ile ilgili en son ve en önemli gelişmelerin ne olduğu, Avrupa Komisyonu'nun 2004 yılı Türkiye ilerleme Raporu ile ortaya koyulmuştur. Türkiye'nin AB Enerji Politikası'na uyumuna ilişkin olarak söz konusu Rapor'da belirtilen hususlar aşağıda özetlenmektedir Türkiye son ilerleme raporundan bu yana enerji alanında belirli ilerleme kaydetmiştir. Türkiye uygulamaları içinde Birliğin olumlu olarak değerlendirdiği önemli hususlardan bazıları şunlardır;²⁵²

—Arz güvenliğinin sağlanmasında önemli unsurlardan biri olan gerekli yetkileri bulunan bir ulusal petrol stoku komisyonu kurulmuştur,

— BTC Boru hattından alınan mesafe

— Doğalgazın kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik doğalgaz dağıtım lisansı ihalelerinin başarılı şekilde sürdürülüyor olması,

— Yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üretimin desteklenmesine ilişkin yasanın çıkarılmış olması, Bu bağlamda, AB enerji politikasının uzun vadeli planları arasında yer alan, arz güvenliği alanında, petrol stokları konusundaki müktesebata ileri düzeyde uyumu öngören yeni bir Petrol Kanunu 2003 Aralık ayında yürürlüğe koyulması önemli bir gelişme olarak

²⁵¹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB Enerji Politikası – Pazarın Açılması ve Ekonominin Desteklenmesi", 2000, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

²⁵² Günay, a.g.m., s.166.

değerlendirilmiştir. İlgili kanun gereğince, Enerji Piyasaları Denetleme Kurumu'na petrol ürünleri pazarının düzenleme ve denetleme yetkisi verilmiştir.

Türkiye, enerji arzı güvenliğini güçlendirmek için kaynaklarını ve enerji yollarını çeşitlendirmek ve Kafkas ve Ortadoğu petrol ve doğalgazının AB'ye iletilmesinde transit ülke olarak rolünü güçlendirmek için çaba göstermeye devam etmiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında doğalgaz tedariği anlaşması imzalanmasının ardından iki ülkeden dağıtım firmaları 2003 Aralığında aralarında satış anlaşması imzalamışlardır. Bağlantının yapımına 2004 yılında başlanması ve 2006 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Türkiye ayrıca, İran'ın da aralarında bulunduğu Kafkas ülkelerinden doğalgaz tedariki yapılmasına izin verecek olan ve Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan- Avusturya arasında yapılması planlanan “Nabucco” doğalgaz boru hattı projesine destek vermiştir.²⁵³

Avrupa Birliği Genel Sekreterliğinin tespitlerine göre, Avrupa Birliğinin enerji konusunda Toplam 1811 sayfaı bulan 402 adet düzenlemesi bulunmaktadır. Enerjiyle ilgili çok geniş bir alanı kapsayan bu mevzuat zaman içinde sürekli değişmekte ve derinleştirilmektedir. Ülkemiz tarafından bu mevzuattan bugüne kadar 281 sayfaya karşılık gelen 14 adedi uyumlaştırılmış; toplam 113 adet düzenlemenin ise üyelikle birlikte ve üyelikten sonra uyumlaştırılacağı öngörülmüştür.²⁵⁴

Kaçak elektrik kullanımı, TEDAŞ tarafından 2003 yılında başlatılan girişime rağmen, 2003 yılı için %20 oranında seyretmektedir, 2004'de oranın %18'e düşürülmesi planlanmaktadır. Türkiye'nin güç sistemini Avrupa elektrik ağı ile birleştirmeyi amaçlayan, 2006 sonu itibarıyla faaliyete geçmesi planlanan Babaeski-Filippi arasındaki bağlantının inşası ilerleme kaydetmiştir. Doğalgaz sektörüne ilişkin olarak; önceden BOTAŞ'ın sahip olduğu ve işlettiği iki dağıtım firması Doğalgaz Piyasası Kanunu çerçevesinde özelleştirilmiştir. Doğalgazın yeni girdiği şehirlerde de dağıtımın özelleştirilmesi öngörülmektedir. Mevzuatın geliştirilmesine çalışılmaktadır. Ulusal doğalgaz pazarının %80'i serbestleştirilmiştir. Ancak,

²⁵³Günay, a.g.m., s.167; Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB Enerji Politikası – Pazarın Açılması ve Ekonominin Desteklenmesi”, 2000, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

²⁵⁴Günay, a.g.m., s.168

BOTAŞ arz alanındaki tekel konumunu korumaktadır. Doğalgaz Piyasası Kanunu, BOTAŞ'ın mevcut sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerini ihaleler yoluyla diğer piyasa aktörlerine devretmesini öngörmektedir. Ancak, halen somut bir gelişme elde edilememiştir.²⁵⁵

Türkiye, Güneydoğu Avrupa'da bölgesel bir elektrik ve doğalgaz piyasası oluşturmayı amaçlayan Atina Memorandumu'nu Aralık 2003'te imzalamıştır. Hükümet etkili enerji kullanımına ilişkin olarak bir strateji yürürlüğe koymuştur. Yenilenebilir enerjiye, nükleer enerjiye ve katı yakıtlara ilişkin olarak gelişme kaydedilmemiştir. Arz güvenliği açısından, acil durum stok miktarının müktesebat ile uyumlaştırılması gerekmektedir.

Elektrik sektörü için kabul edilen strateji belgesi yapısal sorunları çözmekte faydalı olacaktır. Yap-işlet-devret ve işletme hakkı devir sözleşmelerindeki garantili fiyatlar yasal çerçeveye uygun hale getirilmeli ve verilen yardımların sona ermesi için bir takvim hazırlanmalıdır. Elektrik sektöründeki firmaların mali disiplininin, yapılan devlet yardımlarının kaldırılması ve faturaların ödenmesinin sağlanması yoluyla artırılması gerekmektedir. Kamu tekelinin toptan satış pazarındaki hakim durumunun düzeltilmesi, sınır-ötesi ticaret engellerinin kaldırılması ve mevcut uzun dönemli satın alım anlaşmaları sorununun çözülmesi gerekmektedir. Güneydoğu Avrupa'da bir enerji topluluğu oluşturmak üzere piyasanın serbestleştirilmesine devam edilmelidir. Doğalgaz sektöründe, serbestleştirme artırılmalı, BOTAŞ tekel olmaktan çıkarılmalıdır. Çapraz yardımlar kaldırılmalıdır.²⁵⁶

Komşu ülkelerle doğalgaz, petrol ve elektrik bağlantılarının geliştirilmesi, Türkiye'nin transit ülke olarak AB açısından önemli bir rol oynamasını sağlayacaktır. EPDK'nın idari kapasitesi güçlendirilmelidir. EPDK özellikle TE AŞ ve BOTAŞ'ın faaliyetlerini izlemelidir. Kömür sektörüne yapılan devlet desteğinin devlet yardımları müktesebatına uyumu sağlanmalıdır. Türkiye'nin etkili enerji kullanımı performansı ve yenilenebilir enerji kaynakları yetersizdir. Türkiye'nin enerjinin etkili kullanılması için mevcut potansiyelini değerlendirmesi gerekir, bu

²⁵⁵ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB Enerji Politikası – Pazarın Açılması ve Ekonominin Desteklenmesi", 2000, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

²⁵⁶ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB Enerji Politikası – Pazarın Açılması ve Ekonominin Desteklenmesi", 2000, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

alandaki müktesebata uyum sağlanmalıdır. Yenilenebilir enerji konusunda da aynı tedbirler alınmalı ve bir yasa çıkarılmalıdır.

Nükleer enerji alanında ise, Türkiye, uluslararası yükümlülüklerine de uygun şekilde, nükleer enerji kullanan üniversite, hastane ve muayenehane gibi yerlerde Euratom önlemlerinin uygulanmasını sağlamalıdır. Türkiye, her ne kadar müktesebat uyumunu sağlamak yönünde ilerleme kaydetmişse ve etkili uygulamayı hızlandırmaya gayret göstermişse de, uyum genel olarak sınırlı ve enerji politikasının farklı yönleri açısından değişkendir. 25 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Türkiye’nin Avrupa Birliği Müktesebatı’nın Üstlenilmesine ilişkin Gözden Geçirilmiş Ulusal Programı da enerji alanında gerçekleştirilenleri sıralamakta ve bundan sonra öncelik verilecekleri ortaya koymaktadır. UP’ de, 2003–2006 döneminde AB’nin enerji iç pazarına ve bu alandaki tüm AB sistematığına tam uyum sağlanacağı taahhüt edilmiştir.²⁵⁷

Gerekli olan idari kapasite ve eğitim ihtiyacının yanı sıra gereksinim duyulacak mali kaynaklar da, AB programlarından elde edilmesi gereken destek dahil olmak üzere ayrıntılı olarak tespit edilmiştir. Halihazırda, Başbakanlık, Enerji Bakanlığı, EPDK, ABGS ve diğer kurumlar Komisyon’un 2004 ilerleme Raporu’nda yer alan eksikleri gidermeye çalışmaktadır. Mevcut uyum durumu şu şekildedir

—Kaçak elektrik kullanımının azaltılması için çalışmalar sürdürülmektedir.

—BOTAŞ’ın, 4646 sayılı Doğalgaz Piyasası Kanunu’nda mevcut yükümlülüklerini (doğalgaz ithalatı sözleşmeleri) piyasa payı %20 oluncaya ve 2009 yılına kadar devretmesi öngörülmektedir. Bu çerçevede, Kasım 2004’te BOTAŞ devir ihalelerine başlamış, bu husus Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. İhalede teklif alınması, potansiyel teklif sahiplerinin yeni yürürlüğe koyulan şebeke yönetmeliğini inceleme için süre istemeleri nedeniyle Nisan 2005’e ertelenmiştir. İlk etapta, bu ihaleyle 16 milyar metreküp/yıl doğalgaz sözleşmesinin devri öngörülmektedir. Ön değerlendirme lisansı için 34 ulusal ve uluslararası firma başvurmuştur. Ayrıca,

²⁵⁷ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB Enerji Politikası – Pazarın Açılması ve Ekonominin Desteklenmesi”, 2000, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

yeniden yapılanma çerçevesinde, 2005 yılında BOTAŞ'ın hesaplarının Kanun'da öngörüldüğü gibi ayrışımının tamamlanması beklenmektedir.²⁵⁸

Enerji Verimliliği Kanun Tasarısı Taslağı hazırlanmış ve ilgili kurumların görüşlerine sunulmuş olup, görüşler çerçevesinde revize çalışmalarına devam edilmektedir. Yenilenebilir Enerji Kanun Tasarısı TBMM Genel Kurulu'ndadır. Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'nca onaylanan Elektrik iletim Sistemi Arz Güvenilirliği ve Kalitesi Yönetmeliği, 10 Kasım 2004 tarih ve 25639 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Ulusal Petrol Stok Sistemi kurulmasına yönelik olarak, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nca yürütülen çalışmalar izlenmekte olup, Petrol Piyasası Kanunu'nun gereği bir Bakanlar Kurulu kararının istihsal edilmesi beklenmektedir.

Kamu ağırlıklı yapısı devam etmekte olan elektrik enerjisi sektöründe, üretim ve dağıtım varlıklarının özelleştirilmesini takiben, mevcut düzenlemelerde değişiklik yapılması ve geliştirilmesi süreçlerini belirli kurallar dahilinde daha da etkin kılacak yönetim sürecine ilişkin düzenlemelere ihtiyaç duyulacaktır. Mevcut yapıda, 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu çerçevesinde çıkarılan ikincil mevzuat ve söz konusu mevzuata ilişkin değişiklikler, tüm kamuoyunun görüşlerine açılmak suretiyle nihai hale getirilmekte olup, bu aşamada yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Elektrik Piyasası Kanunu çapraz sübvansiyonların kaldırılmasını, ancak geçiş dönemi için tüketicilerin desteklenmesini öngörmektedir.²⁵⁹

Çapraz sübvansiyonun olmadığı gerçek maliyet-bazlı tarifelere geçiş, özelleştirme ile mümkün olabilecektir. Mart 2004'te açıklanan Elektrik Enerjisi Strateji Belgesi'nde, Özelleştirme dairesi'nce 2006 yılı sonuna kadar dağıtım, 2009 yılı sonuna kadar da üretim tesislerinin özelleştirilmesi öngörülmektedir. Elektrik Piyasası Dengeleme ve Uzlaştırma Yönetmeliği, 3 Kasım 2004 tarihli ve 25632 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Piyasanın tam olarak rekabete açılmaması ve gerekli fiziksel altyapının oluşturulamaması nedeniyle sınır ötesi ticaret yapılamamaktadır.

²⁵⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB Enerji Politikası – Pazarın Açılması ve Ekonominin Desteklenmesi", 2000, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

²⁵⁹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB Enerji Politikası – Pazarın Açılması ve Ekonominin Desteklenmesi", 2000, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

“EPDK’nın Kurumsal Yapısının Güçlendirilmesi” amacıyla, İtalyan Enerji Piyasası Düzenleme Otoritesi (AEEG) ile birlikte Eylül 2004 ayında AB destekli bir eşleştirme (twinning) projesi başlatılmıştır. 2005 yılı içinde AEEG ve diğer AB ülkeleri uzmanları çeşitli konularda bilgi vermek ve tecrübelerini paylaşmak üzere, Kurumumuza 20 ziyaret gerçekleştirmiştir. Ayrıca gene AB destekli “EPDK Düzenleyici Bilgi Sistemleri” (RIS) Projesinin hayata geçirilmesi için AB makamlarıyla temaslar sürdürülmektedir. Hollanda Hükümeti’nin katkısıyla Ocak 2005 ayında başlatılan “EPDK’nın Piyasa izleme Yetkinliğinin Artırılması Projesi” çerçevesinde Hollanda Hükümeti tarafından tutulan danışman firma, AB mevzuatına EPDK’nın uyumu, piyasa izleme mekanizmasının oluşturulması konusunda EPDK uzmanları ile birlikte çalışmaktadır.²⁶⁰

Bu proje ile RIS Projesi birbirini tamamlar niteliktedir. Devlet yardımlarına ilişkin mevzuat uyumu yapılmadığı için kömür sektörüne yapılan devlet desteğine ilişkin bir gelişme yaşanmamıştır. Nükleer enerji alanında ise herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.

²⁶⁰ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB Enerji Politikası – Pazarın Açılması ve Ekonominin Desteklenmesi”, 2000, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)

SONUÇ

Dünyadaki tarihsel değişimin getirdiği çok değişik koşullar ve yepyeni dengeler, Türkiye’yi gerek dış politika gerekse dış ekonomik ilişkiler alanında yeni ulusal hedefler saptamaya zorlamaktadır. Çünkü dünyada mevcut, siyasal, ekonomik ve askeri açıdan yaşanan değişim sürecine uyum sağlayabilmek Türkiye için hayati önem taşıyan bir konudur.

Türkiye’de coğrafi konumu nedeniyle Avrupa ve Asya arasında en güçlü jeopolitik ve jeostratejik konuma sahip ülkedir. Bu coğrafi konum Türkiye’nin dış politikasını da etkilemiş ve iki bloklu dünya sisteminde Batı bloku ‘nun Sovyetler Birliği’ni çevreleme politikasında önemli bir rol oynamasına neden olmuştur. Doğu Bloku ‘nun dağılması Türkiye’nin bu jeopolitik ve jeostratejik konumunu ortadan kaldırmamış aksine daha da güçlendirmiştir.

Sovyetler Birliği’nin dağılması dünya üzerinde yeni ülkelerle beraber yeni mücadele alanlarını da ortaya çıkarmıştır. Hazar bölgesi, Sovyetler sonrası ortaya çıkan yeni jeopolitik denklemde bölgesel ve uluslararası güçlerin en çok nüfuz mücadelesine girdiği bölgelerin başında gelmektedir. Zira bu bölge zengin hidrokarbon kaynakları ile büyük petrol oyununun yeni coğrafi mekanı niteliğini almıştır.

Hazar’daki bu büyük oyun içerisinde, Başta Rusya olmak üzere beş kıyıdaş devletin yanı sıra diğer uluslararası aktörler; Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Çin ve Türkiye de ciddi bir etkiye sahip olmaya çalışmaktadırlar. Türkiye, hem sürekli Batı ile iç içe yaşamış bir Müslüman devlet olarak, hem de yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri’nce örnek alınan ve alınacak olan bir devlet olarak bölge içinde önem kazanmıştır.

Bu anlamda ortaya çıkan avantajlar Türkiye’nin konumunu özgür ve demokratik dünya gözünde daha da göz ardı edilemez hale getirmiştir. Ancak tüm bu avantajlara rağmen Türkiye, bölge devletleriyle ilişkilerinde hazırlıksız yakalanmanın

verdiği bocalama ile bu avantajlarını kullanamamıştır. Bu hazırlıksızlık ve imkansızlık Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye'ye yönelik büyük beklentilere cevap verilmesini engellerken buna mücadele içindeki Rusya ve İran'ın bölgeye yönelik politikaları da eklenince Türkiye'nin beklediği ve umduğu siyasi ve ekonomik ilişkiler beklenilenin altında yürütülmüştür. Bu bağlamda Türk dış politikası içinde farklı olgularda ön plana çıkmıştır. Bunlardan biri de enerji konusudur. Aslında enerji konusu 1990'lı yıllardan sonra tüm dünyada önem kazanmıştır.

21. yüzyıla girerken, dünyada sanayileşmenin hızlı gelişimi, nüfusun büyük artış göstermesi, yeni teknolojilerin kullanıma soktuğu makine ve araç çeşitlenmesi gibi faktörlerden kaynaklanan enerji gereksinimi ülkemizin kısıtlı kaynaklarıyla karşılanamamakta, enerji üretimi ve tüketimi arasındaki açık hızla büyümektedir. Bu durumda, kendi öz kaynaklarımızdan daha etkin biçimde yararlanmak giderek artan bir önem kazanmaktadır.

Enerji talebindeki hızlı artışın karşılanmasında, yenilenebilir enerji kaynaklarından en etkin ve rasyonel biçimde yararlanılması amacıyla kamu yatırımlarının artırılmasının yanı sıra özel sektör yatırımlarının bu alana kanalize edilmesinin teşviki de yararlı olacaktır. Bu bağlamda özellikle Soğuk savaş sonrası dönemde enerji konusunda yaşanan politik ve ekonomik rekabette Türkiye'de yerini almalıdır. Bunu hem enerji gereksinimi hem de jeopolitik çıkarları için de yapmalıdır.

Ekonomik ya da enerji ihtiyacı bağlamında, dünya genelindeki bu iki soruna ek olarak ülkemiz için bir diğer sorunda enerji tüketiminin yaklaşık %60'nın yurtdışından karşılanmaktadır. Enerji tasarrufu konusunda ciddi önlemler alınması halinde genel enerji talebinin %20–30 oranında düşürülmesi mümkün olabilecektir. Ancak alınabilecek tüm önlemler artış eğilimini ancak frenleyebilecektir.

Örneğin Türkiye gündemini uzun süredir meşgul eden BTC hattının Türkiye'den geçmesi sadece bir taşıma özelliğini taşımamaktadır. Türkiye bölgeye getirilecek olan petrol ve doğal gazın büyük kısmına taliptir. Kendi ihtiyaçlarını

karşılayabilmek için bölgeye getirilecek hattan rahatlıkla istifade edebilecek ve kendi enerji (petrol ve doğal gaz) güvenliğini garanti altına alacaktır.

Aynı zamanda yıllardan beri “ya al ya öde” gibi özellikle Rusya’nın tekelleri ya da baskıcı enerji politikasından kurtulmuş olacaktır. Türkiye pahalı fiyattan satılan petrolü artık almak zorunda kalmayacak, çünkü Türkiye’nin kuzeyinden güneyine kadar olan hattın geçtiği her şehirde hem petrol ve doğal gaz satın alma gücü olacaktır. Türkiye bölgesinde petrol üreten bir ülkeye dönüşecektir. Yıllardan beri en fazla ihtiyaç duyduğu ve bir türlü elde edemediği doğal kaynaklara şimdi rahatlıkla ulaşabilmektedir

Projenin bir diğer yanı ise “Doğu- Batı Koridoru” görevini üstleneceği ve aynı zamanda “İpek Yolunun Canlandırılması” olarak ta nitelendirileceğidir. Bu anlamda Türkiye’nin istikbali için de önemli bir konuma sahiptir. Transit olarak geçtiği bu bölgeye sağlayacağı ekonomik faydanın yanı sıra diğer Türk Cumhuriyetleriyle arasındaki kültürel bağı güçlendirecektir. Kazakistan ve Azerbaycan’dan geçecek petrol Türkiye aracılığıyla dünya pazarına çıkacaktır. Bağımsızlıklarını yenice kazanan bu devletler bir nevi petrollerini dünya pazarına çıkarırken Türkiye gibi sağlam bir kardeş ülkenin ellerine teslim edeceklerdir. Transit geçiş rolü oynamasına rağmen bölge ekonomisinin gelişimi ve istikrarının sağlanması açısından Türkiye’nin bu projedeki konumu çok önemlidir.

Bu bağlamda Türkiye hem ekonomik, hem siyasal ve hatta kültürel olarak bölgenin önemli aktörlerinden olacaktır. Genel anlamda artan jeostratejik önemi, Rusya baskısından bir ölçüde kurtulması, bölgede aktif rol oynaması ve enerji ihtiyacını uzun vadede garanti altına alması ise önemli bir avantaj sağlayacaktır.

Bununla birlikte benzer şartlar, ileride üyesi olmak istediği AB için de geçerlidir. AB’nin enerji ihtiyacı, Rusya’ya bağımlılığı bölgede önemli bir güç olmak istemesi gibi nedenler düşünüldüğünde Türkiye gelecekte enerji konusunda sağlayacağı artıları AB’ye üyelik sürecinde fayda sağlayacaktır.

AB 'de Türkiye'yi dahil ederek istediği ekonomik ve politik faydalar için önemli bir yol alabilecektir. Ayrıca, AB'nin Enerji Politikası, hem enerjinin sadece bölgesel değil küresel etkileri olan bir sektör olması, hem de insanlığın ve dünyamızın geleceğini çok yakından ilgilendirmesi nedeniyle özel bir önem taşımaktadır.

Bu bağlamda AB ve Türkiye arasındaki enerji politikasına yönelik çabaların içeriği incelenecek olursa şu şekilde sonuçlara ulaşılabilir. Türk Enerji Sektörü, Helsinki süreci sonrasında AB müktesebatına uyum yönünde önemli ilerlemeler kaydetmiştir. İlerleme Raporları ve Katılım Ortaklığı belgelerinin ışığında yaratılan ulusal programlarla, AB'nin arzu ettiği her konuda kimi zaman hızla kimi zaman temkinli bir şekilde yasalar ve ikincil mevzuat çıkarılmıştır. AB enerji politikasının rekabetçilik, arz güvenliği ve sürdürülebilirlik perspektifi dikkate alındığında Türkiye'den beklenen ilerlemelerin daha çok ilk iki konu üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Öyle ki ilerleme raporlarında ve katılım ortaklığı belgesinde enerji çevre ilişkisine yönelik hiçbir madde bulunmamaktadır. Oysa Türkiye'de enerji üretimi ve tüketimin çevreye verdiği tahribat çok önemli seviyelerdedir. Çevre-Enerji ilişkisi, Kyoto protokolünün süresinin uzatılması ve 2014 perspektifinden bakıldığında en zayıf alanı oluşturmaktadır.

AB hem birlik için ortak bir enerji pazarı yaratmak hem de kendisini çevreleyen kuşaktaki ülkelerin böyle bir pazara entegre olmalarını sağlayarak kendi arz güvenliğini sağlamak istemektedir. Bu nedenle AB ve Türk enerji sektörleri sadece üyelik açısından değerlendirilmemelidir. Hatta daha ileri boyutta bakıldığında Türk enerji sektörünün serbestleşmesi ve rekabete açılması küreselleşme olarak adlandırılan sürecinde bir parçasıdır. Birlik, çevre kuşak piyasalarının bütünleşmesi için gerekli olan tüm altyapı ve enterkoneksiyonların geliştirilmesi çabalarına öncülük etmektedir.

Bu bağlamda önemli bir adım olan Güney Doğu Avrupa Enerji Piyasası Mutabakat Zaptı yalnızca AB tarafından değil ABD ve Kanada tarafından da desteklenmektedir. Bununla ilgili projelere Dünya Bankası da kaynak ayırmaktadır. Türkiye'nin elektrik enterkoneksiyonunda UCTE Sistemi'ne, az alanındaysa kurulacak NABUCCO ve Güney Doğu Avrupa Gaz Ringi'ne bağlanması enerji pazarının bütünleşmesi açısından çok önemlidir. Elektrik alanında üç yıl sürecek temel altyapı iyileştirme çalışmaları için 1 milyar dolarlık bir kaynak ayrılmış durumdadır.

Türkiye elektrik ve özellikle gaz alanındaki dev bağlantı projelerini borçlanarak, krediler yoluyla gerçekleştirmektedir. Avrupa'nın parasal anlamda eksik fıkırsel anlamda aşırı desteğine rağmen bütünleşme sürecinde kendi refahını artırması muhtemel görünmektedir. Daha şimdiden telekomünikasyon, finans ve bankacılık sistemlerinin bütünleşmesi sonucu varlıklar el değiştirmeye başlamıştır. Uzun dönemde Türk özel ve kamu enerji şirketlerin Avrupalı ya da uluslararası enerji şirketlerinin çatısına girmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Böyle bir durumda kimi şirketlerin el değiştirdikten hemen sonra verimsiz denerek kapatılması da olasıdır. Nitekim Mersin ATAS rafinerisinin büyük petrol şirketlerince satın alınıp faaliyetlerinin durdurulması örnek gösterilebilir. Su anda dünya rafineri sektöründe, talep artarken kapasitenin düşük olması nedeni ile karlılık artmıştır. Bunun yanında bazı Avrupalı enerji şirketleri doğal gaz fiyatlarını artırmak için de arzı engellemektedir. Avrupa Komisyonun anti-tröstle mücadelesi henüz yeterli seviyede değildir.

AB-Türkiye enerji piyasalarının bütünleşmesiyle, basta kömür olmak üzere elektrik üretim ve dağıtım sektörlerinde istihdamda azalmalar görülmesi muhtemeldir. Fakat atıl durumdaki hidroelektrik potansiyelimizin kullanılması da olasıdır. Avrupa'nın enerji arz güvenliğine yönelik tüm stratejik denklemlerinde az ya da çok Türkiye'nin de yeri bulunmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansının bir çalışmasında, Türkiye üzerinden geçen Ortadoğu kaynaklı doğal gazın 2000 yılındaki

0,4 milyar metre küp düzeyinin 2030 yılında 160 milyar metre küpe çıkması beklenmektedir.

Orta Asya ve Azeri doğal gaz arzını da kapsayan Rusya'dan, Avrupa'ya yapılan gaz ihracının 112 milyar metre küpten 244 milyar metre küpe ulaşacağı tahmin edilmiştir. Özellikle Dünyadaki en büyük üçüncü doğal gaz rezervlerine sahip Katar ile Mısır ve Suriye'den ve mümkün olabilirse de Irak'tan sağlanacak gaz Türkiye üzerinden geçecektir.

Türkiye, birinci bölümde yer verilen İran, Kazak, Azeri ve Türkmen gazları açısından da Avrupa enerji arz güvenliğinde kilit rol oynamaktadır. Türk enerji sektörünün Avrupa müktesebatına uyumu yönünde de önemli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Birinci bölümde belirtilen Elektrik Piyasası Kanununu, Gaz Piyasası Kanunu, Petrol Piyasası Kanunu ve Yenilenebilir Enerji Kanunu örnek olarak gösterilebilir. Bu kanunların her biri AB tarafından hazırlanan İlerleme Raporlarına istinaden çıkarılmıştır.

2004 Yılı İlerleme Raporunda, "Türkiye, Topluluk müktesebatına uyum bakımından ilerleme sağlamış ve mevzuatın etkili biçimde uygulaması için çabasını artırmış olmakla birlikte, politikasının değişik alanlarındaki genel uyum sınırlıdır ve dengeli değildir" şeklinde değerlendirilmektedir. AB tarafından istenilip henüz kabul edilmeyen tek kanun Enerji Verimliği Kanunudur. Söz konusu kanun tasarısının çok yakında kabul edilerek yasalaşması beklenmektedir.

AB'nin petrol stoklarına, kamu teşebbüslerinin piyasadaki varlığına, uzun dönemli elektrik anlaşmalarına, çapraz sübvansiyonlara, tas kömürünün desteklenmesine, BOTAS hesaplarının ayrıştırılmasına yönelik endişe ve kaygıları Birlik içinde de henüz tam olarak çözülememiş problemlerdir. Ancak Türkiye'nin bu konularda kabul edilebilir seviyede çözüme ihtiyacı vardır. 2003 yılında kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesine göre Türkiye'nin kısa vadede gerçekleştirmesi gerekenler aşağıdaki gibidir.

— Özellikle enerji iç pazarını ilgilendiren mevzuatın dışındaki enerji müktesebatının üstlenilmesi amacıyla bir programın oluşturulması.

— Elektrik ve gaz sektörleri için düzenleyici otoritenin bağımsızlığının ve etkili işleyişinin saklanması ve söz konusu otoritenin görevlerini yerine getirmesi için uygun araçlarla donatılması.

—Elektrik ve gaz direktifleriyle uyumlu olarak, rekabetçi bir enerji iç pazarının kurulmasının sağlanması.

—Enerji verimliliğine ilişkin müktesebat uyumunun daha ileri düzeyde sağlanması ve enerji tasarrufu uygulamalarının güçlendirilmesi.

— Türk ekonomisinin enerji bağımlılığını azaltacak ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artıracak bir programın oluşturulması ve uygulanmasına başlanması.

Katılım Ortaklığı Belgesine göre Türkiye'nin uzun vadede gerçekleştirmesi gerekenler ise şunlardır.

- Enerji hizmetlerinin yeniden yapılandırılması ve müktesebata uygun olarak enerji piyasasının rekabete açılması; idari ve düzenleyici yapıların daha fazla güçlendirilmesi.
- Sınır ötesi enerji ticaretindeki kısıtlamaların kaldırılması.
- Ulusal mevzuatın AB müktesebatına uyumunun tamamlanması.
- Avrupa Topluluğunun Trans Avrupa Ağları Enerji Yönlendirici İlkelerinde ortak yarar projeleri olarak sayılan projelerin, Türkiye'de uygulanmasının desteklenmesi.

17 Aralık 2005 tarihindeki Brüksel Zirvesinin ardından AB ve Türkiye arasında tam üyelik müzakereleri başlamıştır. Müzakere çerçeve belgesinin

müzakerelerin esası başlıklı bölümünün 13'üncü maddesine göre Türkiye'nin üyeliği önemli mali sonuçlar yaratacağından 2014 yılına kadar mümkün değildir.

İkinci maddeye göre ise “Birliğin absorbe etme kapasitesi de dahil, tüm Kopenhag kriterleri göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini tam olarak üstlenecek durumda olmaması halinde Avrupa yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla kenetlenmesinin sağlanması” hedeflenmektedir. Bu süreç içerisinde Türkiye, 35 müzakere başlığından biri olan enerji sektörü alanında daha fazla ve hızlı adımlar atacaktır.

AB enerji politikası, rekabet gücü, enerji arzının güvenliği ve çevrenin korunması arasında bir dengeye vararak, toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumayı, doğal gazın payını artırmayı, nükleer enerji santralleri için azami güvenlik şartları tesis etmeyi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmayı hedeflemektedir.

Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle, enerji konusunda önemli bir role sahiptir. Ülkemiz büyük bir hidroelektrik üreticisi olmanın yanında, Orta Doğu, Karadeniz ve Kafkaslar gibi enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeler ile AB arasında geçiş ülkesi konumundadır. AB tam üyelik hedefi doğrultusunda kararlılıkla ilerleyen Türkiye bu süreçte, ekonomik ve sosyal hayatın bütün alanlarında olduğu gibi, enerji konusunda da Avrupa Birliği'ne uyum sağlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda enerji ile ilgili birçok alanda gerekli yasal düzenlemeler yapılmış ve uygulamaya geçilmiştir. Enerji mevzuatının geniş kapsamlı ve ayrıntılı olması, toplumun sadece bugününü değil gelecek nesilleri de ilgilendirmesi, Türkiye'nin uyum çalışmalarını etkileyen unsurlar arasındadır.

Ülkemiz içinse, tüm bu veriler göz önüne alındığında, Rusya Federasyonun enerji şirketleri her geçen gün hızla büyümekte, politik tavır stratejileri dünya dengelerini çok net ölçütlerle etkilemekte ve bu durum Rusya Federasyonun uluslar arası arenada kozlarını sağlamlaştırmaktadır.

Türkiye'nin özellikle doğalgaz alanında Rusya'ya olan bağımlılığı konusunda şu şekilde öneriler sıralanabilir;

— Türkiye enerji arzı maliyetlerini ekonomik gelişmeye baskı yapmayacak veya enerji ihtiyaçlarını yoksulların erişimi dışına itmeyecek düzeylerde tutmalıdır.

— Enerji politikalarında planlama ve karar vermede çok merkezli yapı terk edilerek ulusal düzeyde; uzman kişi ve kurumların katılımıyla oluşturulacak, siyasi iktidarların yağmalamasına maruz kalmayacak fakat denetlemeye açık bir yapıda şekillenecek “Ulusal Enerji Planlaması Kurumunu” hayata geçirilmelidir.

— Bu kurum için özerk bir yapı benimsenmeli, planlama, araştırma, yatırım gibi faaliyetlerde gerekli kaynak sağlanmalıdır.

— Devlet; planlama, denetleme ve özel teşebbüsler için yol gösterici olma özelliğini kullanarak özel sermayeye de ön ayak olmalıdır.

— Ulusal ve uluslar arası içerikli AR-GE konularına daha fazla kaynak ayırmalıdır.

— Yenilenebilir enerji teknolojilerinin dünyadaki ve Türkiye'deki gelişimini takip edecek ulusal çapta uzman bilim adamlarından oluşan bir “Enerji ARGE Kurumu” kurulmalıdır. Bu kurum gerekli teknolojik ve bilimsel yapıları bünyesinde bulundurmalı ve devamlı araştırma-geliştirme yapıp son teknolojiye ön ayak olarak Türkiye'nin enerji politikasını şekillendirmelidir.

— Ülkemiz, kısa vadede değil uzun vadede ekonomik kazanımlar getiren yatırımlara yönelmelidir.

— Enerji güvenliği bakımından dışa bağımlılıktan kaçınılmalı ve yerli kaynaklara öncelik verilmelidir.

— Buna paralel olarak enerji hammaddesi çıkarılmasına, yurt içinde islenmesine ve üretilmesine yapılan yatırımlar arttırılmalıdır. Kömür, petrol ve gaz aramalarına, makro bir plan dahilinde yeniden başlanmalıdır. Diğer taraftan %10 düzeyinde kapasiteye sahip yeraltı depolama tesislerinin inşası hızlandırılmalıdır.

— Enerji arzı döngüsündeki arama, çıkarma, üretim, taşıma ve tüketim faaliyetlerinde çevreyi korumalıdır.

— Enerji üretimi, iletimi ve dağıtımında verim ve etkinlik artırılmalı, bölgesel üretim ve dağıtım politikasıyla iletim ve dağıtımda kaybolan enerjinin en aza inmesi sağlanmalıdır.

— Verimlilik ve tasarruf teknikleri konut, hizmet, ulaşım ve sanayi sektörlerinde yaygın ve yoğun bir şekilde kullanılmalıdır.

— Ülkenin sahip olduğu enerji üretim tesisleri modernleştirilip daha ekonomik hale getirilmelidir.

— Özelleştirme ile stratejik öneme sahip olan devlet kuruluşları gözden çıkarılmamalıdır.

— Jeopolitik sorunlar, kartelleşme, enerji fiyatlarının aşırı derecede yükselmesi, doğal afetler ve çevresel baskılar gibi enerji güvenliğini tehdit eden risk konuları belirlenerek enerji senaryoları oluşturulmalı ve bu olası sorunlara yönelik planlar hazırlanmalı, yani risk yönetimi yapılmalıdır.

- “Avrasya enerji koridoru” tasarımı gerçekleştirilmek suretiyle temin güvenliğini artırmak,

Tek ithalatçı kurum olan BOTAŞ’ın en geç 2009 yılına kadar, mevcut doğal gaz alım veya satış sözleşmelerini yıllık toplam ithalat miktarı yıllık ulusal tüketimin %20’sine düşünceye kadar kısmi veya bütün olarak devretmesi düzenlenmiş ve ayrıca piyasada ithal edilebilecek doğal gaz miktarı ile piyasada satılabilecek doğal gaz miktarına ilişkin %20’lik sınır konulması şeklindeki yasal düzenleme getirilmiştir. Bu kapsamda yeni ithalatçı şirketlerin doğal gaz piyasasına katılımı vasıtasıyla rekabet şartlarının oluşmasının sağlanacağı öngörülmüştür. Ancak bu koşullar altında, BOTAŞ ile birlikte 4 ithalat lisansı sahibi şirketin piyasada faaliyette bulunması ve bazı gerçekçi varsayımların yapıldığı modelimizde, şirketlerin ithal edebilecekleri ve satabilecekleri doğal gaz miktarı belirli ve sınırlı olduğundan piyasada rekabetin oluşması için bir sebep olmayacağı ortaya konulmuştur.

Bu miktar sınırlamalarında amaç piyasada tek bir şirketin hakimiyetinin önlenmesi olmakla birlikte, bu sınırların rekabetin oluşumunu engellediği açıktır. Tek bir şirketin piyasada hakimiyetini engelleyerek aynı zamanda rekabetin oluşumunun sağlanması ancak bu oranların % 20'nin üzerine çıkarılması ile mümkün olabilecektir. Bu oranların tek bir şirketin hakimiyetine engelleyecek düzeyde arttırılması, şirketler arasında rekabeti yaratacak ve rekabet sonucu fiyat düzeyinde düşüş sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- AÇIKMEŞE Sinem Akgül, “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Stradigma Yay, Ankara, 2004 Bahar.
- AKAT Tuğrul, **AB’nin Enerji Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları**, Ulusal Politika Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2003
- ALKIN Kerem ve Sabit Atman, **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açidan Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın no: 2006-48, İstanbul, 2006
- ASOMEDYA, “Küreselleşme”, Ankara Sanayi Odası Yay., 1999 Nisan.
- ATMAN Sabit, “Türkiye’nin Enerji Kaynakları ve Rezervleri”, **SEMPOZYUM: Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26-27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006.
- Avrupa Birliği, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, Ankara, 2002
- AYDUĞAN Fatih , “Enerji Kaynakları ve Ulaştırmasının Güvenliği”, **SEMPOZYOM: Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26-27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006.
- BALAAM David, **Introduction to International Political Economy**, Upper Saddle River, New Jersey, 2001.
- BARBAROS R. Funda, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, **2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları Kitapçığı**, DPT, İzmir.
- BIYIKLIOĞLU H. Nadir, “Enerji Doğalgaz ve Türkiye’nin Avrupa Enerji Güvenliğindeki Rolü”, **2023**, Mart 2007.
- BİRSEL Haktan, “Avrupa Birliği, Enerji Jeopolitiği ve Güney Kafkasya”, **2023 İkibinyedi**, İstanbul, 2007.
- BORATAV Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Yay, İstanbul, 2006.
- CANBOLAT İbrahim, Avrupa Birliği: Uluslararası Bir Sistemin Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye İle İlişkiler, 3. baskı, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2002.

- ÇAHA Havva, “Türkiye’nin Enerji Koridoru Olma Politikası: Düş mü, Gerçek mi?”, **2023**, İstanbul, 2007.
- ÇAKIR Emre, **Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları**, Beta Yay, İstanbul, 2001.
- ÇELEBİ Aykut, **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**, Metis Yay., İstanbul, 2002.
- DAVUTOĞLU Ahmet, **Stratejik Derinlik**, Küre Yay, İstanbul.
- DURSUN Davut, “Ortadoğu Siyaseti Üzerine Notlar”, **Ortadoğu Yıllığı 2005**, ed Kemal İnat ve Ali Balcı, Nobel Yay, İstanbul, 2006.
- EGE Yavuz ve Gamze Öz, **Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Türkiye**, Ulusal Politika Araştırmalar Vakfı, Ankara 2004.
- EKŞİ Hülya , “Kamu Yönetiminde Değişim Dinamikleri ve Değişimin Yönü”, **2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları: Kamuda İyi Yönetişim**, DPT, İzmir.
- ENGÜR Emre, “Doğu –Batı Enerji Koridoru Doğalgaz İle Tamamlanıyor: BOTAŞ’ın Avrupaya Açılım Stratejisi”, **Avrasya Dosyası Enerji Özel**, Cilt:9, Sayı:1, Bahar, 2003.
- GAZEL Fırat, “Mavi Akım: Genetik Şifre Çözüldü”, **Avrasya Dosyası: Enerji Özel**, Cilt: 9, Sayı:1, 2003.
- GÜNAY Yusuf, “AB’ye Uyum Sürecinin Türkiye’nin Enerji Politikalarına Etkileri”, **SEMPOZYOM: Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26-27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006
- KARAOSMANOĞLU Filiz, “Dünyada Enerjiye Duyulan İhtiyaç ve Alternatif Enerji Kaynaklarına Yöneliş”, **SEMPOZYOM: Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26-27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006.
- KARLUK Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İMKB Yayını, İstanbul, 1996, s.23-24.; İbrahim S. Canbolat, **Uluslararası Sistem ve Avrupa Birliği: Bir Dönüşümün Analizi**, Alfa Yay, 1998.
- KEYMAN E. Fuat ve Ali Yaşar Sarıbay, **Global-Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Basım Yatım Dağıtım, İstanbul, 2000.
- KÜLEBİ Ali, “Enerji Gereksinimimizin Stratejik Yolları”, **2023**, İstanbul, 2007.
- LIPSCHUTZ Ronnie D., *The Clash of Governmentalities: The Fall of the UN Republic and America's Reach for Imperium*.
- MILWARD Alan, “Bütünleşmenin Baharları”, **Avrupa Sorunu**, (der Peter Gowan ve Perry Anderson), Aykırı Yay, 2005.

-HOFFMAN Stanley, “Clash of Globalization”, Copyright 2002 Council on Foreign Relations, Inc. **Foreign Affairs July**, 2002 / August, 2002.

-MOUSIS Nicholas, **Avrupa Birliği Politikaları Rehberi**, Mega Pres, İstanbul, 2004.

-PALA Cenk, “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye”, **Avrasya Dosyası: Enerji Özel**, Cilt 9: Sayı:1, Bahar 2003

-PAMİR Necdet, “ABD, AB, Rusya ve Çin’in Enerji İhtiyaçları ve Stratejileri”, **SEMPOZYOM: Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26–27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006.

-RENDE Mithat, “Çevremizdeki Ülkelerin Enerji Açılımları ve Bunun Bölgesel Etkileri”, **SEMPOZYUM: Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26–27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006.

-SANDIKLI Atilla, Uluslararası Politik Ekonomi”, **Stratejik Öngörü**, Sayı:9, Tasam Yay, İstanbul, 2006.

-SELÇUK Nevin, Türkiye’nin Enerji Kaynakları ve Enerji İhtiyacı Açısından İzleyeceği Politika Ne Olmalıdır?”, **SEMPOZYOM: Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? (26-27 Ocak 2006)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006.

-TOKATLIOĞLU Mircan Yıldız, **Avrupa Birliği’nde Maliye Politikası ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

-TONUS Özgür, Genişleyen Avrupa Birliğinin Enerji Politikaları ve Türkiye, **Müzakere Sürecinde Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Uluslararası Sempozyumu**, 21- 23 Eylül 2004.

-TÖRE Nahit, “Ekonomik Bütünleşme Kuramı”, **Avrupa Birliği El Kitabı: AB ve Türkiye AB İlişkileri Semineri (20–31 Mart 1995)**, TC Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995.

-UĞUR Mehmet, **Avrupa Birliği ve Türkiye: Bir Dayanak ve İnandırıcılık İkilemi**, İstanbul, 2000.

-ÜLGER İrfan Kaya, **Avrupa Birliği’nde Siyasal Bütünleşme**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2002

-ÜRÜN Gökhan, Petrol Piyasalarının Yapısı, Petrolün Etkileşim Ağları ve petrol Şirketleri Arasındaki Rekabet Ortamı”, **Avrasya Dosyası: Enerji Özel**, Cilt:9, Sayı:1, Bahar, 2003

İnternet Kaynakları

- “Action Plan to Improve Energy Efficiency in the European Community”,
http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2000/com2000_0247en01.pdf,
2000, (Erişim Tarihi 22.11.2008)
- ARAS Bülent, “11 Eylül, Uluslararası Sistem ve Sekülerizm”, **Radikal**, 14.09.2003.,
www.radikal.com.tr, (Erişim Tarihi 22.11.2008)
- “Avrupa Birliği ve Türkiye”, www.dtm.gov.tr, (Erişim Tarihi 22.11.2008)
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “AB Enerji Politikası– Pazarın Açılması ve Ekonominin Desteklenmesi”, 2000, www.deltur.org, (Erişim Tarihi 22.11.2008)
- BACIK Gökhan, “İsrail- Filistin Barışı ve Uluslararası Sistem”,
http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_03.html
- BBC, “Kanada'nın Montreal Kentinde Düzenlenen İklim Konferansında, Küresel Isınmayla Mücadele Konusunda Son Dakikada Uzlaşmaya Varıldı”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/12/051210_climate_latest.shtml, 2005.
- BOTAŞ, “Bakü- Tiflis- Ceyhan Boru Hattı Etüdü”, <http://www.botas.gov.tr/projeler>.
- BOTAŞ, Bakü-Tiflis- Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
<http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/btc.asp>;
- BTC, Projenin Teknik Özellikleri, **Dünya Enerji Dergisi**, Kasım-1999.
- BTC, Projenin işletim süresi, <http://www.btc.com.tr/proje.html>
- BTC, Projenin gelişimi, <http://www.btc.com.tr/proje.html>
- BP Statistical Review Of World Energy June 2000, www.bp.com
- CONDESMAN Anthony H., “The US Government View of Energy Developments in the World”, <http://www.eia.doe.gov> (Erişim Tarihi 27.07.2007).
- “Dalga Enerjisi Tesislerine Genel Bakış, Yenilenebilir Enerji Kaynakları III. Sempozyum ve Fuarı”, YEKSEM 2003, 15-18 Ekim 2003, İzmir,
www.arsiv.emo.org.tr/2003.
- DG TREN, “2003 Annual Energy and Transport Review”,
http://www.europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/figures/energy_review_2003/index_en.htm, 2004.

- Duygu Kaplan, “Petrol Fiyatlarını Etkileyen Faktörler”,
http://www.isbank.com.tr/dosya/petrolfiyatları_haziran2004.pdf, 2004
- European Commission, **European Energy and Transport: Trends to 2030**, DG Energy and Transport Pub., Belgium, January 2004.
http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/rtd/concerto/index_en.htm
- “European Union Backround”,
http://europa.eu.int/comm/history_home/unit/libre_circulation_en.htm, (Erişim Tarihi 16.11.2008)
- http://www.europe.eu.int/eur_lex/en/treaties/selected/livre235.htm, (Erişim Tarihi 16.11.2008)
- “EU Energy and Transport in Figures, Statistical Pocketbook 2005”,
http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/figures/pocketbook/doc/2005/2005_energy_en.xls, 2005
- EIA. “World Production of Crude Oil, NGPL, and Other Liquids, 1980-2003”,
<http://www.eia.doe.gov/emeu/iea/tableg1.xls>, (Erişim Tarihi 22.11.2008),
- Green Paper Technical Document, “Towards a European Strategy for The Security of Energy Supply”,
http://europa.eu.int/comm/energy_transport/docprincipal/pubfinal_en.pdf, 2001, (Erişim Tarihi 22.11.2008),
- Green Paper, “A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy”,
http://europa.eu.int/comm/energy/green-paperenergydoc/2006_03_08_gp_document_en.pdf, 2006, (Erişim Tarihi 22.11.2008),
- Green Paper Memo. “20 % Energy Savings by 2020, Green Paper on Energy Efficiency”,
http://europa.eu.int/comm/energy/efficiency/doc/2005_06_green_paper_memo_en.pdf, 2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008),
- HANLI Hakan, (2005) “Yeni Dünya Düzeni Global Terörizm: Psikolojik Savaş”,
<http://www.elegans.com.tr/arsiv/64/haber033.html>, (Erişim Tarihi 22.11.2008),
- KAPLAN, Duygu, “Petrol Fiyatlarını Etkileyen Faktörler”,
http://www.isbank.com.tr/dosya/petrolfiyatları_haziran2004.pdf, 2004, (Erişim Tarihi 23.11.2008)
- Kafkasya Petrolleri ve Türkiye”,
<http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=07>

- KÖSEBALAN Hasan, “ Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslararası İlişkiler”, <http://www.haberbilgi.com/haber/amerika/223-0211/doktrin.html>
- IEA, “Competition in Electricity Markets” Energy Market Reform", <http://iea.org/textbase/nppdf/free/2000/compet2001.pdf>, 2001.
- İSKİT Temel, “A New Actor in the Field of Energy Politics”, Perceptions 1, no 1, 1996, www.geocities.com/enenergy/article
- “Mavi Akım”, http://tr.wikipedia.org/wiki/Mavi_Ak%C4%B1m, (Erişim Tarihi 16.11.2008)
- OKANDAN E., Türkiye’de Petrol Arama ve Üretim Potansiyeli, www.pal.metu.edu.tr, (Erişim Tarihi 22.11.2008)
- ONİCA Timur, “Optimism increases for caspian sea agreement”, Business & Economics, <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav041904.shtml>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)
- PAMİR, A.Necdet, “Hazar Bölgesinde Enerji Politikaları ve ABD’nin Konseptleri”, <http://www.avsam.org.turkce/analizler>, (Erişim Tarihi 22.11.2008)
- PAMİR A. Necdet, “Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya’da ve Kafkasya’da Bitmeyen Oyun”, Jeostrateji Dergisi, ASAM Yayınları, Ankara, 1999, www.asam.org/yazi, (Erişim Tarihi 22.11.2008) (pdf format).
- PAMİR Necdet, “Avrupa Birliği’nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye”, http://www.avsam.org/analizler/npamr_sayi67.pdf, 2005, (Erişim Tarihi 22.11.2008)
- PATARCI Hilal, “Türkiye Ekonomisinde Enerjinin Yeri ve Enerji Politikaları”, http://www.bagimsiziktisat.org/kitap/I_guen.pdf, (Erişim Tarihi 13.11.2008).
- TEDAŞ, “OECD Ülkeleri Net Elektrik Tüketimlerinin Sektörel Dağılımı ve Şebeke Kayıpları (2002)”, http://www.tedas.gov.tr/Project/Ext_Content/istatistikler1/2004yili_istatistikleri.zip, 2004.
- TILLERSON Rex W., “The role of energy in the 21st Century”, www.presstrust.com, (Erişim Tarihi:15.06.2007).
- YILMAZ Aydın, “Orta Asyave Farklı Senaryolar”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 15, 2003, www.cateriusparibus.com, (Erişim Tarihi 22.11.2008)
- YÜCE Çağrı Kürşat **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, Ötüken Yayınları; İstanbul, 2006; <http://www.usalcgundemxom/haber.php?id=10681>, (Erişim Tarihi 02.12.2008)

- U.S. Energy Information Administration, International Energy Outlook(2000)
- Maastricht Treaty, www.europe.eu.int, (Erişim Tarihi 22.11.2008)
- http://www.europe.eu.int/eur_lex/en/treaties/selected/livre235.htm, (Erişim Tarihi 22.11.2008)
- “Türkiye’nin Enerji Potansiyeli”,
<http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=97>, (Erişim Tarihi 12.11.2008)
- [www.iea.org/country_energy_statics/ Turkey 2005](http://www.iea.org/country_energy_statics/Turkey_2005), (Erişim Tarihi 22.11.2008)
- http://www.geocities.com/bartusoral/Publishes/Tek_Kutuplu_Dünyada_Avrasya_Secenegi, (Erişim Tarihi 22.11.2008)
- Mapping the Global Future, National Intelligence Council, December 2004. (Erişim Tarihi 22.11.2008) (pdf format)
- http://www.saafonline.com/haber_detay.php7haber_id~2799, (Erişim Tarihi 01.12.2008)
- <http://www.usalcgundemxom/haber.php?id=:10681>, (Erişim Tarihi 02.12.2008)
- <http://www.usalcgundemxom/haber.php?id=:10681>, (Erişim Tarihi 02.12.2008)
- <http://tn.wikipedia.org/wiki/Murmansk>, (Erişim Tarihi 02.12.2008)
- http://vmw.tokishpilots.org.tr/DISBASIN/2004_01_17Jtar_Tass.html, (Erişim Tarihi 02.12.2008)
- <http://www.haber10xom/makale/4378/>, (Erişim Tarihi 01.12.2008)

